

ВИДАВНИЦЬКИЙ
О СВІТА

О. Я. Савченко

Літературне ЧИТАННЯ

3

УДК 811.161.2(075.2)
ББК 81.2Укр-922
С13

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 17 липня 2013 р. № 994)

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Ілюстрації **Марини Крюченко**

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

зверни увагу

прочитай правильно

дізнайся значення слів

прочитай, подумай

вживай у своєму мовленні

роз'єднай слова і прочитай

завдання на вибір

зіграймо виставу

Савченко О. Я.

С13 Літературне читання. Українська мова. 3 клас : підруч. для загально-освіт. навч. закл. / О. Я. Савченко. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. — 192 с. : іл.

ISBN 978-617-656-251-1.

УДК 811.161.2(075.2)
ББК 81.2Укр-922

ISBN 978-617-656-251-1

© О. Я. Савченко, 2013
© Видавничий дім «Освіта», 2013
© Видавничий дім «Освіта»,
художнє оформлення, 2013

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика *Михайла Вербицького*
Слова *Павла Чубинського*

Ще не вмерла України і слава, і воля,
ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
і покажем, що ми, браття, козацького роду.

МІЙ ДРУЖЕ!

У новому підручнику з «Літературного читання» ти прочитаєш зразки усної народної творчості та авторські твори — казки, вірші, оповідання про цікавий світ природи і дитинства, розвиток мови і створення книжок.

Відкриєш для себе нові жанри літератури — п'єси-казки, байки, науково-художні оповідання; більше дізнаєшся про вже відомих тобі авторів, познайомишся з новими.

Подружися з підручником!

- Розглянь уважно обкладинку. Що на ній написано? Що намальовано? Що зображено на ф'орзацах*? Які мандрівки по Читай-місту чекають на тебе?
- Знайди зміст книжки. Які розділи в ній розміщено? Який із них найбільший?
- Скільки сторінок у підручнику?
- Уважно прочитай і роздивися умовні позначення.

Читаючи,

- вдосконалюй уміння розуміти прочитане;
- знаходь зв'язки між реченнями, абзацами, частинами тексту;
- збагачуй своє мовлення новими словами, прислів'ями, приказками;
- міркуй, висловлюй своє ставлення до прочитаного;
- правильно називай та розрізняй жанри прочитаних творів;
- пробуй творити власні казки, розповіді, вірші.

* Ф'орзац — аркуш паперу, що з'єднує обкладинку з основною частиною підручника.

ЦІКАВА КНИГА ПРИРОДИ

Книга природи напро́чуд велика і різноба́рвна. Не злі́чити її сторіно́к — зелених лісів, синіх річо́к, бездо́нного неба, духмя́них квітів... А скільки в ній різних герої́в, що живуть за свої́ми законами, мають власну мову!

Письменники розповідають про природу так, що їхні спостереження, думки і почуття стають для читачів цікавими відкриттями, пробуджують уяву, спонукають до роздумів.

Читаючи твори, вміщені у цьому розділі, звертай увагу, як по-різному описано осінь, ліс, вітер, які слова вжито, щоб передати різні стани природи, настрої людей.

Опис

За Алевтиною Волковою

ПЕРШИЙ ПОДИХ ОСЕНІ

Перший місяць осені — вересень. Тихі, задумливі вересневі дні ще теплі, наче літні. Та подих осені вже відчутний у вечірній і нічній прохолоді. День народжується в осінньому серпанку, але поступово туман зникає, розсіюється. Підіймається сонечко, обігріває землю.

Нерідко початок вересня дивує своїм теплом, яскравістю, здається, що літо повернулося. Сонце ще довго сяє на ясному небосхилі, та воно вже не таке гаряче, як улітку, а ласкаве, лагідне. Повітря прозоре й легке.

На газонах ще квітнуть яскраві, різнокольорові айстри й жоржини, червоні канни, милують око оксамитові чорнобривці. Та як тільки набіжить хмаринка, змінюються барви навколо: золотяться березові гаї, на бульварах і в парках перше жовте листя встеляє доріжки.

Вітер підхоплює крилаті насінини берези й липи, клена й сосни та переносить їх на далекі відстані.

Помітно скорочується день...

Про що ти прочитав? Які квіти згадуються в тексті?

Назви ознаки літа, які можна спостерігати у вересні.

Які кольори переважають у цей час у природі? А які кольори у твоєму довкіллі?

Скільки абзаців у тексті? Який із них складається з одного речення?

Чому автор називає вересень *першим подихом осені*?

Доведи свою думку, звертаючись до тексту.

Пригадай з уроків природознавства, який день у вересні називається *днем осіннього рівнодення*. Чому саме?

Вчися працювати з підручником

- Звернися до змісту книжки.
- Знайди у змісті назву цього розділу.
- Яким твором він розпочинається, яким завершується?
- Назви твори, автори яких тобі відомі.
- Погортай сторінки розділу. Зверни увагу на заголовки творів і малюнки. Що підказують вони?
- Про яку пору року розповідається у більшості творів?
- Розглянь форзац книги. Чи відображено на ньому зміст розділу?

Настрій, звукіс

Катерина Перелісна

ОСІННІ ТАНЦІ

Вітер взяв сопілку в руки:
— Ду-ду-ду!
Хто зі мною потанцює
у саду?
Захиталися жоржини:
— Може, й ми!
Тільки ти нас над землею
підійми!
— Шкода́ часу, — вітер каже, —
підіймать!
Видно, вам не доведеться
танцювать!
Тут як зірвуться листочки
із дубка,
із вербички, із берези,
із кленка, —
хто червоний, хто жовтавий,
хто рудий,
а хто трішечки зелений —
молодий.

Як закрутяться у танці
угорі!
І низенько над землею,
у дворі.
Вітер кинувся за ними:
— Ой, ду-ду!
От хто вміє танцювати
до ладу!

Прочитай вірш. Який він — сумний чи веселий? З яким настроєм його треба читати? Які рядки вимовлятимеш наспівно? А які — у швидкому темпі?

Чи доводилося тобі спостерігати «осінні танці» листопаду? Читаючи, спробуй рухами, мімікою зобразити «осінні танці». Розглянь малюнок на сторінці 7. Який настрій вітру він передає? Прочитай, як відображено звук сопілки вітру.

Йосип Бокшай. Золота осінь

Роздивись картину, на якій зображено золоту осінь у Карпатах. Якими фарбами передано красу природи? Який настрій створює картина?

ВЖЕ БРАМИ ЛІТА ЗАМИКАЄ ОСІНЬ

Задощило. Захлюпало. Серпень випустив серп.
Цвіркуні й перепілочки припинили концерт.
Чорногуз поклонився лугам і садам.
Відлітаючи в Африку, пакував чемодан.
Де ж ти, літо, поділось? Куди подалось?

Осінь, ось вона, осінь! Осінь, ось вона, ось.
Осінь брами свої замикала вночі,
погубила у небі журавлині ключі.

Які картини постають у твоїй уяві, коли читаєш вірш?
Як ти розумієш вислови: *серпень випустив серп; осінь ... погубила у небі журавлині ключі*? Який настрій викликають ці рядки? У якому темпі та з якою силою голосу краще їх прочитати?

Які звуки у виділених словах підсилюють осінній настрій твору?

Застереження

Ліна Костенко

* * *

Шипшина важко віддає плоди.
Вона людей хапає за рукава.
Вона кричить: — Людино, подожди!
О, подожди, людино, будь ласкава,
не всі, не всі, хоч ягідку облиш!
Одна пташина так мене просила!
Я ж тут для всіх, а не для тебе лиш.
І просто осінь щоб була красива.

Поміркуйте разом! Чому так схвильовано, слізно шипшина звертається до людини? Чи погоджуєтесь ви з думкою, що природа потрібна людям не лише для користі, а й для краси? У яких рядках сказано про це? Вивчіть вірш напам'ять.

Знайдеться, зимівлею, не втямиш, сковзнé, білчині.

Опис персонажа

Микола Сингаївський

ОСІННЯ ГРА

Чи знайдеться на нашій милій Україні ліс, у якому б не зустрілася вам білка? Певне, нема такого лісу, нема такого саду, в якому б не водилося оце миле звірятко.

Де лісова гілка — там і білка. Восені в білки особливо багато клопотів. Треба на зиму грибів насушити. Запас-тися горіхами, жолудями, шишками. Дупло вимостити, утеплити, впорядити, замаскувати.

Пізніше, коли на землю впадуть заморозки, їй треба міняти шубку. Білка скидає перед зимівлею руду шерсть, одягаючи сіру, теплішу, м'якшу, пухкішу шубку.

Ще завіють сніги, загудуть завірюхи. Білка сховається в дупло, вкриється пуховим хвостом і чекатиме відліги. А доки не чути заморозків, білка розважається.

Чи знаєте ви осінні білчині ігри?

Граються білки у хованки. Граються самі з собою, з променем-зайчиком. Грається білка з білкою.

Сковзнé промінь по дереву — білка за ним. Промінь на гілку — білка за променем. Зверху-донізу. Знизу-

догорі. Хто кого ловить — не втямиш. І не стомиться білка-стрибунка. І не прощається з осінню. Сонце на гілку — білка за ним. Білка на другу, сонце — за нею.

Лист за листом осінь кружляє понад землею.

Білка безжурно у хованки грає.

Білка назимугоріхизбирає.

Грається променем, грається листом.

Нерозлучається з нашим дитинством.

Прочитай твір. Простеж, як грається білка восени.

Як змінюються її вигляд і поведінка взимку?

Знайди і прочитай рядки, що римуються.

Знайди в тексті уривок, зображений на малюнку. Прочитай його, передаючи темп руху білки.

Які слова автора засвідчують, що він милується звірятком?

Червоніє горобина; сонце ласкаве, лагідне; брами літа замикає осінь; край наче писанка; золотяться березові гаї; повітря прозоре, легке.

Склади розповідь про ранню осінь, використовуючи власні спостереження і ці вислови.

Збагачуй своє мовлення образними порівняннями:

- *холодний, як лід* — дуже холодний;
- *як сніг на голову* — щось раптове, несподіване;
- *поле, мов море* — не видно ні кінця, ні краю.

Людина і природа... Простеж, як цей вічний зв'язок розкрито у віршах і оповіданнях. До чого він зобов'язує людину?

Ганна Черінь

Чи ми з природою єдині,
чи вірно спрямували крок?
Ми кожен річку і горбок
від лиха зберегти повинні!

СОРОМНО ПЕРЕД СОЛОВЕЙКОМ

Оля й Ліда надумали сходити до лісу. Ішли та ішли, в дорозі стомилися та й сіли на траві перепочити.

Вітягли з сумки хліб, масло, яєчка та й підобіднують. Коли це на дерево сів соловейко і заспівав. Зачаровані його красивим співом, Оля й Ліда сиділи й боялися поворухнутись. Аж тут він замовк.

Оля збрала недоїдки й шматки газети, кинула під кущ. Ліда збрала недоїдки, загорнула в газетку й поклала в сумку.

— Навіщо ти збрала сміття? — запитала Оля. — Це ж у лісі... Ніхто не бачить...

— Соромно перед соловейком... — тихо відповіла Ліда.

Прочитай оповідання.

Поміркуйте разом над відповіддю Ліди.

Продовжте речення:

Соромно перед соловейком тому, що...

Старезних, кирпатенький, зненацька, прадавньої, навпростець, білокорі, звивалась.

Ви познайомитеся з дівчинкою, для якої ліс — наче рідний дім. Про неї письменник **Олесь Донченко** написав повість «**Лісничиха**», уривок з якої вміщено далі.

Цікавою є історія створення книги. Восени далекого 1944 року Олесь Васильович побачив у лісі, як дівчинка затоптувала багаття.

— Отакі школярі! — поскаржилася вона. — Розклали вогнище і пішли! А могло ж статися лихо — згорів би увесь ліс...

— А ти ж хто? — запитав письменник.

— Я — лісничиха. Комуś же треба доглядати ліс.

У розмові з'ясувалося, що батьки її загинули під час війни, а вона живе вдвох з дідусем у селі. З цієї зустрічі розпочалась робота Олесь Донченка над повістю.

**Головний
персонаж**

Олесь Донченко

ЛІСОВОЮ СТЕЖКОЮ

I

...На початку жовтня ледве помітною лісовою стежкою, яка звивалася між старезних дубів, ішла дівчинка років тринадцяти. На ній була картата новенька кофтина, синя спідниця й біла хустинка, як терен-цвіт. І ця хустинка різко відтіняла чорні брови дівчинки, її засмагле обличчя й світлі очі. Такі світлі й зелені, що в темряві вони, мабуть, **блимають, як світлячки**. Її кругле ніжне підборіддя схоже було на яблуко, а припечений сонцем кирпатенький ніс скидався на жовту лісову грушку, яка вистигла проти сонця аж на верхівці дерева.

Дівчинка несла книжки й зошити. Вона поверталася додому зі школи. Йшла вона легким безшумним кроком, **наче пливла над стежкою**, і тільки іноді під її черевиками стиха хрускала суха гілочка або жолудь.

II

Стежка зненацька повернула праворуч, обминаючи круту гору, і тоді стало чути, як весело видзвонює у тиші вода. Прозорий струмок перетинав стежку, і через нього було перекинута кладка з сухої деревини. Кора на дереві зійшла, і стовбур, сточений жуками, вимитий дощами та висушений сонцем, жовтів і вилискував, мов велика кістка якоїсь прадавньої тварини.

Дівчинка сіла над струмком, поклала біля себе книжки й почала задумливо бовтатись у воді руками.

Хвилькихлюпалив неї поміж пальців і здіймались ясними пухирями, в яких відбивалось намисто жовте листя клена, то клаптик блакитного неба, то обличчя в білій хусточці.

Руки в дівчинки були шершаві, як дубова кора, засмаглі і подряпані. Хустинка в неї зсунулася набік, і з-під неї **виби-лася хмарка льняного волосся**, білого і легкого, як пух, — дмухне вітерець, так воно й розлетиться навколо. І тепер дівчинка стала дивно схожа на кульбабу. В школі її подружки так і кликали завжди: Улянка-кульбабка.

III

Улянка повільно глянула навколо й наче вперше помітила, що ліс її любий вже прибрався в нову чарівну одужу.

— Здрастуйте, сестри-берізки, вас не впізнати сьогодні. Чи ви це, мої білокорі?

Ой, леле, не чують привіту, **свічками золотими палахкотять**.

— Ой, який же ти став тепер, мій лісе-брате! — думає дівчинка. — Як же ти пишно прибрався! Ось ти яка, осінь, у лісі!

Улянка підвелася, підхопила книжкі і, перейшовши через струмок по сухій деревині, звернула із стежки. Вона **пішла навпростець**, продираючись крізь ліщину, зриваючи інколи золотавий горіх, який траплявся під руку.

Попрацюйте разом! Прочитайте оповідання за частинами. Знайдіть рядки, в яких описується зовнішність дівчинки: її одяг, обличчя, очі, волосся, руки.

Якою зображено Улянку на малюнку?

У яких словах розкрито ставлення дівчинки до природи?

Знайдіть у тексті речення з порівняннями. Що вони додають до характеристики образу Улянки?

Поміркуйте разом над значенням виділених висловів.

Удома складіть план оповідання. Підготуйте за планом стислий переказ.

Пофантазуйте! Про що б ви запитали Улянку, якби зустрілися з нею?

Як інакше можна назвати це оповідання?

Віддзвеніли, причаїлася, спохмурніло, прина́дність.

Образи природних явищ

За Алевтиною Волковою

ЛИСТОПАД — ВОРОТА ЗИМИ

Листопад найчастіше сумний. Зникли яскраві барви, віддзвеніли пташині голоси. Стало тихо в садах і парках. **Природа ніби причаїлася**, чекаючи зимових холодів. Спохмурніло, насупилося, стало свинцево-сірим небо. Потекли з нього **ниточки осіннього дощу**.

Вітер, сильно дмухаючи на хмари, зібрав їх до купи, і вони надовго закрили сонечко. Спочатку осінь лічила листя на деревах, відривала їх по-одному. Потім якось одразу знявся вітер, війнув дужче, і **дерева ніби зітхнули разом**, скинули з себе останнє вбрання.

Короткі дні в листопаді. Вранці стеляться над землею білі тумани, а хмари так низенько спускаються, що обгортають собою землю, наче білою й сірою ковдрами. Та інколи сонечко розірве важкі хмари, **гляне на землю привітно, розвеселить її трохи і знову сховається**.

Листопад — ворота зими. Нерідко буває, що й сніжок випаде. Заблизить після першого морозу калюжа на вулиці. Прогляне сонечко — вона й розтане.

Хоч і не дуже веселий місяць листопад, та є в ньому і своя принадність — поступова таємнича зміна природи перед **зимовим сном**.

Прочитай текст мовчки.

Які зміни відбуваються в природі у листопаді? Розкажи. Знайди речення зі словом *листопад*. Поясни, чому саме так сказано про цей місяць.

Попрацюйте разом! Зверніть увагу на виділені вислови. Які образи вони створюють?

Чим схожі і чим відрізняються твори Алевтини Волкової «Перший подих осені» і «Листопад — ворота зими»?

ЩОБ ПОРІВНЯТИ ТВОРИ, ТРЕБА:

- зрозуміти зміст кожного твору;
- визначити, про що (основне) йдеться в кожному;
- який за жанром перший твір і другий;
- чи є в них схожі описи, дійові особи;
- визначити однакові, подібні і відмінні ознаки;
- зробити висновок:

Ці твори схожі тим, що ..., а відрізняються тим, що ...

ПЕРЕВІР СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- Назви прочитаний розділ.
- З яких творів ці рядки: «Вітер взяв сопілку в руки...», «Ой який же ти став тепер, мій лісе-брате!»? Хто їх автори?
- У якому оповіданні дійові особи — дві дівчинки? Як звуть цих персонажів? Хто автор твору?
- З ким розмовляла Улянка?
а) Зі струмком; б) з берізками; в) із кленом.

Розумію, можу пояснити...

- Чого навчає книга природи?
- Поясни смисл назви вірша Ліни Костенко «Вже брами літа замикає осінь».
- З яким почуттям письменник Олесь Донченко описує героїню оповідання «Лісовою стежкою»?
- Як ти розумієш вислів: *осінь погубила у небі журавлині ключі*?

Вмію...

- Знайти у змісті підручника потрібні розділ і твір. Користуватись умовними позначеннями.
- Розрізняти вірші та оповідання. Наприклад: «Осінні танці» — це... , а «Лісовою стежкою» — це...
- Пояснити, у якому з цих оповідань є опис стану природи, а в якому — зовнішності персонажа: «Лісовою стежкою», «Перший подих осені».
- Визначити, чим схожі і чим відрізняються твори одного жанру. Наприклад, вірш Ліни Костенко «Вже брами літа замикає осінь» і «Осінні танці» Катерини Перелісної.

Висловлюю ставлення, почуття...

- Тобі цікаво читати книгу природи?
- Якими сторінками ти б хотів її доповнити?
- Продовжи думку: *Не злічити сторінок книги природи тому, що...*
- Які явища природи у тебе викликають сум, а які — радість? Розкажи про це своїм рідним, друзям.

ВІД СЛОВА — ДО КНИГИ

Слово, мова, книга... Без них не можна уявити нашого життя. Вони несуть світло знань, дають людям можливість почути і зрозуміти одне одного.

Хоча слово, мова, книга з'явилися у різний час, але вони міцно пов'язані між собою. *Без слова немає людської мови, а без мови — книги.*

У цьому розділі **ти прочитаєш** вірші та оповідання про те, як виникла і розвивалася наша мова, як створювалися книжки, як їх потрібно читати і берегти.

- Мова — дивний скарб
- Похвала книгам!

МОВА — ДИВНИЙ СКАРБ

Мова для нас — явище звичне. Здається, вона існувала завжди. Але це не так. Українська мова, якою ми зараз розмовляємо, розвивалася протягом багатьох століть. Розвивається вона і нині.

Дізнаватися про значення старих і нових слів, їх походження, мандрівки по різних мовах дуже цікаво і повчально. Інколи історія одного слова може розповісти про давні події, відкриття, зв'язки між народами.

Досліджуючи таємниці мови, учені відкривають не лише історію слів, а й життя народу, його душу.

Захоплюючи розповіді про те, як приходять до нас нові слова, хто їх придумує, як вони мандрують світом, створила відома вчена-мовознавець **Алла Петрівна Коваль**. Звернися до цієї книжки!

Віддалік, безпосередньо, первісна, скоцюрбилась, щільніше, геніального, супроводжували.

За Аллою Коваль

**Безцінний
скарб**

НАША МОВА

Прислухайтесь: з ранку й до вечора навколо вас звучить мова. Ось у сусідній кімнаті з кимось розмовляє мама, віддалік чується голос диктора, з вулиці долітають ледь чутні голоси людей. Ми всі так звикли до цього, що майже не помічаємо звучання мови. Ми чуємо її лише тоді, коли вона звернена до нас безпосередньо*.

А тепер припустімо на хвилинку, що мови нашої — та й інших мов на землі — ще немає. Якою була б земля? Якими були б ми? Навіть уявити важко, яка б це була сумна й похмура картина: немає великих міст, ба, навіть малих сіл, не ходять поїзди, не літають літаки, немає автомобілів, скрізь тихо, пусто й сумно.

А хто там боязко визирає з печери? Та то ж первісна людина! Скоцюрбилась від холоду й страху, щільніше натягає на голі плечі якусь шкуру, сторожко оглядається... **Такими наші пращури були колись, такими б надовго вони залишались, якби не зробили геніального* відкриття: винайшли мову.**

* * *

Мова допомагала людям порозумітися між собою, ставала в нагоді нашим предкам у їхньому важкому житті. Разом, усім великим родом, легше було корчувати ліс, звільняючи місце для посівів, разом приручати, а потім пасти худобу. І якщо раніше кожен сам повинен був додуматися до того, як зробити ту чи іншу роботу, то, маючи мову, можна було розповісти молодшим про все, передати їм свій досвід. І тепер кожному наступному поколінню людей не треба було розпочинати все із самого початку.

Мова первісних людей була дуже бідною. Вона складалася з небагатьох слів. Значення кожного такого слова було нечітким, його супроводжували жестами, які допомагали людям порозумітися. Жестами вказували: «Піди туди!», «Візьми оце!», «Допоможи підняти!». Та минали століття, змінювалися люди, розвивалася й мова...

Безпосередньо — прямо.

Геніальний — тут: надзвичайний, неперевершений.

Про що йдеться в першій частині оповідання? А в другій? Що для тебе було новим, несподіваним у цій розповіді? Чим мова допомагала людям? Що для тебе є незрозумілим? Запитай про це вчителя.

Поміркуйте разом! Чому виникнення мови докорінно змінило життя людей?

Поставте запитання до другого абзацу другої частини тексту.

Вінайдення, довжелізнй, фінікійці, високорозвінених, відшліфував, дорогоцінне.

* * *

А далі сталася подія величезної ваги: люди вінайшли письмо. Уявіть собі школу, в якій немає зошитів, книжок, щоденників, класної дошки — нічого. Як ви думаєте: чи легко було вчитися в такій школі? Дуже важко. Учням доводилося зі слів учителя все зачувати напам'ять. Тому вінайдення письма полегшило навчання, відкрило дорогу для розвитку багатьох наук і мистецтв.

Наше слов'янське письмо — знайомі й звичні літери абетки — пройшло довжелізнй шлях, поки дійшло до нас. Поклав початок цьому один дуже давній і беручкий* народ — фінікійці, які жили за 30 століть до нас. Їхнє письмо запозичили й вдосконалили стародавні греки.

Слов'янська азбука була зроблена за зразком грецької. До 24 грецьких літер було додано ще 19. На наші українські землі ця азбука прийшла понад тисячу років тому. Увесь цей час вона змінювалась, аж поки не стала такою, якою ми сьогодні й користуємося. **Важко навіть сказати, скільки людей протягом століть доклали зусиль, щоб сьогодні ми з вами могли писати й читати.**

Скільки мов на землі? Вважають, що приблизно 5 тисяч.

Українська мова належить до високорозвінених мов світу. Багато зробили для її вдосконалення письменники, вчені, видавці книг, газет і журналів, освічені люди різних часів. **Почесне місце належить Тарасові Григоровичу Шевченку, який обробив, відшліфував і показав світові дорогоцінне каміння — мову прости́го, пригно́бленого тоді народу України...**

Багато нових слів ми запозичили у своїх близьких і далеких сусідів.

Уся наша планета оповіта невидимими шляхами, що ними мандрували й нині мандрують слова. Адже всі народи в усі часи навчалися один в одного. Навчаються й сьогодні...

Щоб вільно, невимушено, красиво розмовляти, треба вчитися... Вивчати правила, запам'ятовувати нові слова й прислів'я та приказки, бо це збагачує вашу мову, завчати вірші, бо це розвиває пам'ять. І тоді, послухавши вас, кожний скаже: «Як прекрасно звучить українська мова!»

Беручий — дуже працюючий.

Що нового ти відкрив для себе у прочитаному тексті?

Що сказано про слов'янське письмо?

Які нові слова трапилися тобі в тексті?

Запам'ятай поради автора.

Поміркуйте разом над виділеними реченнями.

Як ви їх розумієте?

Доберіть заголовки до частин тексту. Підготуйтеся удома до стислого переказу прочитаного, передайте послідовність розвитку мови.

Зверніть увагу! У цьому оповіданні розповідається про правдиві події і явища, імена, дати, що встановлені наукою. Такі твори є **науково-художніми**.

Дмитро Білоус

КОЖНУ ЛІТЕРУ ЦІНІ

Кожну літеру ціни,
бо немає їй ціни.

Ось відома в давнину
дудочка — *сопілка*:

виймеш літеру одну —
і вже буде *спілка*.

Сварка йде така, що ну! —
перепалка (бійка):

зміниш літеру одну —
мирна *перепілка*.

Зміниш літеру одну
у словечку *бійка* —

і вже — леле — на сосну
мчить звірятко *білка*!

Більше прикладів не дам,
поміркуй — придумай сам.

Чому треба зважати на кожну букву в слові?

Читаючи, зверни увагу на розділові знаки: якої сили голосу вони вимагають, де слід зробити паузи?

Знайди слова, які написані однаково, а означають різне.

Попрацюйте в парі! Наведіть приклади слів, у яких заміна букви змінює значення слова.

**9 листопада відзначаємо
День української писемності та мови.**

Що ти б розповів про українську мову своєму ровеснику, який розмовляє іншою мовою?

Зневажливо, ненароком, погарячкував, чіпляєшся.

Ігор Січовік

МОВА

Зустрілися у книжці два слова: **Дороговказ** і **Мова**.

— **Мово**, — зневажливо проказав **Дороговказ**, — чи не могла б ти поступитися мені дорогою, бо я, бачиш, довгий, тож можу ненароком* тебе зачепити. І взагалі, старших треба поважати!

— А я чомусь переконана, що всі слова рівні — довге ти чи коротке. Без жодного з нас не скласти речення.

— Е, не кажи, сестричко, — по-братньому глянув на **Мову Дороговказ**. — Я вміщую в собі аж двоє слів: **Дорогу** і **Вказівку**, а ти така маленька — що з тебе взяти?

— Нічого, що я маленька, зате в мене багато відомих родичів. Можливо, навіть більше, як у тебе.

— Таке, **Мово**, кажеш — навіть слухати смішно. Помовчала б краще!

— Ось ти, любий **Дороговказе**, ненароком уже й назвав одного з моїх родичів. А криється він у слові **помовчала**, корінь якого пішов од мене, **Мови**.

— Так я тобі й повірив! Маєш мене за немовля?

— Я так не вважаю, але добре знаю, що й слово *немовля* — мій близький родич.

— З тобою, **Мово**, неможливо розмовляти, чіпляєшся ледь не за кожне вимовлене слово.

— Цього разу, **Дороговказе**, я схоплюся лише за двоє твоїх слів: *розмовляти* й *вимовлене*.

— Гаразд, гаразд, краще промовчу, бо є така примівка: хто мовчить, той двох навчить.

— До речі, братику, слова *помовчу*, *примовка* і *мовчить* — також з мого давнього роду.

— Я бачу, **Мово**, ти не простеньке слово. Цікаво, коли ти народилася і чому тебе так назвали?

— О, це було так давно, що вже й люди забули, звідки я взялася. Кажуть, як слово я виникла ще тоді, коли люди тільки-но навчилися розмовляти, тобто видавати перші зрозумілі звуки: бурмотіти, мекати, або, як мовиться, молоти язиком. Я переконана, що моє ім'я бере початок від слова **могти**, бо хто з живих істот **міг** висловити свою думку вголос, той оволодівав **Мовою**. А це **могли** робити лише люди. Хто розмовляв, **немов** людина.

— Давай, **Мово**, складемо **умову**: я **замовкну**, а ти назвеш мені кілька імен своїх рідних. **Домовилися**?

— Згода, ось вони: *промовець*, *мовлення*, *безмовний*, *вимова*, *відмова*, *умовляти*, *змова*, *змовник*, *замовник*, *замовлення*, *розмова*, *передмова*, *промова*, *розмовник*, *недомовка*, *обмова* та багато інших.

— Шановна **Мово**, прошу вибачити за те, що погарячкував. Від почутого я навіть мову втратив... Ось бачиш, знову згадав тебе. А заодно й *примовку*: «Про таких, як ти, в народі кажуть: хоч маленьке, зате важливе».

Ненароком — ненавмисно, випадково.

Прочитай текст мовчки. Що нового ти відкрив для себе? Підготуйся розповісти, як Мові вдалося довести свою правоту. Чи звернув ти увагу на пояснення того, як виникла Мова? До яких частин мови належать «родичі» Мови?

Поміркуйте разом! Чому всі слова, незалежно від їх довжини, рівні? Відповідаючи, наводьте приклади.

Що у прочитаному є казковим, а що — справжнім?

Пофантазуйте! Спробуйте вдома придумати подібний твір про зустріч короткого і довгого слів.

Олександра Савченко

ПРИВЧАЙТЕСЯ ПРАЦЮВАТИ ІЗ СЛОВНИКАМИ!

Перевірте, чи так ви розумієте значення слів *словник* і *тлумачити*.

Словник — довідкова книга, у якій у певному порядку (алфавітному чи тематичному) подано слова якоїсь мови.

Тлумачити — визначати, роз'яснювати, з'ясовувати зміст слів, понять; давати пояснення. Про це можна прочитати у тлумачному словнику.

Частіше звертайтеся до *тематичного словника*, у якому за темами розкривається значення слів. Наприклад, подано групи слів з теми «Знаряддя», «Іграшки», «Тварини», «Рослини».

А ось *етимологічний словник* розповість вам про первісне значення слів, їх походження. Наприклад, автори книги «У світі етимології» Антоніна Мовчун і Лариса Соловєць так звертаються до учнів початкових класів: «Давайте знайдемо до слова *прапор* близькі за значенням слова: *знамено*, *стяг*. Звідки ці назви?

Слово *знамено* пов'язане із словом *зна-ти*. У давні часи знамено являло собою знак, розміщений на довгій жердїні, — до неї прикріплювали гілки дерев, жмутки трави, кінські хвости, а згодом і клиноподібні шматки тканини. Знамено вказувало на те, що певні землі, майно і люди належать якомусь роду-племені... Знамено виконувало ще одну важливу роль — збирати людей до гурту, *стягати* до вожака членів громади під час походу чи битви. Так виникло слово *стяг*».

Що нового про значення і походження слів ти дізнався з тексту? Як пояснюється походження слова *стяг*?

Будьте дослідниками! Розшукайте в етимологічному словнику для молодших школярів або в інших книгах розповіді про походження слів, що означають назву вашої місцевості, назви тварин, різних предметів.

Розкажіть про це на уроках позакласного читання.

Дмитро Білоус

ДІВНЕ РОЗМАЇТТЯ

Друже милий, ти помітив
до краси людську любов?
Скільки є у світі квітів —
стільки є у світі мов.

У барвістім розмаїтті
мови — дивна дивина.

**Порожніш було б на світі —
зникла б навіть хоч одна.**

Поміркуйте разом! Яку думку передано у виділеному реченні?

Далі ти прочитаєш вірш із книжки відомого кримськотатарського письменника **Нузета Умерова «Ведмідь-гора»**. Вона присвячена природі, спільній історії народів Криму, дитячим мріям і турботам.

ДИКТАНТ

Диктант. Лунає в класі мова
співуча, наче джерело.
Вслухаюсь я у кожне слово,
щоб не зробити помилок.
Пишу. За вчителем слідкую.
І раптом... Що це? От, дива!
Я з уст його знайомі чую,
з дитинства звичнії слова.
Щораз звучить татарське слово.
Хіба це українська мова?

Пливуть, пливуть слова до мене,
ті, до яких я змалку звик:
*майдан, базар, газ, кава, нене,
кавун, баштан, тютюн, сірнік,
кушак, джерела, килим* тощо...
Звідкіль їх корені ідуть?
Бахчисарай? Чи Львівська площа?
Звучання те саме і суть.

А, може, серед українців
(у бабці попитаю я)
в якомусь дальньому колінці*
в моїм роду була рідня?

(Переклад з кримськотатарської
Ольги Тимохіної)

В дальньому колінці — люди поріднились у далекому минулому.

Прочитай вірш мовчки. Чи зрозумів ти, якою є рідна мова хлопчика? Що нового відкрилося тобі у вірші?

Приготуйся прочитати вірш уголос: зверни увагу, де починаються і закінчуються речення; яку інтонацію підказують розділові знаки.

Як прочитати рядки, що є роздумом?

Доведіть, що в українській мові є слова-мандрівники.

Будьте дослідниками! Звертаючись до словників, інших книжок, дізнайтеся, звідки з'явилися в нашій мові слова *писати, азбука, диктант, олівець, канікули*.

Сторінка старослов'янської азбуки та пам'ятник її творцям — Кирилу та Мефодію у м. Мукачево Закарпатської області

Чи уважно ти читав?

- З якого твору це речення: «А далі сталася подія величезної ваги: люди винайшли письмо»?
- За зразком якої азбуки було створено слов'янську: а) фінікійської; б) грецької; в) латинської?
- Скільки букв у слов'янській азбуці?
- Хто відкрив світові мову українського народу?
- З яким словом зустрівся в оповіданні слово *мова*?
- У якому словнику розкривається первісне значення слів, їх походження?

ПОХВАЛА КНИГАМ!

Як ти думаєш, про що прочитаєш у творах цієї теми?

Книги відкривають нам широкий світ знань. Книг незліченна кількість. Вони дуже різні: великі й малі, з малюнками і без...

Чи замислювався ти, коли з'явилися перші книги? Чи завжди вони були такими, як сьогодні? Чому так цінується гарна книга?

Читаючи твори цієї теми:

- визначай нове;
- знаходь головне;
- запам'ятовуй нові слова, відомості, які виділено в тексті.

Створення книги — довга, захоплююча історія. З давніх-давен люди шукали різні способи збереження знань і передачі їх наступним поколінням. Багато відкриттів зробили наші предки, щоб залучити до читання якомога більше людей.

Річкового, пергамент, в Майнці, винахідник, друкарський верстат, Йоганес Гутенберг.

За Віктором Дацкевичем

ЯК З'ЯВИЛАСЯ ДРУКОВАНА КНИГА

З глибокої давнини до нас дійшли «книги», які люди писали паличками на **глиняних плитках**, що їх потім обпалювали в печах, мов горщики.

У Стародавньому Єгипті виготовляли книги з **папірусу** — річкового очерету, який мав високе і товсте стебло. Серцевину його розрізали на смужки, сушили і перетворювали на гладенькі листки. На них і писали. Потім листки склеювали так, що виходила книга у вигляді довгої стрічки.

У Стародавньому Китаї робили книги з окремих **дощечок**, які нанизували на мотузок.

Минуло дуже багато років, перш ніж у стародавньому місті Пергамі люди навчилися робити із шкіри тварин

особливий матеріал — **пергамент**. Шматок пергаменту згортали так, що виходило чотири сторінки. Кожний згорток грецькою мовою звався «тетрадос».

1 — папірус; 2 — книга з дощечок;
3 — глиняна плітка з клинописним текстом;
4, 5, 6 — пергаменти

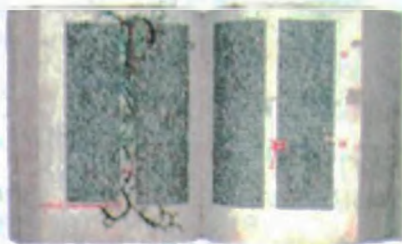
Кілька таких «тетрадос» зшивали, і виходила книга, на сторінках якої можна було писати і малювати. Пройшло багато років і пергамент замінили дешевшим матеріалом — **папером**. Але книги, як і раніше, зшивали з окремих зошитів і «вдягали» у тверду або м'яку **обкладинку**. Так роблять і нині.

Місяці, а то й роки ішли на те, щоб написати або переписати яку-небудь товсту книгу й прикрасити її малюнками. Не дивно, що рукописні книги коштували дуже дорого. Щоб уберегти такі книжки, власники нерідко приковували їх ланцюжками до полиць.

Перша друкована книга з'явилася в німецькому місті Майнці. Винахідником друкарського верстата був мешка-

нець цього міста — **Йоганес Гутенберг**. За допомогою друкарського верстата можна було розмножити книгу в сотнях і навіть тисячах примірників. Люди відразу оцінили новий винахід. У різних містах одна за одною стали з'являтися майстерні, а потім і фабрики — **друкарні**, де виготовлялися книги.

Друкарський верстат Йоганеса Гутенберга та стародавні книги з Державного музею книги і друкарства України (м. Київ).

Дізнатися більше про книжкові скарби, зібрані у цьому музеї, ви зможете, завітавши на його сайт за адресою: bookmuseum.ua

Що з прочитаного було тобі незрозуміло? Запитай у вчителя.

Як виглядали книги в давні часи? Хто винайшов друкарський верстат? Як цей винахід змінив світ? Чому?

Попрацюйте у парі! Поставте один одному запитання за змістом прочитаного.

Перечитайте текст мовчки. Підготуйтеся стисло переказати його за опорними словами: *глиняні плитки, папірус, дощечки, пергамент, папір, Йоганес Гутенберг, друкарні*.

Володiмiр Святослiвич, домiслиться, досконалого, переписувачi, скорописцiв, втiшаємося, встановлений, оздоблювали, викарбувано.

За Олександром Єфімовим

ЯК ЖИЛА КНИГА ЗА ЧАСIВ КИIВСЬКОЇ РУСI

Вже за часiв Киiвської Русi книга була у великiй пошанi. Так, в однiй давнiй книзi читаємо: «Ум без книг, як птиця без крил. Як i вона злетiти не може, так i ум не домiслиться досконалого розуму без книг».

Князь Володимир Святославич (жив вiн понад тисячу рокiв тому) вiдкривав школи, спецiальнi майстернi, де переписували, розмножували книги. А в часи князювання Ярослава Мудрого в Києвi при Софiйському соборi було засновано першу в Киiвськiй Русi бiблiотеку.

Сидiли переписувачi в соборi, переписували книги, перекладали з iнших мов. Потiм з Києва книги потрапляли до iнших мiст. А варто нагадати, що коштували тодi книги дуже дорого, виготовлялися вони з пергаменту. А ще ж палiтурка! Їi оздоблювали коштовним камiнням, золотом, сiрблом.

З «Повiстi минулих лiт» — нашого славного лiтопису — ми дiзнаємося про таке:

«Любив Ярослав книги, читав їх часто — i вдень, i вночi. I зiбрав скорописцiв багато, i перекладали вони з грецького на слов'янське письмо. Написали книг вони велику силу, ними повчаються вiруючi люди i тiшаться плодами глибокої мудростi. **Начебто один хтось зорав землю, а другий посiяв, а iншi жнуть i споживають багату поживу...**

Книги — мов ріки, які наповнюють собою увесь світ; це — джерело мудрості, у книгах — бездонна глибина, ми ними втішаємося в печалі, ... у книгах — світило мудрості ...».

Шкода, що книги з бібліотеки Ярослава Мудрого не дійшли до нас. Після захоплення Києва ханом Батимом у 1240 році доля їх невідома.

Про бібліотеку, засновану в далекому XI столітті, нам нагадує пам'ятний знак, установлений на території заповідника «Софійський музей». На камені зображено Ярослава з книгою в руках і вікарбувано рядки з літопису: «...Ярослав цей, син Володимира, засіяв книжними словами серця вірних людей. Велика ж бо користь людині від навчання книжного».

Пам'ятний знак,
присвячений
першій бібліотеці

Прочитай текст мовчки. Що з прочитаного тобі незрозуміло? Підготуйся запитати про це вчителя.

Яким словам тексту відповідає малюнок?

Попрацюйте разом! Перечитайте перший уривок із «Повісті минулих літ», наведений у тексті. Чи зрозуміли ви, про кого сказано в літописі: *один хтось зорав землю, а другий посіяв, а інші жнуть і споживають багату поживу?*

Мстиславець, друкарський верстат, віддруковано, першодрукар, переїздить, змастивши, вікарбувано.

За Олександром Єфімовим

«ДРУКАР КНИГ, ПЕРЕД ТИМ НЕ БАЧЕНИХ»

У 1563 році чудові майстри **Іван Фёдоров** і **Петро Мстиславець** у Москві почали складання першої російської друкованої книги — «Апостол»*. Тепер уже не

писець виводив од руки, а майстер-друкар складав літеру до літери, рядок до рядка. Потім металеві рядки складав — верстав — у сторінку і вставляв до спеціальної рамки. Помічник Федорова Мстиславець ніс рамку з рядками майбутньої книги до друкарського верстата. Змастивши чорною фарбою шрифт тексту, він клав на нього аркуш чистого паперу і міцно притискав його пресом. Сторінку віддруковано!

Пам'ятник Івану Федорову у Львові;
книги, виготовлені у друкарні Івана Федорова

Згодом Іван Федоров переїздить до Львова, де продовжує свою благородну справу. За своє життя Іван Федоров видрукував лише кілька книжок (серед яких є і перший слов'янський «Буквар»), але його роботу й досі з вдячністю згадують нащадки.

Недарма на могилі першодрукаря у Львові було викарбувано напис: «Друкар книг, перед тим не бачених».

«Апóстол» — церковна книга, що містить розповіді про діяння апостолів та їхні «Послання»; апóстоли — учні Ісуса Христа, які проповідували його вчення.

Прочитай текст мовчки. Підготуйся розповісти про Івана Федорова.

Цікаво знати! У багатьох країнах повагу до книги люди виявляють, створюючи пам'ятники. Наприклад, такі.

Пам'ятники книжкам у різних країнах:

- 1 — Турції;
- 2 — Росії;
- 3 — Україні;
- 4 — Америці

Попрацюйте над проектом **«Дружба з книгами — це свято»**. У яких творах славлять книгу? Які книжки люблять читати ваші рідні? Вчителі? Про яку улюблену книжку ви б хотіли розповісти однокласникам? Який пам'ятник дитячій книзі можете придумати? Яку книжку ви б могли зробити своїми руками?

* * *

Людина без книги, як криниця без води. Так влучно говорять у народі про важливе значення книги в нашому житті.

А як ви думаєте, чому книгу порівнюють із водою?

З чим іще її можна порівняти?

Пам'ятайте, **хто більше читає, той більше знає.**

Дмитро Павлічко

СОНЯШНИК

Дівчинка книжку читала

і соняшника прохала,

може, так жартувала:

— Посвіті мені, посвіті. —

А соняшник мовив:

— Ну, що ти?!

Не мав би я вже роботи,

щоб свої золотисті соти

на дрібниці перевести!.. —

Соняшник дивився на Сонце,

дуже довго дивився на Сонце,

і здалося йому, що Сонце —

квітка така ж, як він...

Втім, вийшла дівчинка з хати

і стала Сонце прохати:

— Зайди до нашої хати,

перепочинь з путі! —

Сонце зайшло. І раптом

все навкруги померкло,

тільки вікно хатини

сяяло в темноті.

Соняшник здивувався!

Засоромлено пооглядався

і до вікна підкрався.

І що ж він побачив? Дива!

Дівчинка книжку читає,
а Сонце перегортає
сторінки світла
в літеритах слова.

Хто дійові особи вірша?

Поміркуй, чому соняшника образило прохання дівчинки.
Що його здивувало?

Яку інтонацію читання підказують слова *дуже довго дивився, прохати, здивувався, засоромлено пооглядався*?

Поміркуйте разом! Розгляньте малюнок. Який уривок тексту проілюстровано? Які почуття дійових осіб відобразив художник? Чи випадково поет в одному вірші пише про Сонце — джерело світла, книжку — джерело знань і дівчинку, яка захоплена читанням?

Чим цей вірш нагадує казку? Що вас у ньому здивувало?

Прислів'я

Книга вчить, як на світі жить.

Цікаво знати! Чи знаєш ти, що люди все частіше користуються *електронними книжками*? На відміну від звичайних, у яких на паперових сторінках надруковано текст, ці книги мають екран.

За допомогою кнопок або рухами пальців можна «гортати» сторінки, які з'являються на екрані. Зазвичай такі пристрої за розміром як зошит, товщина їх не більша, ніж у щоденника, а важать вони менше, ніж твій підручник.

Називають їх «*електронна книга*», «*планшет*», «*планшетний комп'ютер*», «*рідер*». Ці пристрої можуть зберігати одночасно величезну кількість електронних текстів. На екрані, крім слів, видно малюнки, можна слухати музику, дивитися кінофільми та мультфільми.

У БІБЛІОТЕЦІ

1 учень

— Маріє Петрівно,
чи є у вас казка —
казка про царівну
й летючий корабель?

2 учень

— Звичайно! Будь ласка,
ось вона, казка —
казка про царівну
й летючий корабель!

3 учень

— Нам дуже потрібний
збірник задач!
Маріє Петрівно,
негайно, хоч плач!

4 учень

— Хлопці, спокійно,
які ви гарячі!
Буде вам збірник!
Є в нас задачі!

5 учень

— Маріє Петрівно,
нам про Шевченка,
про те, як в дячка він
відвідував клас!

6 учень

На святі шкільному
ми ставимо сценку.
Я буду Оксанка,
Іванко — Тарас!

7 учень

— Звичайно, підходьте
сюди до полиці,
тут вибрати можна.
Ця книжка згодиться!

8 учень

Хлопчик, як гномик
маленький, в кутку:
— Чого тобі, любий?
Книжку яку?

9 учень

— Мені — журнали,
енциклопедію...
Де надрукували
про велосипеди!

10 учень

Марія Петрівна пішла по драбину
і зверху знімає журнали сині...
Марія Петрівна й хвилинки не гає,
вона в інтернеті щось довго шукає.

11 учень

І тільки під вечір, як школа вже вмовкла,
Марія Петрівна сідає, аж мокра,
закутує плечі у шарф зазвичай,
готує і п'є свій улюблений чай.

Які книги цікавили дітей? Скажіть словами вірша.
Чим зацікавився найменший читач?

Розіграйте за прочитаним віршем сценку «У нашій шкільній бібліотеці».

Олександра Савченко

ЧИ ЛЮБИШ ТИ ЧИТАТИ ЖУРНАЛИ?

Для української дівчини зараз видається чимало журналів: «Барвінок», «Джміль», «Дивосвіт», «Пізнайко», «Соняшник», «Стежка»... Якщо ти читаєш хоча б один із них, — це дуже добре, бо журнал і розважає, і навчає.

Чим відрізняється журнал від книжки? Він виходить здебільшого щомісяця і має одну назву. У дитячих журналах багато яскравих малюнків. Журнали друкують листи своїх читачів, спілкуються з ними.

Наприклад, журналу «Барвінок» уже 85 років! А це означає, що його читали не лише твої батьки, а й бабусі й дідуся. Справді, «Барвінкова родина — вся Україна!».

Скільки в ньому цікавого! От хоча б створена на сторінках журналу дитяча енциклопедія, у якій є відповіді на найцікавіші запитання читачів: як виглядають інопланетяни? Навіщо півням гребінь на голові? Чому людям подобається солодке, а гірке — ні? Яка вага усіх книг планети? Хто вигадав пісню? Хто створив першу картину? Як виміряти довжину блискавки і веселки? Чому ми називаємося людьми?

Малюнок з сайту журналу «Барвінок»

А про що б хотів запитати ти?

Журнал «Джміль» відрізняється від інших дитячих видань тим, що розповідає про живопис, музику, літературу. Чого тут тільки не прочитаєш! І новий кінець старої казки, і цікаве про птахів, тварин, про різні пригоди. Розглянеш картини художників, поспіваєш... Не виходячи з дому, не вмикаючи телевізора, зайдеш до Клубу допитливих, Клубу кмітливих, ігровоти, концертної зали.

В одному з номерів журналу читачі разом із хлопчиком Петриком та його друзями розмірковували над тим, як можуть змінюватися їхні «знаю» і «не знаю»:

«— Якщо ви чогось не знаєте, чи можна сказати, що ви нічого не знаєте? Отже, наші «знаю» і «не знаю» постійно змінюються. Якщо хочете стати освіченими, то маєте своє «не знаю» перетворювати на «знаю», а «знаю мало» — на «велике знання».

Тут гості Петрика засперечалися. Сашко вигукнув:

— Я знаю, що всі знання живуть у голові.

— А я знаю, звідки вони до нас приходять, — упевнено заявив Петрик.

— До мене знання приходять від моїх рук, вух, очей...

— І що ж вони тобі розповідають? Нічого ти не знаєш, знання приходять з книжок, від мами і тата, від учителя, з телевізора, — засміялася Марійка.

— А я про це й кажу. От дивлюся, слухаю, відчуваю, думаю, міркую, і в моїй голові з'являються знання».

А як думаєш ти?

У журналі «*Малюток*» вміщено захоплюючі історії про винаходи, секрети звичайних речей: коли і яким способом вимірюють час, які музеї є в Україні, які звички у тварин...

Багато цікавого можна знайти і в інших дитячих журналах, кожен із яких чекає на свого читача.

Що нового ти дізнався з тексту?

Про що ти хотів би прочитати в журналі?

Якщо ти передплатуєш журнал, принеси його номери до класу, розкажи про найцікавіше в ньому своїм однокласникам.

**Бажаю усім учням стати не лише читачами журналів,
а й їх дописувачами!**

Книгозбірня, книгосховище, абонемент, бібліотекар, від'їжджаєш, півмільйона.

БІБЛІОТЕКА — ЗАТІШНИЙ ДІМ ДЛЯ ЗУСТРІЧІ ЧИТАЧА З КНИГОЮ

У великому місті, селищі чи маленькому селі ти можеш стати читачем бібліотеки. Слово *бібліотека* походить з грецької мови й означає «книгозбірня*, книгосховище».

У більшості бібліотек є відділ, де видають книги додому. Він називається **абонементом**. Тут можна порадитися з **бібліотекарем**, що взяти для читання, дізнатися про надходження нових видань.

Газети, журнали або книги, що є в бібліотеці в одному примірнику, можна почитати в **читальному залі**. Тут завжди тихо, розмовляти треба пошепки, не заважати іншим читачам. На видному місці розміщено словники, нові книги, стенд із порадами, що прочитати.

Вибрати книжку допоможе також **каталог** (із грецької мови — «список»). Він складається з карток, на яких зазначено автора книги, її назву, **шифр**. За картою каталогу бібліотекар швидко знайде будь-яку книжку.

Вибрані для читання книги слід повертати в бібліотеку в охайному вигляді, не пізніше, ніж за два тижні.

Якщо в тебе змінилася адреса — повідом про це бібліотекаря. А якщо ти від'їжджаєш, то обов'язково поверни книги.

Бібліотекар — перший порадник усіх, хто прийшов до книгозбірні. Один маленький читач порівняв його з чарівником. І справді, бібліотекар знає і вміє дуже багато. Він упорядковує нову літературу, проводить «літературні ранки», зустрічі з авторами і художниками, заняття гуртків з юними читачами.

Зчасом книги старіють. У них відриваються обкладинки, випадають сторінки. Такі книги потребують негайного «лікування». У бібліотеках є «книжкові лікарні», у яких лагодять книги. Візьміть участь у цій корисній справі.

У читальному залі для учнів 1–4 класів
Національної бібліотеки України для дітей.

Багато нового і корисного ви можете дізнатися на сайті бібліотеки:

chl.kiev.ua

У нашій країні найбільшою серед дитячих бібліотек є Національна бібліотека України для дітей, яка розташована у м. Києві. Її відкрили у 1967 році. Щороку бібліотеку відвідують близько 20 тисяч дітей. До послуг читачів майже півмільйона книг, журналів, звукозаписів. Ця бібліотека є справжнім центром навчання і дозвілля читачів. От як написав про неї її читач-третьокласник: «Я дуже люблю цю бібліотеку, бо вона не така, як інші. У ній два поверхи, є навіть актовий зал, де відбуваються вистави. У музичному кабінеті можна послухати музику, казки... А ще тут є кабінет, у якому дуже багато іграшок. Половина з них зроблена дитячими руками. У бібліотеці цікаво і весело».

За матеріалами Національної бібліотеки України для дітей

Книгозбірня — бібліотека.

Прочитай текст мовчки. Про що цей твір? Що нового ти дізнався з розповіді?

Що означають слова *бібліотека*, *абонемент*, *каталог*?

Що таке «книжкова лікарня»?

Якими справами займається бібліотекар? Розкажи.

Що ти хотів побачити, знайти в шкільній бібліотеці?

Що ти знаєш про найбільшу в Україні бібліотеку для дітей?

Книга цікава, мудра, пізнавальна, власна, бібліотечна, старовинна, сучасна, охайна, велика, весела.

Використовуючи ці слова, розкажи про свою улюблену книгу.

Чи уважно ти читав?

- На чому писали люди до винайдення паперу?
- Хто був винахідником друкарського верстата?
- У якому творі розповідається про бібліотеку Ярослава Мудрого? Що саме?
- Коли відзначають День української писемності та мови?
- У якому вірші *Сонце перегортає сторінки й світло вливає в літери та в слова*? Хто його автор?
- Роздивись керамічне панно, що прикрашає Національну бібліотеку України для дітей, і розкажи, що ти знаєш про історію створення книги.

ПЕРЕВІР СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- Назви розділ. Які теми він охоплює?
- У яких творах йшлося про виникнення мови? Хто їх автори?
- Які словники допомагають вивчати мову?
- Як створювалися книжки до винайдення друкарського верстата?
- Про кого написано «Друкар книг, перед тим не бачених»?

Розумію, можу пояснити...

- Чому мова і книга мають давню історію?
- З чим порівнювали книгу наші предки?
- Чому так багато різних книг потрібно людям? А які книги потрібні тобі?
- Які твори є науково-художніми? Наведи приклад таких творів з прочитаного розділу.
- Чому значення слова не залежить від його довжини? Наведи приклад.
- Як прочитаний розділ відображено на форзаці підручника?

Вмію...

- Розказати про те, як виникли мова і книга.
- Поставити запитання до оповідання Ігоря Січовика «Мова».
- Дібрати ознаки до слова *книга*.
- З'єднати частини прислів'їв:

Хто більше читає,	як криниця без води.
Людина без книги —	як на світі жить.
Книга вчить,	той більше знає.

- Знайти відповідність між назвою твору і його автором:

«Соняшник»	Дмитро Білоус
«Кожну літеру ціни»	Алла Коваль
«Наша мова»	Дмитро Павличко

Висловлюю ставлення, почуття...

- Без мови і книги наше життя було б ...
- Щоб вільно і красиво розмовляти українською мовою, я буду ...
- Я пишаюся тим, що багато віків тому наші предки ...
- Мене здивувало, що ...

З ЧИСТОГО ДЖЕРЕЛА НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

З давніх-давен дійшли до нас складені народом твори, у яких відображалось його життя, ставлення до природи, праці, людей.

Ці твори передавались із вуст в уста. Тому їх об'єднують спільною назвою — **усна народна творчість**.

Вони дуже різноманітні: *пісні, колядки, щедрівки, веснянки, мирилки, приказки, прислів'я*... З особливим захопленням діти читають *народні казки*, у яких переплітаються правдиві й вигадані події, а позитивні герої завжди перемагають зло.

Читаючи:

- пізнавай народну мудрість;
- збагачуй своє мовлення образними, влучними висловами;
- спостерігай, як побудовано народні твори, що є особливого в кожному з них.

ЧАРІВНІ КАЗКИ

У 2 класі ти читав казки про тварин. Тепер пропонуємо поринути у світ **чарівних казок**. Їх герої мають надзвичайну силу, а за допомогою чарів у казках відбуваються дивовижні події і перетворення.

Читати казки треба розповідним тоном, наспівно передаючи віршовані повтори. З особливою, таємничою інтонацією потрібно читати **зачин**.

Підлестилася, байдуже, охолодітися, леміш, князівна, ймення, урочище, захлинається, розженється.

**Народний
герой**

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА
Українська народна казка

Колись був у Києві князь. І був коло Києва змій. Щороку посилали цьому змієві дань: давали або молодого парубка, або дівчину. Ото прийшла черга вже й до дочкi самóго князя. Нічого робити, — коли давали городяни, треба і князеві давати. Послав князь свою дочку в дань змієві. А дочка була така хороша, що й сказати не можна. То змій її й полюбив. От вона раз до нього підлестилася та й питається:

— Чи є, — каже, — на світі такий чоловік, щоб тебе подужав?

— Є, — каже, — такий у Києві над Дніпром. Як затопить у хаті, то дим аж під небеса стелиться, а як вийде на Дніпро мочити кожi (бо він кожум'яка), то не одну несе, а дванадцять разом, і як набрякнуть вони водою в Дніпрі, то я візьму та й учеплюсь за них — чи витягне-то він їх? А йому байдуже: як поцупить, то й мене з кожами трохи на берег не витягне. От того чоловіка тільки мені й страшно.

Князівна і взяла собі те на думку й думає, як би її вісточку додому подати і на волю до батька дістатись. А при ній не було ні душі, — тільки один голубок. Вона вигодувала його, ще як у Києві була. Думала-думала, а далі написала до отця:

«Отак і так, — пише, — у вас, батенько, є в Києві чоловік, на ймєння Кирило, прозивається Кожум'якою. Благайте ви його через старіх людей, чи не схоче він із змієм побитися, чи не визволить мене, бідну, з неволі. Благайте його, панотченьку, і словами, і подарунками, щоб не образився він за яке незвичайне слово!»

Написала так, прив'язала під крильцем голубові та й випустила у вікно. Голубок злінув під небо та й полетів додому, на подвір'я до князя. А діти саме бігали по подвір'ю та й побачили голуба.

— Татусю, татусю! — кажуть. — Чи бачиш — голубок від сестриці прилетів?

Князь спершу зрадів, а далі подумав та й засумував:

— Це ж уже проклятий змій загубив, видно, мою дитину!

А далі поманів до себе голубка, глядь, аж під крильцем карточка. Він за карточку. Читає, аж дочка пише: так і так. Ото зараз покликав до себе всю старшину*:

— Чи є у вас такий чоловік, що прозивається Кирилом Кожум'якою?

— Є, князю. Живе над Дніпром.

— Як же б до нього приступітися, щоб не образився та послухав?

Ото сьак-так порадилися та й послали до нього малих дітей. Ті як прийшли, як почали просити, як стали навколішки та як заплакали, то й сам Кожум'яка не витерпів, заплакав та й каже:

— Ну, це ж уже для вас зроблю.

Пішов до князя.

— Давайте ж, — каже, — мені дванадцять бочок смоли і дванадцять возів конопель!

Обмотався коноплями, обсмолився смолою, взяв булаву таку, що може, в ній пудів* десять, та й пішов до змія.

А змій йому й каже:

— А що, Кирило? Прийшов битися чи миритися?

— Де вже миритися? Битися з тобою, з іродом проклятим!

От і почали вони битися — аж земля гуде.

Що розбіжиться змій та вхопить зубами Кирила, то так кусок смоли і вирве. А Кирило його здоровенною булавою як улупить, то так і вжене в землю. А змій, як вогонь, горить, — так йому жарко, і поки збігає до Дніпра, щоб напитися, та вскочить у воду, щоб охолотитися трохи, то Кожум'яка вже й обмотався коноплями та смолою добре обсмолився. Ото вискакує змій з води і що розженеться проти Кожум'яки, то він його булавою луп та луп, аж луна йде!

Бились-бились, аж іскри скачуть. Розігрів Кирило змія ще краще, як коваль леміш* у горні: аж пирхає, аж захлинається проклятий, а під ним земля тільки стогне.

Апогóрахнародстоїть, як неживий, зціпивши руки, жде, щотобуде! Коли ж змію кабу бух! Аж земля затряслась. Народ, стоячи на горах, сплеснув руками.

От так Кирило! От так Кожум'яка!

От Кирило, вбивши змія, визволив князівну й відвів князеві. Князь уже не знав, як йому й дякувати.

І вже з того часу й почало зватися те місце, де він жив, Кожум'яками.

Ілюстрація
Владислава Єрка
до казки
«Кирило Кожум'яка»

Старшина — тут: старші князівські воєначальники.

Пуд — міра ваги, близько 16 кг.

Леміш — частина плуга.

У які часи відбувалися події, описані в казці?

Хто головний герой казки?

Чому Кирило погодився битися зі змієм?

Як він готувався до бою?

У якій частині казки передано найбільшу напругу бою? Прочитай рядки казки, які показують силу і мужність богатиря. Як це відтворено на малюнку Владислава Єрка?

Попрацюйте разом! Знайдіть у казці зачин, основну частину, кінцівку.

Підготуйтеся стисло переказати казку.

Які події твору засвідчують, що це чарівна казка?

До слів *поцупить, злінув, блаґайте* доберіть слова, близькі за значенням.

Прислів'я

Чия відвага, того й перемога.

Пір'ячком, підгляда́ли, кужі́лочка, веретѐнце, на стовпці́, уверті́лася, почи́ночок.

Дивовижні

КРИВЕНЬКА КАЧЕЧКА

перевтілення

Українська народна казка

Були собі дід та баба, та не було у них дітей. От вони собі сумують, а далі дід і каже бабі:

— Ходім, бабо, в ліс по грибки!

От пішли. Бере баба грибки, коли дивиться, у кущику гніздечко, а в гніздечку качечка сидить. От баба і каже дідові:

— Дивись, діду, яка гарна качечка!

А дід каже:

— Візьмемо її додому, нехай вона у нас живе.

Стали її бр́ати, коли дивля́ться, аж у неї ніжка переломлена. Вони взяли її тихе́нько, принесли́ додому, зробили їй гніздечко, обложили його пір'ячком і посадили туди качечку, а самі знов пішли по грибки.

Вертаються, аж дивля́ться, а в них так прибрано, хліба напечено, борщик зварений. От вони до сусідів:

— Хто це? Хто це?

Ніхто нічого не знає.

Другого дня знов пішли дід і баба по грибки. Приходять додому, аж у них і вареники зварені, і почіночок* стоїть на віконці.

Вони знову до сусідів:

— Чи не бачили кого?

Кажуть:

— Бачили якусь дівчину, від криниці воду несла. Така, кажуть, гарна, тільки трошки кривенька.

От дід і баба думали-думали: «Хто б це був?» — ніяк не вгадають. А далі баба дідові каже:

— Знаєш що, діду? Зробимо так: скажемо, що йдемо по грибки, а самі заховаємося та й будемо виглядати, хто до нас понесе воду.

Так і зробили.

Стоять вони за коморою, коли дивляться, аж із їхньої хати виходить дівчина з коромислом: така гарна, така гарна, тільки що кривенька трошки. Пішла вона до криниці, а дід і баба тоді в хату; дивляться, аж у гніздечку нема качечки, тільки повно пір'ячка. Вони тоді взяли гніздечко та й кинули в піч, воно там і згоріло.

Коли ж іде дівчина з водою. Ввійшла в хату, побачила діда й бабу та зараз до гніздечка — аж гніздечка немає.

Вона тоді як заплаче. Дід і баба до неї кажуть:

— Не плач, галочко! Ти будеш у нас за дочку; ми будемо тебе любити і жалувати, як рідну дитину.

А дівчина каже:

— Я довівку жила б у вас, якби ви не спалили мого гніздечка та не підглядали за мною; а тепер — не хочу! Зробіть мені, діду, кужілочку* й веретёнце*, я піду від вас.

Дід і баба плачуть, просять її зостатися, вона не схотіла.

От дід тоді зробив їй кужілочку й веретенце; вона взяла, сіла надворі й пряде. Коли ж летить каченят табуночок, побачили її й співають:

Онде наша іва,
онде наша діва,
на мѣтеному дворці,
на тѣсаному стовпці.

Кужілочка шумить,
веретѣнце дзвенить.
Скиньмо по пір'ячку,
нехай летить з нами!

А дівчина їм відказує:

Не полечу з вами:
як була я в лужку,
виломила ніжку,
а ви полинули,
мене покинули!

От вони їй скинули по пір'ячку, а самі полетіли далі. Коли летить другий табуночок, і ці теж:

Онде наша іва,
онде наша діва,
на мѣтеному дворці,
на тѣсаному стовпці.

Кужілочка шумить,
веретенце дзвенить.
Скиньмо по пір'ячку,
нехай летить з нами!

А дівчина їм відказує:

Не полечу з вами:
як була я в лужку,
віломила ніжку,
а ви полинули,
мене покинули!

Коли ж летить третій табуночок, побачили дівчину і зараз:

Онде наша іва,
онде наша діва,
на метеному дворці,
на тесаному стовпці.

Кужілочка шумить,
веретенце дзвенить.
Скиньмо по пір'ячку,
нехай летить з нами.

Скинули їй по пір'ячку, дівчина увертілася в пір'ячко, зробилась качечкою і полетіла з табунчиком. А дід і баба знов zostалися самі.

Почіночок — від *почінок* — пряжа, намотана на веретено.
Кужілочка — від *кужілка* — частина прядки у вигляді кілка, на який намотують пряжу.

Веретένце — від *веретено* — дерев'яний пристрій для ручного прядіння.

Попрацюйте разом! Розкажіть, з чого дивувалися дід із бабою. Що вони згодом з'ясували? Чому дівчина не схотіла більше в них залишатися?

Де в казці зачин, а де — кінцівка?

Що у цій казці схвалюється, а що — засуджується?

Знайдіть у казці повтори. З якою інтонацією їх треба читати?

Простежте, які ознаки чарівності є в цій казці.

Розгляньте ілюстрації до казки, виконані художницею Валентиною Мельниченко. Підготуйте за ними стислу розповідь.

Чому дід з бабою залишилися самі?

НАРОДНІ ПІСНІ

Народні пісні мають форму вірша. За змістом і настроєм вони дуже різноманітні: веселі і сумні, повчальні і жартівливі. Часом пісні нагадують коротеньку казку.

Читати пісні треба наспівно, мелодійно, виявляючи голосом, рухами своє ставлення до персонажів і подій.

**Читаємо
ланцюжком**

ДВА ПІВНИКИ

Українська дитяча пісенька

1 учень

Два півники, два півники
горох молотили,
дві курочки-чубарочки
до млина носили.

2 учень

Цап меле, цап меле,
коза підсипає,
а маленьке козенятко
на скрипочці грає.

3 учень

Танцюй, танцюй, козуненько,
ніженьками туп-туп.
Татусенько з матусею
принесуть нам круп-круп.

4 учень

А вовчок-сірячок
з лісу виглядає,
ухопив він козенятко
та й далі тікає.

5 учень

Як схопив старий цап
новенькїї віжки,
одібрав він козенятко,
залигав за ріжки.

6 учень

Хоч вовчок обідрав
цапові ребёрце,
затé в тата з матусею
радується серце.

Попрацюйте разом! Назвіть усіх персонажів пісні. Які події описані в ній? У якій послідовності вони відбувалися? Назвіть пари слів, що римуються.

Роздивіться обкладинку та ілюстрації до книжки «Два півники», виконані художником Володимиром Голозубовим. Які епізоди пісеньки на них відображено?

Прочитайте пісню наспівно, змінюючи інтонацію і рухи залежно від її змісту.

ГРИЦЮ, ГРИЦЮ

Жартівлива народна пісня

- Грицю, Грицю, до роботи!
- В мене порвані чоботи.
- Грицю, Грицю, до телят!
- В мене ніженьки болять.
- Грицю, Грицю, молотити!
- Я нездужаю робити.
- Грицю, Грицю, рубай дрóва!
- Кахі-кахі! Нездоровий.
- Грицю, Грицю, печи хліб!
- Кахи-кахи! Щось охрип.
- Грицю, Грицю, іди їсти!
- Ой, чекайте! Де б тут сісти?

Про що ця пісня? Що в ній засуджується? Розіграйте сценку за змістом пісні: шість мовців по черзі звертаються до Гриця, а він інтонацією і жестами показує свою ліниву вдачу.

ПІСЕНЬКА ЖИТНЬОГО ВІНОЧКА

Українська народна пісня

Уночі доріженька бита —
котиться віночок із жита.
Котиться віночок по полю,
проситься хазяїну
в стодолу*:
— Пускай, хазяїне,
в стодолу,
вже ж я набувся на поліу.

Вже ж я на поліу набувся,
буйного* вітру начувся,
дрібнесеньким дощем
налився,
ранньої роси напився...
**Я там недовго полежу —
знову на поле побіжу.**

Стодо́ла — будівля для зберігання снопів, сіна, а також для молотьби тощо.

Буйний — тут: різкий, великої сили.

Прочитай пісню мовчки. Яким ти уявив цей чарівний віночок? Назви ознаки, що характеризують *вітер, дощ, росу*?

Поміркуйте разом! Який зміст передано у виділеному реченні?

Костянтин Трутовський.
Одягають вінок

Хто зображений на картині? Де, у яку пору відбувається дійство? З яким почуттям мама вдягає доні вінок? Які почуття переживає дівчинка? Чим зацікавився хлопчик? Назви кольори, що передають настрій картини, ставлення художника до зображеного.

ПРИСЛІВ'Я

Прислів'я — короткі влучні образні вислови, що часто містять римовані слова. Вони передають тривалий досвід народу: поради, схвалення, застереження. Недарма говорять: **«Прислів'я вчить, як на світі жить».**

- Вік живи — вік учись.
- Щоб других учити, треба самому вміти.
- Не всякий, хто читає, в читанні силу знає.
- Знання — дерево, а діло — плоди.
- З усіх скорбів знання найцінніше, тому що воно не може бути ні вкраденим, ні загубленим, ані знищеним.

- Умій сказати, умій і змовчати.
- Слово — не горобець, вилетить — не піймаєш.
- Від теплого слова і лід розмерзає.
- Гостре словечко коле сердечко.
- Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже.

- Хочеш більше знати, треба менше спати.
- Не вір словам, а вір справам.
- Сім разів відмір, а один раз відріж.
- Хто багато читає, той багато знає.
- Де сила не візьме, там розум допоможе.

Попрацюйте разом! Прочитайте вголос прислів'я кожної групи. Чим вони схожі за змістом?

Зверніть увагу, як побудовані прислів'я. Яку інтонацію читання підказують розділові знаки?

Доберіть до кожної групи узагальнювальну назву.

Вивчіть кілька прислів'їв напам'ять.

СКОРОМОВКИ

Скоромовки — жартівливі вислови, складені із важких для швидкої вимови слів. Їх ще називають *швидкомовками*, *чистомовками* і *спотиканками*. Поміркуй, чому.

Сів шпак на шпаківню,
заспівав шпак півню:
— Так, як ти, не вмю я,
ти не вмієш так, як я.

Босий хлопець сіно косить.
Роса росить ноги босі.

Хитру сороку спіймати морока,
а на сорок сорок — сорок морок.

Біля броду бусол ходить,
бусленя з собою водить.

Ходить квочка коло кілочка,
водить діток, дрібних квіток.

У Кіндрата куртка
короткувата.

Був господар, був господар,
да й розгосподарився.

Повправляйся в читанні скоромовок: читай спочатку повільно, потім швидше, ще швидше. Правильно і чітко вимовляй усі слова.

Вивчи кілька скоромовок напам'ять і повторюй їх час від часу. Це допоможе тобі виробити гарну вимову.

ЗАГАДКІ

Загадка — це цікава задача. Вона має форму питального або розповідного речення, у якому слова часто римуються. У загадках називається не сам предмет, а подібний до нього за істотними ознаками.

* * *

Надворі горою, а в хаті водою.

Живе один батько: тисячі синів має.

Всім шапки справляє, а собі не має.

Не кущ, а з листочками,

не сорочка, а зшита,

не людина, а навчає.

Маленький, чепурненький,

крізь землю пройшов,

червону шапочку знайшов.

Чорний, та не ворон, рогатий, та не бик,

шість ніг без копит: летить — виє,

сяде — землю рие.

Попрацюйте разом! Проаналізуйте, як побудовані загадки. Знайдіть відгадки.

Вивчіть кілька загадок напам'ять.

Пограйтеся в гру: «Загадай — я відгадаю».

Повчіться складати загадки на певну тему (про рослини, тварин, комп'ютер, шкільне приладдя тощо).

ЩОБ СКЛАСТИ ЗАГАДКУ, ТРЕБА:

- порівняти предмет, явище з іншим, схожим за істотною ознакою (скажімо, за кольором, формою, звуком тощо);
- включити цю ознаку в загадку так, щоб не відразу можна було здогадатися, про що йдеться;
- висловити загадку стисло й чітко.

Наприклад, загадка *поле не міряє, вівці не лічені, пастух рогатий* побудована на порівнянні: *поле не міряє* — небо, *вівці не лічені* — зірки, а *пастух рогатий* — ріжок місяця.

ПЕРЕВІР СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- Усна народна творчість — це твори, які ...
- Які твори ти прочитав у розділі: казки, ...
- Які дива відбувались у казці «Кривенька качечка»?
- Кому з персонажів належать ці слова: «*Де вже миритися? Битися з тобою, іродом проклятим!*»

Розумію, можу пояснити...

- У чому особливості чарівних казок?
- Чому говорять: «*Казка вчить, як на світі жить*»?
- У чому особливості народних пісень? Назви прочитані твори.
- Чим цікаві скоромовки? Чому їх ще називають *швидкомовами, чистомовками, спотиканками*?
- Чому загадки наче *цікава розумова задача*?
- Як прочитаний розділ відображено на форзаці підручника?

Вмію...

- Визначити в казці зачин, основну частину, кінцівку.
- Розказати напам'ять прислів'я, загадати загадку.
- Скласти прислів'я з поданих частин:

Де сила не візьме,
Хто багато читає,
Умій сказати,

той багато знає.
умій і змовчати.
там розум допоможе.

- Прочитати швидко і правильно вивчену скоромовку.
- Здогадатися, про кого загадка. Наприклад, *плавала, купалася, сухенькою зосталася*.

Висловлюю ставлення, почуття...

- Що у прочитаних казках схвалюється, а що — засуджується?
- Про кого з персонажів прочитаних творів можна сказати прислів'ям — «*без охоти немає роботи*»?
- Чому люди складають прислів'я?
- Що у прочитаному захопило, що — здивувало?

ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ Й П'ЕСА-КАЗКА

Ти вже знаєш, що **літературні казки**, на відміну від народних, мають автора. У цьому розділі вміщено казки українських письменників. У них змальовуються фантастичні пригоди, місця, дивовижні перетворення.

Дійові особи казок мають незвичайні імена. Робити добрі справи їм допомагають чарівні речі. Ти вже зрозумів, що читатимеш **чарівні казки**. У розділі вміщено казки *прозові*, *віршовані*, а також *п'єсу-казку*.

Читаючи, звертай увагу на зв'язки між подіями і вчинками героїв, між заголовком твору і його головною думкою.

Казка — вігадка, та в ній — збудить в серці почуття,
в шкаралупі золотій — мов торкнеться до вогню —
зёрня сховане смачне. вийде сміло на борню
Хто дістане, той почне за добро і проти зла!
думу думать про життя, В казці — сила немала...

Дошкúлити, одноплемінників, жéвріючі, найлютіший,
тонюсіньких, догораючого, зігрівшись.

Анатолій Дімаров

ДЛЯ ЧОГО ЛЮДИНІ СЕРЦЕ

У густому-прегустому лісі, де майже ніколи не появлялися люди, жило поміж корінням дерев плем'я дерев'яних чоловічків. Весь свій вік — а жили вони дуже довго — чоловічки оті нічого не робили, бо їм не треба було ні їсти, ні пити, ані зодягатися: вони ж були дерев'яні, і найлютіший мороз не міг їм дошкúлити*.

Вони не мали сердець, тому не могли ні любити, ані ненавидіти, не знали, що таке радість чи гнів, злість або співчуття.

Тож зрозуміло, як були здивовані усі чоловічки, коли в їхньому володінні появилася невеличка дівчинка.

— Що то? — вражено запитували одні, помітивши, як з очей дівчинки капають сльози.

— То, мабуть, дощ, — відповідали інші.

Як не була здивована дівчинка — адже вона жила у наш час і твердо знала, що такі чоловічки бувають тільки в казках, — однак переборола свій страх і чемно відповіла:

— Це я плачу.

— А що таке «плачу»? — поцікавився відразу дерев'яний чоловічок, бо серед його племені ніхто ніколи не плакав.

— Це коли ллються сльози.

— А що таке «сльози»?

Дівчинка тільки схлипнула і показала чоловікові на його долоню, де вже назбиралося світленьке озёрце її сліз.

— А чого з тебе ллються сльози?

— Бо я заблудилася і... і не знаю, як вийти з лісу.

— Ти хочеш вибратися з лісу? — вражено перепитав чоловічок. — А хіба є на світі щось інше, крім лісу?

— Звичайно, є. І степи, і гори, і моря, й океани, й міста, і села.

— Покажи мені все оте, про що ти щойно сказала!

— Добре, — погодилась дівчинка, — але спершу виведи мене з цього страшного лісу.

— Йди за мною! — Та й побіг-пострибав попереду дівчинки на тонюсіньких ніжках.

— Не спіши так! — врешті попросила дівчинка. — Давай перепочінемо, бо в мене вже серце болить.

— А що таке серце? — поцікавився відразу дерев'яний чоловічок.

— Серце? — задумалася дівчинка. — Це те, без чого не може жити людина.

— Дай мені своє серце! — приставав тим часом до неї чоловічок.

— Я не можу віддати тобі своє серце, бо я без нього помру, — відповіла йому нарешті дівчинка. — Але послухай сюди. В нашому місті є один лікар, який збирає серця людей, які померли. І серця оті живуть у нього довго-довго. Про це я читала в газеті... Якщо хочеш, заїдемо до нього, і ти попросиш у нього серце.

Не думайте, що цього лікаря не існує на світі. Я просто не хочу називати його адресу, бо тоді в нього не буде й хвилини для важливої наукової роботи, яку він досі ще не закінчив: ринуться* до нього відразу тисячі людей міняти серця.

А розкажу краще вам, як зустрів їх лікар і що він сказав, почувши незвичайне прохання дерев'яного чоловічка.

— Серце?... Гм... А яке ж серце ти хочеш собі вибрати?

— Те, що його носять люди, — відповів тоненьким голоском чоловічок.

— Люди мають різні серця, — суворо відповів лікар.

— Оце серце злої людини, — показав на одну банку лікар. — Бачиш, яке воно жовте та зморщене!

— Я не хочу цього серця, воно нехороше! — швидко відповів чоловічок, і лікар посміхнувся схвально.

— А ось блискуче, як пластмасова кулька, — далі показував лікар. — Бачиш, яке воно свіже: як довго не стукотіло, а ніскільки не зносилося. Це серце байдужої людини.

Чоловічок постояв, вагаючись: серце йому дуже сподобалося, воно ж було таке блискуче!

Перед ними не плавало, а лежало на дні банки дивовижне серце: похмуре, сіре, важке, наче висічене з твердої каменюки.

— Це серце одного чоловіка, який дбав лише про себе і відвертався від інших людей.

Врешті лікар обережно дістав з найвищої полиці ще одну банку.

— Оце — серце однієї дуже доброї людини. Бачиш, яке воно велике та світле!

— Я хочу мати це серце!

І лікар розсік йому дерев'яні груди, вклав до них серце, що колись належало добрій людині.

Дивно й незвично почував себе чоловічок, повернувшись до своїх одноплемінників... Побачить пораненого птаха, оточеного цікавими чоловічками, відразу почне докоряти:

— Не чіпайте його! Хіба ви не бачите, як йому боляче? Хіба вам не шкода його?

— А що таке «шкода»? — запитували у нього дерев'яні чоловічки.

Як він міг їм пояснити, що це таке — «жаль»? Адже вони не мали сердець, вони нічого не могли відчувати, отож — і зрозуміти. Отак, може, і жив би наш чоловічок, коли б не стався один випадок...

Це було взимку. Ліс стояв сонний, закутаний морозом. А під високим дубом сидів нерухомо хлопчик.

— Що з ним таке? — запитували один в одного дерев'яні чоловічки, збігшись за новою забавою до сонного хлопчика.

Оглянувся чоловічок безпорадно: лише холодний сніг навкруги, крижане сонце вгорі та байдужі його родичі довкола. «Він зараз замерзне!» — подумав у розпачі дерев'яний чоловічок, і таким пекучим жалем пройнялося його серце, що воно раптом спалахнуло — загорілося яскравим вогнем...

Довго горів чоловічок, зігріваючи хлопчика, рятуючи його від неминучої, здавалося б, смерті. А коли хлопчик, зігрівшись, звівся й пішов, навіть не зрозумівши, кому він завдячує власним життям, дерев'яні чоловічки оточили свого догораючого брата...

— Чого у тебе такі сумні очі?

— Бо мені жаль вас, — ледь чутно відповів їм догораючий чоловічок. — Але й цього вам не дано зрозуміти.

Дошк'юлити — завдати шкоди; тут: заморозити.

Рйнутися — кинутися.

Де відбувались описані події? Як вони розпочалися?

Чому дерев'яні чоловічки не знали ніяких почуттів?

Як ти зрозумів слова лікаря про те, що люди мають різні серця?

Як змінилося життя дерев'яного чоловічка, коли лікар подарував йому серце доброї людини?

Поміркуйте разом! Які чарівні перетворення описано в казці? Хто її головний герой?

Розгляньте малюнки. Які уривки з казки зображено?

Навчіться читати діалог дівчинки і дерев'яного чоловічка, передаючи голосом здивування, цікавість, хвилювання мовців.

Чи є в казці відповідь на запитання, яке міститься у її назві?

**Серце велике, добре, щире, відкрите, турботливе.
Як ще можна сказати про серце людини?**

Тридев'ять, окраєць, наштовхнувся, задзвеніло.

Вадим Скомаровський

ЧОМУ В МОРІ ВОДА СОЛОНА

Десь там, за тридев'ять земель,
де хвилі піняться між скель
і сохнуть біля моря сіті,
рибалка жив колись на світі.

Росли у нього два сині —
не пустуни, не плаксуні,
обидва і стрункі, і гожі,
а вдачею не дуже схожі.

Молодший — лагідна душа,
віддасть останнього гроша,
розділить радощі і болі,
окраєць хліба, дрібку солі.

А старший син — той, навпаки:
ховав у скриньку мідяки.
В такого, скажемо для сміху,
не випросиш узимку снігу...

І ось неждано в літній час,
коли вечірній промінь згас
і сүтінками вкрилось море,
братів спіткало люте горе.

З імлі, пітьми, далечини
прийшли баркаси* і човни,
і лиш про батькову фелюгу*
нема ні вісточки, ні слуху.

Мовчить байдужа глибина,
віщує лихо таїна.
Молодший брат змарнів од того,
а старший гримає на нього:

— Ти бач, розкис, похнюпив ніс,
до двору змалечку приріс,
немов торішній мох до скелі, —
і вигнав меншого з оселі.

Минув чи рік, чи два підряд —
і став заможним старший брат,
купив баркас, рибальську сітку
і вже не згадує сирітку.

А менший жив, немов жебрак:
замість оселі мав барак,
виконував тяжку роботу —
у наймах спину гнув до поту.

Усе терпів: і злидні, й бруд,
в сімнадцять літ зів'яв і схуд,
і серце ятрили до болю
думки про братову сваволю.

Міркуючи і сяк і так,
до моря квапився юнак,
спускався стежкою по схилу
і наштовхнувсь на круглу брілу.

Аж гульк — то жорна-камінці,
що мелють гречку на млинці,
а зерна стиглої пшениці —
на булочки і паляниці...

— Прекрасна річ, — зітхнув бідняк, —
а скористатись нею як?

Візьму — не матиму спокою. —
І жорна він торкнув рукою.

І раптом жорна, як живі,
змахнули краплі дощові,
загуркотіли, закруtilись
і... сіль молоти заходились.

Куди не глянь — біліє сіль,
як сніг серед зимових піль.
Уже гора тієї солі, і схаменувсь юнак:
— Доволі!

«Доволі» — то умовний знак,
хочі не знавця цього бідняка.
А жорна слухались наказу
і зупинялись одразу.

Юнак подався на базар,
бо сіль — це вигідний товар.
Одвіз, попробував, гроші має,
живе собі та поживає.

І все, либонь, пішло б на лад,
якби не заздрих старший брат:
— Ага, так він торгує сіллю?
Зайду до нього у неділю.

Прийшов. Переступив поріг.
Зігнувся, ніби занеміг,
і мовив обережно: — Брате,
де солі зміг ти стільки взяти?

А той, хоч гостю і не рад,
але озвався (звісно, брат!):
— Та маю знахідку нівроку*, —
і показав на жорна збоку.

Спідлоба глянув старший брат
і щось промимрив невпопад:
— Ай-ай, стоять без руху... долі,
а в мене — ані пучки солі.

Позич на день чи два мені
ці диво-жорна кам'яні. —
І менший брат махнув рукою:
— Бери на тиждень, Бог з тобою.

«Неждана вість, жадана вість», —
пролепетав незваний гість,
забув про брата і про втому,
мерщій за жорна — і додому.

Гукнув дружині заодно:
— Неси мішка, стели рядно.
От заживем тепер з тобою! —
І жорна він штовхнув ногою.
Вони спокійно загули
і сіль молоти почали...

Замётами лягала сіль
на підвіконня, на постіль,
запорошила стіни, речі,
сягнула братові по плечі.

А він волає*: «Ще!» та «Ще!»,
хоч сіль повзе, пливе, тече.
Вже півкімнати стало солі,
але не каже він: «Доволі!»

У вікнах задзвеніло скло,
а він мовчить, немов на зло.
Хитнулись крокви, стіни, стеля —
і завалилася оселя.

А жорна вискочили з хати
І почали собі кружляти.
До моря потім завернули,
у воду — плиг і потонули.

І, кажуть, на морському дні,
де риби водяться чудні
і де вода густа і чорна,
сіль мелють, мелють, мелють жорна.

Баркас — великий човен.

Фелюга — невелике вітрильне судно.

Нівроку — тут: гарна, така як треба.

Волати — сильно кричати.

Яким змальовано у творі старшого брата? Яка риса була головною в його ставленні до життя? Знайди підтвердження своєї думки в тексті.

А що ти можеш сказати про молодшого брата?

Що в цій казці засуджується?

Читаючи, передай за допомогою інтонації своє ставлення до дійових осіб казки.

Знайди в казці зачин, основну частину і кінцівку.

Попрацюйте разом! Пригадайте інші казки, у яких засуджуються жадібність, скнарість.

Безіменного, з'їжджалися, найстаріших, підмайстрами, зловтішної, оповісника, справжнісінькі, принішклі, заприсягнувся, заздалегідь.

**Позитивні
та негативний
персонажі**

Юрій Ярмаиш

МІСТО ДРУЖНИХ МАЙСТРІВ (Скорочено)

I

Чого тільки не буває на світі. Ось послухайте... В одній країні було місто, яке не мало назви. Вас цікавить, як туди надсилали листи? Так і писали на конвертах: «У місто».

Далеко линула слава про громадян безіменного міста, вправних майстрів.

Одне було зле — кожен майстер працював сам-один. Тільки двоє майстрів — Лар і Крос — спілкувалися в роботі, хоч вони й працювали кожен у своїй майстерні.

Розумний і веселий Лар придумував найхитріші механізми. Ніхто не міг розгадати їх, такі вони були мудрі!

І Крос теж був знаменитий — ніхто краще за нього не міг зробити те, що придумував Лар.

Якось на початку літа оповісник* піднявся на поміст і голосно, щоб усім було чути, проказав:

— Славна Рада найстаріших майстрів вирішила: час уже придумати назву нашому місту. Хто створить Ляльку, яка вмітиме говорити, ім'ям того й буде названо наше місто. Восени на цій площі майстри повинні показати родові свої творіння.

Слухали оповісника і Лар із Кросом.

Лар замислився. Довго він міркував, як йому зробити незвичайну Ляльку... Одного тільки він не помітив — зловтішної посмішки на обличчі Кроса.

А Крос радів: «Нарешті прийшла моя хвилина!»

Йому хотілося, щоб слава належала тільки йому.

Крос не мав сумніву, що переможе саме він. Його ім'я — ім'я творця Ляльки, яка говоритиме, — вічно житиме в назві міста!

І наступного дня він послав свого підмайстра сказати Ларові, що відмовляється працювати разом. Лар дуже схвилювався, відразу ж побіг до Кроса, щоб той пояснив йому свій дивний вчинок. Але Крос не пустив його навіть на поріг.

II

Майстри розпочали роботу — кожен сам-один. Крос замкнувся в майстерні за сімома замками, щоб ніхто не бачив, як він працює. Думав день, думав два, три, п'ять днів, десять, цілих тридцять днів і три рази по тридцять. Та надумати нічого не зміг.

Лялька, яку нарешті зробив він із підмайстрами, вміла тільки розплющувати очі і голосно пищати: «Мамо!» Але більше не могла вимовити й слова.

Лару теж було нелегко. Коли він майстрував разом із Кросом, робота в них завжди кипіла. А тепер...

Лар давно вже придумав хитромудру будову незвичайної Ляльки, але зробити все треба було так тонко, що обійтися без Кроса він не міг!

І ось одного разу, коли Лар сидів украй засмучений, з двору долинули молоді дзвінкі голоси. Двері широко розчинилися. Лар глянув на несподіваних гостей і з радісним криком кинувся їм назустріч. Це були його сини, яких він не бачив цілих три роки! Вони вчилися в іншому місті.

Подивилися сини на батькову роботу. І старший сказав: — Ми допоможемо тобі! Ми багато чого навчилися. Не бійся довірити нам найважчу справу.

Сини швидко і вміло зробили те, що прохав батько.

Майстри дуже стомилися, їм захотілося відпочити, повеселитися. Вони замкнули двері і пішли на виставу мандрівних акrobatів. Повернулися пізно вночі. В майстерні всі речі були на своїх місцях, крім однієї...

Чудесна Лялька зникла!

Сини обшукали кімнати, горіще. Лар уважно оглянув віконні рами — може, Ляльку вкрали через вікно? Відчай охопив усіх. Скільки часу витрачено марно! І хіба можна за ніч відтворити те, що робилося цілісіньке літо?

III

Засмучений, поплентався Лар зі своїми синами вранці на площу. Там уже зібралося багато людей. Вони нетерпляче чекали: хто переможе?

Ще заздалегідь кожен майстер написав про свою Ляльку Раді найстаріших майстрів міста. І тепер оповісник у присутності суворих суддів викликав майстрів на поміст. Звідти вони показували народові своїх ляльок.

Всі ляльки були дуже гарні у своїх коротеньких яскравих платтячках, кольорових туфельках і панчішках. Але говорили вони погано. Деякі знали тільки слово «мама», інші вимовляли ще «тато», а одна лялька навіть сказала «молоко». Та розмовляти ляльки зовсім не вміли! Це були справжнісінькі папуги. Чого їх навчили, те вони й повторювали, та й то два-три слова!

— Люди міста, дивіться! Слухайте! — на всю площу проголосив оповісник. — Зараз покаже народові свою Ляльку майстер Лар!

Та Лар на поміст чомусь виходив повільно-повільно, низько похиливши голову. І в руках у нього нічого не було...

— Дорогі мої друзі, — сказав він сумно. — Я придумав незвичайну Ляльку. Але в мене її нема...

Він мовчки зійшов з помосту, і припиніли, здивовані люди так само мовчки розступилися перед ним.

IV

— Слухайте всі і дивіться! — знову пролунав над площею гучний голос оповісника. — Майстер Крос хоче показати свою Ляльку!

Крос легко збіг на поміст. В руках у нього була напрочуд гарна Лялька! Вона розплющила блакитні очі й сказала:

— Добрий день! Нарешті я зможу розповісти вам про своє народження!

Ой, що тут зчинилося! До неба полетіли капелюхи:

— Хай живе великий майстер Крос і його чудесна Лялька!

— Віднині наше місто називатиметься Кросградом!..

І серед тих вигуків зовсім не чути було, що говорить дивовижна Лялька. Коли ж народ трохи вгамувався, Лялька, яка вже давно чомусь хмурилася, знову повторила:

— Ось тепер я нарешті зможу розповісти вам про своє народження. — І вона голосно, щоб усі почули, сказала:

— Мене придумав майстер Лар, а зробили його сини!

На площі запала незвичайна тиша...

Народ, вражений, мовчав. Хитрун Крос хотів утекти з помосту, та люди його не пустили.

А Лялька продовжувала:

— Учора ввечері майстри пішли в цирк. Я залишилася сама... Раптом трохи піднялась одна мостина — і з'явилася чиясь кудлата голова. Це був майстер Крос! Він схопив мене і потягнув підземним ходом до себе. Він заприсягнувся зламати мене, коли я що-небудь розкажу, і признався, що копав підземний хід півроку, коли зрозумів, що сам не зможе нічого придумати...

Лялька замовкла.

V

Тоді люди сказали Кросу, щоб він назавжди залишив їхнє місто. Потім почали поздоровляти Лара, що зумів зробити таку чудову Ляльку.

— Він найкращий майстер! — казали люди. — Віднині його іменем назвемо наше місто!

— Тихіше, тихіше, — гукали інші. — Майстер Лар хоче щось сказати!

— Мені приємні ваші слова, — сказав Лар. — Але я повинен признатися: сам би я не зміг зробити чудесної Ляльки. Мені допомагали сини... Працювати треба не

поодинці, а завжди спільно, дружно, і я не хочу, щоб місто назвали моїм іменем!..

Увечері на площі був веселий карнавал, та такий, якого ще ніхто не бачив. У нічне небо злетіли грона зелених, червоних, блакитних зірок-вогнів. Люди танцювали і веселилися. Скрізь раз у раз лунали радісні вигуки на честь творців Ляльки, що вміла говорити, і на честь такої придуманої назви міста!

На міській стіні, над ворітьми, громадяни великими літерами вікарбували його назву:

МІСТО ДРУЖНИХ МАЙСТРІВ.

Оповідник — той, хто повідомляє, сповіщає про що-небудь.

Де відбувались казкові події? Яке рішення повідомила Рада найстаріших майстрів?

Як працювали Лар і Крос? Прочитай.

Чому Лару було дуже важко зробити Ляльку? Хто йому допоміг?

Як вирішив досягти перемоги Крос? Чи вдалося йому обманути городян?

Чому місто назвали «Містом дружних майстрів»?

У яких словах твору передано його головну думку?

Позмагайтеся! Хто швидше знайде речення, у яких є такі вислови: *дивовижної форми і краси; хитромудру будову; працювати треба не поодинці?*

Попрацюйте разом! Пригадайте, які твори цього автора ви читали раніше.

Вдома підготуйте стислий переказ казки.

Прогляньте текст. Без якого абзаца казка буде незрозумілою?

Ти вже знайомий з творами відомого українського письменника **Всёволода Нестайка**. Це цікаві оповідання, казки, повісті про незвичайні пригоди твоїх ровесників — хлопчиків і дівчаток.

З героями його казок теж відбуваються дивовижні події завдяки чарівним речам.

Прочитай уривок із фантастичної повісті **«Чарівні окуляри»**.

Веснянкуватого, розперезався, одчепісь, презирну́лися, однаковісіньких, найдемократичніший, здоровенний, навпочіпки, зіщу́лився, відчайдушно, страждання, не мстив, найсправедливіший.

**Право
бути іншим**

СУД У ЦИРКУ
(Уривок із повісті)

У нашому класі з'явився новачок — Рудик Руденко. Важко було знайти когось, чиє ім'я і прізвище так би відповідали його зовнішності. Рудик Руденко був рудий, як жар, ще рудіший за мене, бо такого веснянкуватого я ніколи не бачив. І обличчя, і шия, і руки — все у рудому ластовинні.

Ромка, як побачив Рудика, аж присів від захвату. А Рудик був ще й в окулярах!

— Оце персонаж! Ха-ха-ха! — зареготав Ромка. — Ти, Іжачку, тепер сиди й не висовуйся. Ти порівняно з ним — блідий блондин... Я таких рудих і в цирку не бачив! Ха-ха-ха!..

Дивно, але, крім мене і Ромки, на рудого новачка ніхто не звернув уваги — наче його й не було. Я, звичайно, поставився до Рудика зі співчуттям — сам же рудий... А от Ромка розперезався, як ніколи. Він пританцьовував і виспівував:

— Дід рудий, баба руда! Тато рудий, мама руда!

Я намагався його вгамувати:

— Припини, Ромко!

Та він не вгавав:

— Одчепись! Я ж не тебе дражню. Ти мій друг. А з іншого боку, я можу собі дозволити посміятися. Що ж мені, вже взагалі заборонено сміятися?

До речі, Рудик, здається, не ображався на Ромку. Він тільки мовчки загадково усміхався.

На перерві новачок кудись зник, залишивши на парті свої окуляри. І коли ми наблизилися, то побачили, що на парті лежать дві пари однаковісіньких окулярів. Ми з Ромкою здивовано презирнулися, і наші руки самі потяглися до окулярів. Ми начепили їх одночасно.

— Ой, Іжачку! Куди ми потрапили?! — вигукнув Ромка.

— Не знаю! — відповів я.

Бо й справді, ми раптом опинилися на вулиці якогось дивного міста. Тротуаром повз нас ішли перехожі. І геть усі вони були руді!

І раптом до нас підійшов новачок Рудик Руденко. Тобто не зовсім Рудик, бо це був дорослий дядечко, але дуже схожий на Рудика — наче хлопець умить виріс і став дорослим.

— Здрастуйте, панове! Вітаю вас у чарівному місті Рудоград! Як вам у нас подобається? — сказав Руденко.

— Ні-нічого... Тільки трохи дивно, — сказав я.

— А вам, пане Романе? — звернувся до Ромки Руденко,

— Н-не з-знаю... — стенив плечима Ромка.

— Правильно! Бо вас чекає покарання. За те, що ви дражнили рудих.

— Яке покарання? — розгубився Ромка.

— Що призначить суд.

— Який суд?

— Верховний суд Рудіх. А до цього доведеться побути в ув'язненні.

І раптом Ромку наче засмоктало якимось могутнім пилюсосом — він почав задкувати-задкувати, безсило розмахуючи руками, і зник за рогом.

— Куди ви його? — вигукнув я.

— Я ж сказав — до суду мусить побути в ув'язненні, — спокійно мовив Руденко. — Всіх, хто ображає рудих, буде покарано. Він і тебе ж, мабуть, дражнив?

— Колись! Але тепер ми друзі. А коли відбудеться суд?

— Може, завтра. А може, й зараз... Як вирішить дирекція цирку.

— Якого цирку?! — здивувався я.

— Суд відбувається в цирку, під час вистави. І судять винного глядачі. У нас — найсправедливіший у світі суд...

— А ви що, працюєте в цирку? — здивувався я.

— Авжеж! Я клоун-фокусник Рудольфо! ...

Гучним цирковим голосом Рудольфо виголосив:

— Леді і джентльмени! Діти! Першим номером програми судитимемо тих, хто насмівився дражнити нас, рудих!

Музика заграла марш. І враз згори, з-під темного купола цирку на освітлену арену спустилася величезна клітка, в якій в одному кутку сидів здоровенний лев з яскраво-рудюю гривую, а в другому кутку навпочіпки зіщулився мій нещасний переляканий Ромка. Лев сердито гарчав, позираючи на Ромку.

— То що робитимемо, Левку́ Африка́новичу? — звернувся до лева Рудольфо.

Наче відповідаючи, лев тричі прогарчав.

— Ага, ясно! Левко Африканович каже, що цього брюнета треба зробити лисим. Що ж, справедливо. Айн! Цвай! Драй!..* — Рудольфо змахнув паличкою, яка невідомо звідки з'явилася в його руках, і чорне волосся зникло з Ромчиної голови. Ромко став лисий, як коліно. Публіка зареготала і заплескала в долоні. Ромка скривився і... заплакав.

— Не плач, голубе! — співчутливо сказав Рудольфо. — Авжеж, лисим бути погано. Ми тобі зараз повернемо волосся. Айн! Цвай! Драй!

Рудольфо знову змахнув паличкою, і з лисої Ромчиної голови почало рости волосся... Але не чорне, а... яскра-

во-руде! Воно росло дуже швидко, і незабаром на Ромчині плечі вже спадала густа яскраво-руда лів'яча грива... Публіка знову засміялася і заплескала в долоні.

— Не треба! Не треба!... Я... я більше не буду!... — відчайдушно закричав Ромка.

Я не міг далі дивитися на Ромчині страждання і вигукнув:

— Припиніть! Він же кається! Він більше не буде!

— На перший раз прощаємо! — сказав Рудольфо. — Але попереджаємо: якщо буде дражнитися, все може повторитися! Айн! Цвай! Драй!..

Рудольфо змахнув паличкою, все закрутилося-закрутилося, і... ми з Ромкою знову опинилися в класі біля парти, де сидів новачок. Ми були без окулярів. Ромка обома руками тримався за свою чорну чуприну, все ще не вірячи, що в нього вже нема лів'ячої гриви.

— Ох! — важко перевів він подих.. — Ну й пригода!

— Ото не треба було дражнитися! Я ж тебе попереджав! — сказав я.

— Де ж той новачок? Я вибачуся перед ним.

Ми кинулись шукати Рудика. Але його ніде не було.

— Слухай, — спитав Ромка в Ритки Скрипаль, — ти не бачила новачка, Рудика Руденка?

Ритка здивовано глянула на нас:

— Ніякого новачка в нас у класі нема!

Ми з Ромкою презирнулися.

— Та то я пожартував! — сказав Ромка.

— Ну й жарт! — пхикнула Ритка і повернулася до нас спиною.

— Надзвичайна все-таки штука — ті чарівні окуляри!..

Айн! Цвай! Драй! — німецькою мовою — «Один! Два! Три!».

Попрацюйте разом! Назвіть дійових осіб казки.

Де відбувалися описані події? Як довго вони тривали?

Чому хлопчики опинились у Рудоградї? Чим пояснюється така назва міста? Прочитайте.

Які фантастичні перетворення відбуваються в казці? Які чарівні предмети згадуються? Знайдіть абзаци, у яких про це сказано.

Чи справедливим був суд над Ромкою?

Знайдіть у тексті опис подій, які відображено на малюнках.

Попрацюйте у парі! За змістом текст казки можна поділити на п'ять частин. Визначте їх і складіть план. Підготуйтеся удома розповісти казку за планом.

Поміркуйте у групі, як інсценізувати казку або її уривок. Скільки буде дійових осіб?

Хто може виконувати роль глядачів у цирку? Що ви підготуєте для учасників дійства? Зверніть увагу, як змінились інтонація і зміст розмов хлопчиків у Рудоградї. Як це краще передати під час інсценізації?

ЯК ПРАЦЮВАТИ В ГРУПІ

- Зрозумій мету роботи.
- Бери участь в обговоренні.
- Говори по черзі, не перебиваючи мовця.
- Звертайся по допомогу, допомагай іншим.
- Працюй на колективний результат.

Перевір, чи так ти розумієш ці вислови:

- *взяти себе в руки* — ставати зібраним, рішучим;
- *гострий на язик* — дотепний, різкий у висловлюваннях;
- *задрати носа* — гордовито триматися, зазнаватися.

Чи уважно ти читав?

- Які серця показував лікар дерев'яному чоловічку?
- Під яким деревом сидів хлопчик, що замерзав у лісі?
- Яке слово зупиняло жорна?
- Що запропонував мешканцям свого міста майстер Лар?
- Як називалося чарівне місто в казці Всеволода Нестайка «Суд у цирку»?

П'ЕСА-КАЗКА

Що таке казка, ти вже знаєш. А що таке **п'еса**?

У п'есі зміст передано через розмови дійових осіб.

П'еси читають за ролями і розігрують як вистави на сцені.

У тексті п'ес є описи місць, де відбувається дія, вказівки щодо акторів. Дійові особи говорять **діалогами** (двоє по черзі), **монологами** (одноосібно).

Далі ти прочитаєш віршовану казку, яку написано у вигляді п'еси. Звідси і назва — **«п'еса-казка»**.

П'есу-казку **«Бабусина пригода»** написав відомий український письменник **Олександр Олесь**, твори якого тобі вже знайомі.

Перш ніж читати п'есу вголос, слід розглянути, як її побудовано, хто дійові особи, як чергуються їхні слова.

БАБУСИНА ПРИГОДА

Дійові особи

Бабуся.

Песик.

Ведмідь.

Каченята.

Лис.

Каченя.

*Гай, лука, за нею річка. Бабуся з лозиною і клуночком
желе каченят на луку і спинається під деревом.*

Бабуся

Пасіться, любі каченятка,
скубіть собі м'яку травичку,
купайте в сонечку крилятка
та поринайте у водичку.

Ловіть метеликів та мушок,
але наставте добре вушка:
там, бачите, синіє ліс.

Живе в тім лісі хитрий Лис.

Ану ж бо всі запам'ятайте:

як Лиса вгледите — тікайте!

(До Песика.)

А ти, чорненький, не лежи:
малих пильненько стережи!
Коли б десь Лис чи Вовк скавав,
що ти робитимеш?

Песик
Гав, гав!

Бабуся
(киває головою і гладить Песика)
Гаразд! Дивись мені пильніше
та гавкай дужче, голосніше!

Песик *(весело скаче й голосно гавкає)*
Гав-гав, гав-гав! Гав-гав, гав-гав!

Бабуся
Та я ж не Лис — чого пристав?

*Песик біжить до каченят, які вже розсипалися по луці
й пасуться.*

Бабуся
Як любо, мило серед гаю!... Спочину, ляжу задрімаю.
Лягає на траву й кладе клуночок під голову.

*Виходить Ведмідь, розглядається навкруги і враз
спиняється, побачивши Бабусю.*

Ведмідь
А хто це тут лежить та спить?
Хто смів ногою тут ступить?
Тут все моє — і луг, і гай.
Я з'їм тебе! Ану, вставай!
Будить лапою Бабусю.

Бабуся *(прокинувшись)*
Ой лишенько! Ведмідь! Боюся...

В е д м і д ь
Ти хто така?

Б а б у с я
Та я — Бабуся. Там, під горою, в мене хатка...
А тут пасу я каченятка.

В е д м і д ь
А що то в клуночку у тебе?

Б а б у с я
Та це ж медку взяла для себе.

В е д м і д ь (облизуючись)
Медку? Медку! Люблю медок!
Але ненавиджу бджіло́к!
(До Бабусі лагідно.)
Коли медку мені дасі,
хоч і щодня качат пасі.

Б а б у с я
Чому ж Ведмедику не дати,
коли він хоче ласувати...
На хліб намазати — чи так?

В е д м і д ь
І сам не знаю, краще як...

Б а б у с я бере ложку й набирає з горнятка меду.
В е д м і д ь нетерпляче тупцює й похапливо їсть, обли-
зуючи ложку й лапи. Зда́лека чути гавкання П е с и к а.

П е с и к
Гав-гав, гав-гав! Гав-гав, гав-гав!

Б а б у с я
Ой Боженьку, це ж Лис напав!

В е д м і д ь
Не бійсь, Бабусю, захищу, а Лиса хитрого провчу!

Біжать каченята, за ними женеться Лис і ловить каченят. Ведмідь забігає збоку й хапає Лиса.

Ведмідь

Ага! Попався! Не пручайся!

Кажи всю правду, признавайся:
чого ти гнався за малими?

Лис

Та я хотів пограти з ними...

Ведмідь

Ой, будеш, Лисе, у мішку...
Чого це ніс твій у пушку?

Лис

То Каченя на мене напало
і ялось в рот саме попало...

Ведмідь

Не вірю, Лисе! (До Песика.)
Він сказав неправду, Песику?

Песик (притакуючи)

Гав-гав! Гав-гав!

Каченя (до Ведмедя)

Неправду каже Лис, що я на нього напало...
Чого б я в рот скакало?! Щоб голову одгриз?

Каченята (гуртом)

Так-так! Ках-ках, так-так, ках-ках...

Ведмідь

Кажи негайно, признавайся, а коли ні, то в торбу пхайся.

Песик (завзято)

Гав-гав, гав-гав! Гав-гав, гав-гав!

Ведмідь (до Песика)

А може б, ти вже перестав?

(До Лиса.)

Не сором гнатись за малими?

Л и с

Та я хотів пограти з ними...

В е д м і д ь

Бабусю, маєш ти лозину?

Ану, почухай Лису спину.

Б а б у с я, усміхаючись, бере лозину.

П е с и к (до Лиса)

Гав-гав, гав-гав! Гав-гав, гав-гав!

Л и с (до Бабусі)

Скажіть, щоб він хоч не лякав.

(Стає на коліна.)

Пустіть, у мене діточки...

Всі золоті, як зірочки.

Вони мене додому ждуть,
без мене не їдять, не п'ють.

Я вже не буду, присягаю...

Б а б у с я (до Ведмедя)

Пустіть! І я вже вас благаю, він більш не буде...

В е д м і д ь (до Лиса)

Ну, дивись! А попадешся — не просись.

Пускає Л и с а. П е с и к кидається за Л и с о м.

П е с и к (завзято)

Гав-гав, гав-гав! Гав-гав, гав-гав!

Усі стають навшпиньки й дивляться.

П е с и к за хвилину повертається.

В е д м і д ь (до Песика)

Чому ж ти Лиса не впіймав?

Песик винувато стає перед Ведмедем, склавши передні лапки й похиливши голову.

Бабуся (до каченят)
Напаслися? Наїлися? На Лиса надивилися?

Каченята (киваючи головами)
Так-так! Ках-ках, так-так, ках-ках...

Бабуся
Ходіть вже до хатки. Вже вечір. Час і спатки.
Подякуйте ж, маленькі, Ведмедеві гарненько.

Каченята (вклоняються Ведмедеві)
Так-так! Ках-ках, так-так, ках-ках...

Ведмідь
Коли б щось трапилось, кричіть:
«Біжіть, Ведмедику, біжіть!»
Хай нападе чи Вовк, чи Лис —
вже не сховається у ліс.

Бабуся (бере клуночок і лозину)
То ми вже підемо до хати...

(До Ведмедя.)
Хотіла б я вам щось сказати.

Ведмідь
Кажіть, Бабусю: наперед я вам віддячуся за мед.

Бабуся
Чи не могла б я вас просити колись до мене загостити?
Зробіть цю ласку: завітайте!

Ведмідь
Чи ж то безпечно? Уважайте — щоб там до лиха не
прийшло. Це ж вам не праліс*, а село!

Бабуся
Та й близько там села немає!
Гора, а з неї ліс збігає,

та десь потік шумить здалека —
оце й уся вам небезпека.
Побачите мою хатинку
й таку (показує) з горішками торбинку.

В е д м і д ь
Прийду! Кажу: прийду, і край!

Б а б у с я
А я до вас! Такий звичай.

В е д м і д ь
Та ви ж не втрапите до мене — там ліс, як море те зелене.

Б а б у с я (показуючи на Песика)
А це ось хто? Хай молоде, та має носа — доведе!

В е д м і д ь
Це може статись: добрі пси, ой, мають ка́посні* носи!
Нехай прийдуть і каченятка — я покажу їм ведмедятка.
(До каченят.)
Вас не злякає довгий шлях?

К а ч е н я т а
Так-так! Так-так, ках-ках, ках-ках.

В е д м і д ь
Ой, я люблю таночки...
Ану, малі, хоч трошки!

Б а б у с я
Беріться за крилятка, танцюйте, каченятка!

К а ч е н я т а
Так-так, ках-ках, так-так, ках-ках...

К а ч е н я т а танцюють. В е д м і д ь, пританцьовуючи,
запрошує Б а б у с ю і з нею прилучається до танцю.

Пра́ліс — незайманий, віковий ліс.

Ка́посний — завдає шкоди, робить неприємність.

Попрацюйте разом! Назвіть дійових осіб п'єси. У кого з них найбільша роль, а в кого — найменша?

Коротко розкажіть, як у п'єсі розгортається дія: зачин — основна частина — кінцівка.

Знайдіть у тексті уривки, яким відповідають малюнки. Якими на них зображено бабусю й ведмедя?

Підготуйтеся до читання п'єси за ролями. З'ясуйте, скільки треба виконавців.

Які особливі ознаки має кожна дійова особа? Як це краще передати інтонацією і жестами? Який настрій переважає у п'єсі — веселий чи сумний? Які ролі ви хотіли б виконувати?

Чи уважно ти читав?

- Що було в руках у Бабусі?
- Чим Бабуся пригощала Ведмедя?
- Як виправдовувався Лис?
- Скільки в п'єсі дійових осіб?
- Де знаходилася бабусина хатка?

Наталя Забіла

У ДИТЯЧОМУ ТЕАТРІ

Затихнув гомін.

В залі згасло світло,

і, враз заповнивши всі чуття,
розсунулась завіса...

І розквітло життя — мов казка,
й казка — мов життя.

Відкритими очима і серцями
поринули в ту казку глядачі,
захоплено, бурхливо до нестями,
всім помислом за дією йдучі.

А дія розгортається, як злива:
палає барвами казкове тло,
герої йдуть на подвиги сміливо,
стоять за правду і долають зло.

І кожне слово, кожен світлий образ
в одкритім серці залишає слід...
І кожен мріє — дужим та хоробрим
зрости й піти в широкий білий світ!
Зрости і стати — як оці герої,
що в боротьбі долають всі путі!..
І все, що є на сцені тільки грою,
самим зазнати в справжньому житті!..

Чи знайомі тобі почуття глядачів театру, про які йдеться у вірші?

У яких словах вірша найвиразніше сказано про захоплення дітей виставою?

Підготуйся виразно прочитати вірш: яку інтонацію підказують розділові знаки; визнач рядки, читання яких потребує підсилення голосу.

Після яких слів слід зробити найдовшу паузу?

Те́атр, акто́ри, сце́на, глядачі, заві́са, герої́, о́плески, п'є́са, лялькі́, бале́т, дитя́ча о́пера.

Використовуючи ці слова, розкажіть про своє відвідування вистави.

Театри мають дуже давню історію. Ними захоплюються діти і дорослі. Що ви знаєте з уроків мистецтва про театр? Чи не зацікавить ваш клас **проект «Таємниці театру»**? Може, у вас є шкільний театр? А в місті — ляльковий або театр юного глядача?

Лялькові театри в Києві та Луганську

ПЕРЕВІР СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- Які теми охоплює прочитаний розділ?
- Хто є автором прозових казок, а хто — віршованих?
- Назви яких казок звучать, як питальне речення?
- Які особливі прикмети має п'єса-казка? Хто автор прочитаного твору?
- Хто запропонував назву «Місто дружних майстрів»?

Розумію, можу пояснити...

- Чим літературні казки відрізняються від народних?
- Чому прочитані казки називаються чарівними?
- За допомогою яких чарівних речей у цих казках відбувалися дивовижні перетворення?
- Чим прочитана п'єса-казка відрізняється від інших казок, уміщених у цьому розділі?
- Як прочитаний розділ відображено на форзаці підручника?

Вмію...

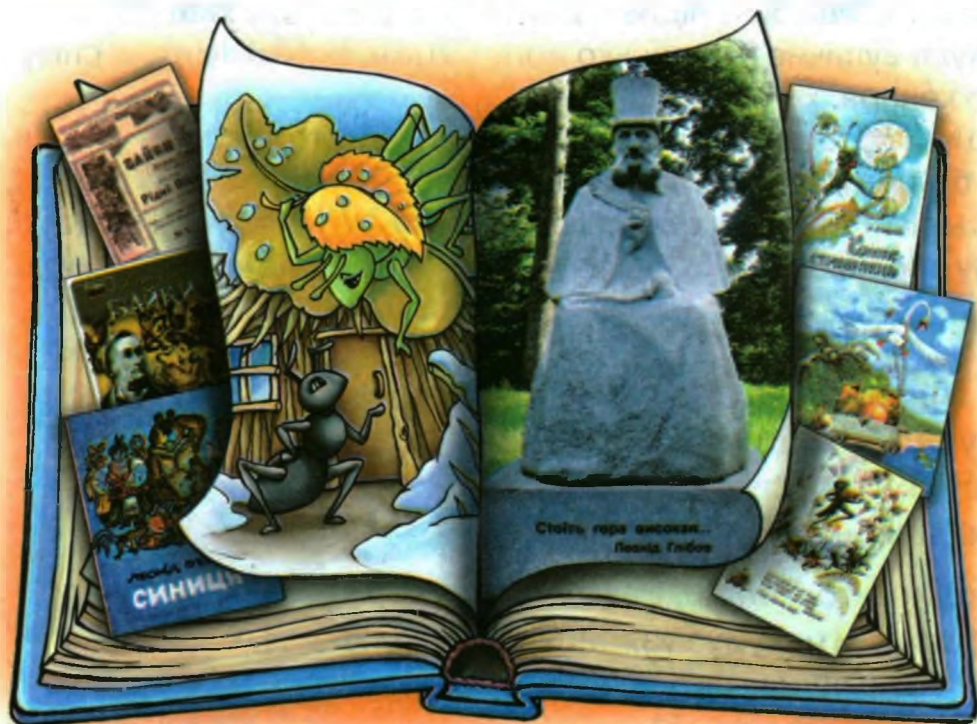
- Визначити, які герої позитивні, а які — негативні. Наприклад, у казці «Чому в морі вода солонна»...
- Визначити, з якої казки чарівний предмет:

чарівні окуляри	«Чому в морі вода солонна»
чарівні жорна	«Місто дружних майстрів»
чарівна лялька	«Суд у цирку»
- Знаходити в тексті діалоги і монологи.
- Брати участь в інсценізації казки, п'єси.
- Скласти план прочитаного твору і переказати його зміст.

Висловлюю ставлення, почуття...

- Про кого з героїв прочитаних казок можна сказати словами прислів'їв: «Яка совість, така й честь», «Що посієш, те й пожнеш»? Доведи свою думку.
- Хто з дійових осіб викликає глибоке співчуття, а хто — презирство?
- Чи справедливим був суд над Ромкою у Рудоградї? Обґрунтуй свою думку.
- Твори якого автора ти б хотів ще прочитати?

БАЙКИ

Байка — невеликий, найчастіше віршований твір повчального змісту. У байках в образах тварин, рослин, різних предметів зображено людей, їхнє ставлення одне до одного, до праці, природи.

У більшості байок є дві частини: розповідь про якийсь випадок, подію і повчальний висновок. З висновку читачі можуть зрозуміти, що схвалюється, а що засуджується у творі. Повчальний висновок може знаходитись і наприкінці, і на початку твору. Автора байки називають *байкарём*.

Видатним українським байкарем був **Леонід ГЛІБОВ** (1827— 1893). Поет народився на Полтавщині в селі Великий Поділ. Ще в гімназії почав писати вірші. Більшу частину життя поет прожив у Чернігові, де працював у школі, багато писав для дітей і дорослих.

Незважаючи на тяжкий стан здоров'я, до останніх днів він складав вірші, байки. Багато творів для дітей друкував поет у журналі «Дзвінок» і підписував їх Дідусь Кенар. Уважають, що це було вуличне прізвисько його батька, який мав дуже співучого кенара.

Щирі, дотепні твори поета шанують багато поколінь читачів.

У байках Леоніда Глібова, що ти прочитаєш в цьому розділі, діють різні тварини, але їхні слова і вчинки нагадують людські. Тому висновок байки підказує читачам, як слід чинити в житті.

ЛЕБІДЬ, ЩУКА І РАК

У товаристві лад — усяк тому радіє;
дурне безладдя* лихо діє,
і діло, як на гріх,
не діло — тільки сміх.

Колись-то Лебідь, Рак та Щука
приставить хуру* узялись.
От трое разом запряглись,
смикнули — катма* ходу...
Що за морока*? Що робить?

А й невелика, бачся, штука, —
так Лебідь рветься підлетіть,
Рак упирається, а Щука тягне в воду.
Хто винен з них, хто ні — судить не нам,
та тільки хура й досі там.

Ілюстрація до байки
Павла Чекмарьова

Безладдя — непорядок.

Хура — віз.

Катма — немає.

Морока — клопіт.

Прочитай байку мовчки.

Чому Лебедю, Ракові й Щуці не вдалося зрушити з місця хуру?
Який висновок зробив оповідач, спостерігаючи цю картину?
Де у тексті знаходиться висновок?

Підготуйся прочитати байку вголос: подумай, з якою інтонацією треба читати кожен строфу.

Поміркуйте разом! Які слова байки звучать, як прислів'я?
Чого вони нас навчають? Коли їх доречно вживати?
Вивчіть байку напам'ять.

КОНИК-СТРИБУНЕЦЬ

У степу, в траві пахучій,
коник, вдатний* молодець,
і веселий, і співучий,
і проворний стрибунець,
чи в пшениченьку, чи в жито,
досхочу розкошував
і цілісіньке літо,
не вгаваючи, співав;
розгулявся на всі боки,
все байдуже, все дарма...
Коли гульк — аж в степ широкий
суне злючая зима.
Коник плаче, серце мліє;
кинувсь він до Мурав'я:
— Дядьку, он зима біліє!
От тепер же згину я!
Чуєш — в лісі ворон кричав,
вітри буйнії гудуть?
Порятуй, порадь, земляче,
як це лихо перебудуть!
— Опізнився, небора́че*, —
одказав земляк йому, —
хто кохав життя ледаче,
неперелівки* тому.

— Як же в світі не радіти?
Все кругом тебе цвіте, —
каже Коник, — пташки, квіти,
любє літечко на те;
скочиш на траву шовкову —
все співав би та співав. —
На таку веселу мову
Муравей йому сказав:

—ПроспівавилітоБоже,—
вдачавжетвоятака,—
атепертанцюй,небоже,
наморозігопака!

Вд́атний — зді́бний.

Небо́ра́к — бідолаха; той, хто опинився у скрутному становищі.

Неперё́ливки — скрутно, дуже погано.

Прочитай байку мовчки. Зверни увагу на слова *вдатний молодець; проворний стрибунець; досхочу розкошував*. Подумай, яку рису характеру Коника вони підкреслюють. З яким проханням звернувся Коник до Мурав'я? Що відповів йому Муравей? Прочитай.

Простеж, як і чому змінювалася поведінка Коника.

Поміркуйте разом! Чи можна з тексту байки судити про те, кого в ній засуджує автор? Доведіть свою думку.

Як ви гадаєте, кого мав на увазі байкар, розповідаючи про Коника і Мурав'я?

Чи хотів би ти змінити кінцівку байки? Як саме?

Підготуйте інсценівку за текстом байки. Передайте голосом, жестами, виразом обличчя своє ставлення до дійових осіб твору.

ЧИЖ ТА ГОЛУБ

Весною Чижик молоденький,
такий співучий, проворненький,
в садочку все собі скакав
та якось у сильце* й попав;
сердега в клітці рветься, б'ється...
А Голуб бачить та сміється:
— А що? Попавсь? От тобі й на!
Вже, певно, голова дурна...
Не бійсь, мене б не піддурили,
хоч як би не хитрили,
бо я не Чижик! Ні... оце! —
Аж гульк — і сам піймався в сильце...
Отонасебененадійся,
чужомулиховінесмійся!

Сильце — пристрій, яким ловлять птахів.

Прочитай байку мовчки.
У яких словах виявляється са-
мовпевненість, безсердечність
Голуба?

Передай це під час читання
вголос.

З яких слів довідуємося про
ставлення автора до Чижика?
Які рядки байки можуть бути
прислів'ям?

Прочитай їх з повчальною інто-
нацією.

Які слова байки могли бути її
назвою? Чому саме?

Вивчи байку напам'ять.

ПЕРЕВІР СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- Кого називають байкарем?
- Де народився Леонід Глібов? У якому місті він проживав найдовше?
- Як поет підписував твори для дітей?
- З яких байок ці рядки?
*«Сердега в клітці рветься, б'ється...
А голуб бачить і сміється...»;*
*«Проспівав ти літо Боже, вдача вже твоя така, —
а тепер танцюй, небоже, на морозі гопака!»*

Розумію, можу пояснити...

- Як побудовано байку? Як вона починається, чим закінчується?
- Чи подібні прочитані байки до казки? Чим саме?
- Чому твори Леоніда Глібова заслужили шану багатьох поколінь читачів?
- Як прочитаний розділ відображено на форзаці підручника?

Вмію...

- Розказати напам'ять вивчену байку.
- Визначити головну думку кожної з прочитаних байок.
- Співвіднести головну думку байки з прислів'ям. Наприклад, визначити, яке з наведених прислів'їв висловлює головну думку байки «Коник-стрибунець».

а) Згода будує, а незгода руйнує.

б) Хто в ліс, хто по дрова.

в) Як дбаєш, так і маєш.

Висловлюю ставлення, почуття...

- Прочитані байки були написані понад сто років тому. Чи вони цікаві тобі? Чому саме?
- Чи погоджуєшся ти з висновками, які є в кожній байці?
- У якій байці ти б хотів замінити дійових осіб?
- Які вислови з прочитаних казок ти запам'ятав?

СВІТ ДИТИНСТВА У ПОЕЗІЇ І ПРОЗІ

ПОЕТИЧНІ ТВОРИ

У цій темі ти прочитаєш вірші українських поетів про світ захоплень і мрій своїх ровесників, дізнаєшся про їхні пригоди, ставлення до природи і одне до одного.

Читаючи вірші:

- звертай увагу на римовані рядки, порівняння та образні вислови;
- разом з учителем знаходь особливе — те, що різнить прочитані твори, виявляє ставлення автора до зображуваних подій, персонажів;
- більше дізнавайся про авторів, адже їхні твори належать до найкращих в українській літературі для дітей.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА (1871—1913)

Поетеса народилася в місті Новограді-Волинському в дружній високоосвіченій родині. Її мати — відома письменниця і педагог **Олена Пчілка**.

Дитячі літа майбутньої поетеси минали серед мальовничої природи Волині у жвавих іграх, розумній праці, читанні книжок. Але у дванадцять років вона захворіла на тяжку хворобу — туберкульоз кісток. З роками хвороба все більше мучила Лесю, але дух цієї дівчини був сильнішим за тяжкі фізичні випробування.

Твори Лесі Українки читають і цінують дорослі і діти. У 1971 році в Україні було засновано Літературну премію імені Лесі Українки, якою щороку відзначають кращі твори для дітей.

ЯК ДИТИНОЮ, БУВАЛО...

Як дитиною, бувало,
упаду собі на лихо,
то хоч в серце біль доходив,
я собі вставала тихо.

«Що, болить?» — мене питали,
але я не признавалась —
я була малою горда —
щоб не плакати, я сміялась.

Як ви думаєте, чому дівчинка, «коли в серце біль доходив», не плакала?

Які риси характеру допомагали їй переборювати біль? Скажіть словами вірша.

Маленька
Леся Українка

«МАМО, ІДЕ ВЖЕ ЗИМА...»

«Мамо, іде вже зима,
снігом травичю вкриває,
в гаю пташók вже нема...

Мамо, чи кожна пташина
в вірій на зиму літає?» —
в мами спитала дитина.

«Ні, не кожна, — одказує мати, —
онде, бачиш, пташина сивенька
скаче швидко отам біля хати —
ще зосталась пташина маленька».

«Чом же вона не втіка?
Нащо морозу чека?»

«Не боїться морозу вона,
не покине країни рідної,
не боїться зими навісної*,
жде, що знову прилине весна».

«Мамо! Ті сиві пташки
сміливі, певно, ще й дуже,
чи то безпечні такі, —
чуєш, цвірінькають так,
мов їм про зиму байдуже!
Бач, розспівалися як!»

«Не байдуже цій пташці, мій синку,
мусить пташка малесенька дбати,
де б водиці дістати краплинку,
де б під снігом поживу шукати».

«Нащо ж співає? Чудна!
Краще б шукала зерна!»

«Спів пташині — потіха одна —
хоч голодна, співа веселенько,
розважає пташине серденько,
жде, що знову прилине весна!»

Навісна зима — тут: дуже сувора.

Між ким відбувається розмова? Про що запитує дитина?
Чи ти здогадався, про яку пташку йдеться?

Як мати говорить про її важке життя взимку? Чому ж все-таки вона залишається в ріднім краї?

Пригадай, як ми називаємо вірші, де передано розмову двох осіб.

Добери з вірша пари слів, що римуються: *зима* — ... ; *мати* — ... ; *сивенька* — ... ; *синку* — ... ; *дбати* —

Поміркуйте разом! Чи тільки горобчика має на увазі мати?

ОЛЕКСАНДР ОЛЕСЬ

(1878—1944)

Олександр Олесь (справжнє прізвище поета Кандіба) народився в місті Білопілья на Сумщині. Його дитячі роки минули серед мальовничої природи. За словами поета, вони були для нього «суцільною казкою», а враження дитинства забриніли потім у його віршах.

Вірші для дітей Олександр Олесь почав писати, коли в нього народився синочок Олег, якого він ласкаво називав Лелекою. Для дітей поет створив чудові вірші, п'єси, казки, сповнені любов'ю до кожної пори року, кожної живої істоти.

ЗГАДУЮ: ТАК Я В ДИТИНСТВІ ЛЮБИВ...

Згадую: || так я в **дитинстві любив** |
вибігти вранці із хати: ||
тільки **послухати** | шелести нив, |
з вітром | пісні **поспівати**. ||
Що | говорив мені | в лісі **струмок**, ||
що | мені **поле шуміло** || —
мозок | **не міг зрозуміть** їх думок, ||
серце ж моє | **розуміло**. ||
Дивною казкою | був мені світ, || —
так, | наче **він** мені **снився**. ||

Безліч пройшло | з того часу вже **літ**, || —
світ же, | **як сон**, | **і лишився**.

Про що з такою любов'ю згадує поет? Скажи рядками вірша.

Що означає вислів: *серце ж моє розуміло*?

Можливо, хлопчик сприймав картини природи через почуття, запахи, звуки, але не міг чітко висловити свої думки.

А як ти зрозумів ці слова?

Підготуйся до виразного читання вірша: зверни увагу, як позначено паузи, які слова слід вимовляти з більшою силою голосу.

Настрій

СЕРЕД КРАСИ

Маленький хлопчик в човен сів,
махнув весельцем — і поплив.

Світало. Сонечко вставало.

Ховався ранішній туман.

В росі **сріблився сизий лан**,
і на верхів'ях лісу **сонце грало**.

Спинився хлопчик. Ось краса!

Цвітуть хмарками небеса,

літають зграями качки,

щебечуть весело пташки.

Десь чути чайки ніжний плач.

Тут перепілка, там — деркач.

А он в зеленому ліску

кує зозуля: ку-ку-ку!

Прочитай вірш мовчки. Про що пише поет?

Яка краса відкрилася хлопчику? Що він побачив, кого почув? Якими звуками передано кування зозулі?

Читаючи вголос, передай замилювання красою літнього ранку.

Як ти розумієш виділені вислови? Поясни.

Назви пари слів, що римуються.

Вивчи вірш напам'ять.

ДМИТРО ПАВЛИЧКО

Дмитро Павличко народився у 1929 році на Івано-Франківщині. Чудова природа рідних Карпат, спогади дитинства відбилися у віршах поета.

З любов'ю, а нерідко і з гумором, передає Дмитро Васильович свої спостереження за джмелем, мурашкою, кицею так, наче розуміє їхню мову.

Його вірші різні за формою: це і жваві діалоги, і розповідь очевидця події, і поетична картина природи. Викликають захоплення читачів фантазія і гумор поета.

Багато віршів Дмитра Павличка покладено на музику.

МРІЯ

Як виросту — збудую хату,
на хаті кóлесо приб'ю,
а там я поселю крилату,
лелечу, клéкітну сім'ю.

Нехай розвóдиться, гніздиться
по всіх деревах і хатах,
нехай мені щоночі сниться,
що я літаю, наче птах.

Про що йдеться у вірші?

Прочитай вірш заміряно,
у повільному темпі.

А які в тебе мрії?

Розкажи про це своїм батькам, друзям.

Прислів'я

Нащо й ліпший клад, коли в сім'ї лад.

Бджола мала, а й та працює.

Сила уяви**ГНОМ**

За кермом сидів гном.
Поруч його жона.
А позаду гноменята —
по троє біля кожного вікна.
Гном не більший за мухомора,
борода сива, горбатий ніс.
Маленька машина, але не дуже скоро,
мчала дорогою через ліс.
Я руку підняв мимохіть.
Гном зупинився:
— Чого ти хочеш?
— Будьте ласкаві, підвезіть!
Він сміється:
— Гаразд, небоже,
мені чародійна сила відома,
щоб міг ти сісти в машину мою,
я перетворю тебе на гнома!
Будеш малесеньким,
будеш мати маленьку радість
і маленьку біду.
— Та ні,— благаю,—
не треба, дідусю,
я не подумав, я пішки піду...

Яким поет зобразив гнома?

Якою ти уявляєш родину гнома? А машину?

Що в цьому вірші казкового?

Як ти думаєш, чому хлопчик відмовився перетворитися на гнома?

Попрацюйте разом! Спробуйте придумати продовження пригод гномів і хлопчика у лісі.

ГРИЦЬКО БОЙКО (1923—1978)

Народився поет у селі Оленівка на Донеччині. Щодня Грицькові доводилося йти кілька кілометрів до школи, але він не зважав на це, бо дуже хотів учитися.

Майбутній поет пройшов крізь жахи війни, багато попрацював, перш ніж узявся за поетичне перо. А доробок у нього великий: вірші, казки, веселинки, загадки, скоромовки. Що об'єднує твори, написані Грицьком Бойком? Насамперед — добрий гумор, розуміння дітей. Поет часто виступав у школах, бібліотеках. На таких виступах завжди лунав дитячий сміх: слухачі добре розуміли, про кого так влучно сказано у віршах.

ЯК НЕВДАХА ВИСТУПАВ

— От я вчора виступав!
Ви б почули, як співав!
Хоч немає слуху,
я горлав щодуху:
до-ре-мі-фа-соль-ля-сі!
Голос мій почули всі!

А скінчив — що сталося!
З місць усі зірвались,
сцену ледь не рознесли,
а мене вхопили —
аж на вулицю несли
і вже там... набили!

Прочитай вірш, передаючи захоплення мовця своїм «успіхом». Де ти зробиш найдовшу паузу?
Чи зрозумів «співак» свою невдачу?

САШКО

В трамваї переповненім
Сашко з м'ячем сидить,
а коло нього згорблений
старий дідусь стоїть.

Хтось до Сашка звертається:

— Чи вас у школі вчать,
як місце дати старшому,
як старших поважать?

— Та вчать, — Сашко відказує, —
але у дану мить
розпочались канікули
і нас ніхто не вчить!..

Які риси характеру Сашка проявились у його поведінці?

Підготуйся до читання вірша в особах. Чиї слова ти прочитаєш з обуренням, а чиї — легковажно, байдуже?

ВЕСЕЛИНКИ

ДЕ ІВАНКО?

— Де Іванко? — запитав
наш учитель Тому.

— Та він ногу поламав
і побіг додому!

ПОЯСНИЛА

— Чого увесь урок ти, Лідо,
пасешся в зошиті сусіда?

— Перевіряю я Семена: чи
вірно він списав у мене?

СКОРОМОВКИ

Навчися читати скоромовки: спочатку повільно, потім — швидше, далі — ще швидше.

БАБУСЯ

Бабуся в кіоску
забула авоську.
А внучка Ганнуся
відразу гайнула —
забуту авоську
бабусі вернула.

КРАБ

В порту краб
здирався на трап.
Шкряботів краб:
шкряб,
шкряб,
шкряб!

АНАТОЛІЙ КАЧАН

Поет народився у 1942 році у селі Гур'івці на Миколаївщині. Учився в Одесі. Учителював у мальовничому місті Вилкове, де замість вулиць — канали, які місцеві мешканці називають ёриками. Працював у журналах. Зараз Анатолій Леонтійович живе в Києві. У його легких, теплих віршах відчутні свіжий подих моря, буяння зелені, пахощі степу, а головне — щось особливе, неповторне, звернене до наших почуттів.

**Головний
персонаж**

ДІВЧИНКА І МОРЕ

Дівчинка на кручі кам'яній
дивиться на море, на прибій.
А її довірливий Кудлай
гавкає завзято на кура́й* —
на курай, що котиться з дібров
і стрибає з кручі стрімголов.

Мимоволі дівчинка мала
докорять собаці почала:
«Як тобі не соромно, Кудлай,
гавкати на вітер, на курай.
Ми прийшли до моря не гулять —
кораблі із мандрів виглядять!

Не сьогодні-завтра крізь туман
вернеться наш тато-капітан,
привезе корали чарівні,
що ростуть в морях на глибині,
і велику му́шлю*, у якій
день і ніч наспівує прибій...»

Лащиться до дівчинки Кудлай,
лапу подає їй: вибачай...

Потім разом дивляться вони,
як махають вёслами човни,
як хапає чайка на льоту
із води рибинку золоту.

Ген стоїть на якорі судно́,
ланцюгами міряючи дно.
За судно́м, як діти на воді,
граються дельфіни молоді.
І черкає парус небокрай,
ніби лист від тата — зустрічай!

Кура́й — степова рослина перекотиполе; бур'ян.
Му́шля — черепашка.

Про кого ти прочитав? Які картини побачила дівчинка на морі? А чи доводилось тобі спостерігати подібне? Розкажи про свої враження.

Поміркуй, у якому темпі та з якою силою голосу треба читати кожну строфу.

Який епізод вірша зображено на малюнку? Прочитай.

З чим порівнюється парус?

Придумай розповідь про життя цієї дівчинки, яка живе в місті біля моря. Як її звуть, чим вона захоплюється? Про що б ти хотів її розпитати?

**Чарівний
персонаж**

БІЛЯ ТИХОГО ДУНАЮ

Біля тихого Дунаю,
у саду старої школи,
вітерець перебирає
перше листя на тополі.

То цілує він те листя,
то рахує поцілунки:
добереться десь до «двісті» —
і збивається з рахунку.

А у мене біля хати
вітерець гортає книжку:
не навчився ще читати,
та вдає, що вміє трішки.

Ось він знов гортає жваво
за сторінкою сторінку, —
видно, що йому цікаво
роздивлятися картинки.

Вітерець понюхав м'яту,
привітався з молочаєм
та й побіг наздоганяти
білий парус на Дунаї.

Про що вірш? Хто його персонажі?

Де хлопчик зустрівся з вітерцем?

Чи таким, як на малюнку, ти уявляєш вітерця?

Які ще зустрічі чекають на допитливого вітерця? Придумай про це казку.

СТЕПАН ЖУПАНІН

(1936 — 2005)

Поет народився в селі Іршаві на мальовничій Карпатській землі. Працював учителем багато років, займався науковою роботою. Стрімкі гірські потоки, зелені полонини, задушевні народні пісні, забави і праця разом із дорослими — все це наповнювало його душу щирими почуттями. З часом вони вилилися в цікаві вірші, — написані живою, теплою мовою. Чимало в доробку поета загадок та скоромовок.

ОЛЕНЧИНІ ВИШИВКИ

А Оленка в нас рукодільниця,
хвалять всі її, хоч мала.
Скатерть вишила, блузку вишила,
мамі лагідно подала.
Мама тішиться*, тато тішиться,
бо світлиця в нас, як весна,
усміхається в ніжних вишивках,
вся завітчана і ясна.
А на вишивках, мов на вишеньках,
спілі ягоди, хоч збирай!
А на вишивках дивні кїтиці —
квіту ніжного барвограй.
І проміниться та ще й міниться
скрізь на вишивках дивосвіт,
бо залишився на цих вишивках
рук Оленчиних теплий слід.

Тішиться — радіє.

Із чого видно, що Оленка — вправна, завзята рукодільниця?
Знайди у вірші порівняння. Що вони підкреслюють?
Чому світлиця... усміхається в ніжних вишивках?
Розкажи, якою зображено дівчинку на малюнку.

СІМ ВІТРІВ

Сім вітрів, як сім братів,
на світанку я зустрів.

Перший вітер був у кузні,
взяв на крила звуки дружні:
— Дзень-тук-дзень! Дзень-дзелень! —
розбудив навколо день.

Другий вітер на комбайні,
що косив лани врожайні,
віяв зерна золотисті,
від полови їх очистив.

Третій вітер у пекарні
пахощі зібрав нам гарні,
по селу розносив їх,
апетит збудив у всіх.

Гостював *четвертий* вранці
в овочевій нашій ланці,
добрі вісті про врожай
лунко ніс із краю в край.

П'ятий вітер з ферми линув,
дзвін бідонів ніс в долину,
ніс у кожен дім, квартиру
запах молока і сиру.

Шостий вітер світанковий
завітав у сад фруктовий,
ароматом яблук, слив
він людей розвеселив.

Сьомий вітер в ораніцю*
сіяв сонячну пшеницю
і всім людям працюовитим
побажав у щасті жити.

Попрацюйте разом! Прочитайте, де побував кожен із вітрів.

Чому сім вітрів поет називає братами? Що в них спільного? Спробуй закінчити вірш:

З восьмим вітерцем крилатим
полетів я мандрувати.

..... гори,
..... море.

Чи уважно ти читав?

- Хто автор вірша «Мрія»?
- У якому вірші головний персонаж — Оленка? Хто його автор?
- Хто їхав у машині гнома?
- Скільки вітрів зустрів хлопчик? Де побував перший вітер?
- Куди побіг вітерець з вірша Анатолія Качана?
а) На Дніпро; б) на Дністер; в) на Дунай.
- Хто написав вірш «Сашко»?
а) Анатолій Качан; б) Дмитро Павличко; в) Грицько Бойко.

ПРОЗОВІ ТВОРИ

Пригадай, чим оповідання відрізняються від віршів.

Які з прочитаних раніше оповідань тобі найбільше сподобались? Хто їх автори?

Із творів теми ти дізнаєшся про події, у яких беруть участь твої ровесники, як вони замислюються над своїми вчинками, прагнуть зробити правильний вибір.

В оповіданні події відбуваються **протягом короткого часу**.

Читаючи оповідання:

- визначай дійових осіб твору; час і місце події;
- простеж послідовність перебігу подій;
- знаходь причину і наслідок;
- звертай увагу, які почуття переживають дійові особи, як і чому змінюється їхній настрій.

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ (1918—1970)

Усе своє життя Василь Олександрович Сухомлинський присвятив дітям. Письменник працював директором у Павліській школі, що на Кіровоградщині. А ще викладав українську мову і літературу. Щоранку він зустрічав своїх учнів на ґанку школи, дивився їм у вічі, намагаючись зрозуміти їхні турботи і радощі.

У художніх творах Василя Сухомлинського відбилосся прагнення письменника бачити своїх вихованців добрими, чуйними, допитливими, працюючими.

**Головна
думка**

**КРАСИВІ СЛОВА
І КРАСИВЕ ДІЛО**

Серед поля стоїть маленька хатина. Її побудували, щоб у негόδy люди могли сховатися й пересідати в теплі.

Одного разу серед літнього дня захмарило й пішов дощ. А в лісі в цей час було троє хлопців. Вони сховалися в хатинці й дивилися, як з неба ллє мов з відра.

Коли це бачать: до хатини біжить ще один хлопчик. Незнайомий. Мабуть, з іншого села.

Одежа на ньому була мокра як хлющ*. Він тремтів од холоду.

І ось перший із тих хлопців, які сиділи в сухому одязі, сказав:

— Як же ти змок на дощі! Мені жаль тебе...

Другий теж промовив красиві й жалісливі слова:

— Як страшно опинитися в зливу серед поля! Я співчуваю тобі...

А третій не сказав ні слова. Він мовчки зняв із себе сорочку й дав її змоклому хлопчикові. Той скинув мокру сорочку й одягнув суху.

Гарні не красиві слова. Гарні — красиві діла.

Мокра як хлющ — дуже мокра; промочла наскрізь.

Де відбувалась описана зустріч? Скільки часу?

Як зустріли троє хлопців незнайомого хлопчика?

У яких словах оповідання висловлено його головну думку?

Який епізод твору зображено на малюнку?

Знайди в тексті зачин, основну думку, кінцівку.

Як можна в назві оповідання відобразити його головну думку?

Вчинок персонажа

КІНЬ УТІК...

Це було в четвертому класі. Всі схилились над зошитами. Учитель дав задачі для самостійного розв'язування, і діти уважно працювали.

Віталік сидів на останній парті. Він уже закінчував розв'язувати задачу, як раптом на парту впала записка.

«Це знову, мабуть, від Петрика, — подумав Віталік. — Знову просить ковзани. Що ж, я йому весь час давати-му свої ковзани?»

— Іване Петровичу, — сказав Віталік, — мені хтось записку кинув... Хіба ж можна на уроці записки писати?

— Записки на уроці писати не можна, — сказав Іван Петрович. — Але якщо вже тобі хтось написав, то

розповідати про неї вчителю — недобре, Віталику. Записка — це ж таємниця, яка мусить бути відома тільки тобі і твоєму товаришеві. А ти розголошуєш цю таємницю. Візьми записку, заховай, на перерві прочитаєш...

Віталік почервонів. Тепер він зрозумів, що вчинив негарно.

У класі запанувала тиша. Дехто з хлопців час від часу підводив голову, дивився на Віталіка, і в тих поглядах хлопчик бачив подив і обурення.

Віталік розгорнув записку і прочитав: «Віталику, — писав Петрик, — я намалював вогнегрівого коня. Якщо хочеш, дам тобі».

На перерві Віталік підійшов до Петрика.

— Давай коня, — сказав Віталік.

— Утік кінь... — тихо відповів Петрик.

Чим був незадоволений Віталік? Чому, на твою думку, він вирішив розповісти вчителю про записку? Як учитель і діти оцінили його вчинок?

Про що свідчить відповідь Петрика?

Які почуття, роздуми викликає у тебе прочитане?

Розпізнай на малюнку дійових осіб. Про що вони могли розмовляти?

Уяви, як можуть розвиватися далі стосунки хлопчиків.

Прислів'я

Пріятеля легше знайти, ніж зберегти.

Біда друзів випробує.

ОЛЕГ БУЦЕНЬ

(1923—1966)

Народився письменник у місті Києві. Після закінчення Київського університету імені Тараса Шевченка вчителював на Тернопільщині, працював на радіо, а найдовше — у видавництві «Веселка». Його оповідання для дітей і про дітей часто звучали на радіо, друкувались у дитячих журналах, видавались в окремих книжках.

Полуденка, впоперек, нашоробив, витріщив, незчулися, навкóлішки, о́гледілись, ввижається.

Прочитайте заголовок оповідання.

Про яке відкриття може йтися в цьому творі? Як ви вважаєте, хто може зробити відкриття?

**Смішне
і повчальне —
поряд**

**НАШЕ
ВІДКРИТТЯ
(Скорочено)**

Дуже нам кортіло з Максимком зробити відкриття. Тільки так, щоб недовго морочитись. Бо в нас усяких справ по саму зав'язку. Лише на футбол скільки часу гаєш.

Якось після полуденка весь наш загін пішов у ліс.

Ми з Максимком одразу по горіхи подались. Багацько не нарвали, та дурно теж не тупали. Вибралися з ліщини, назад ідемо, стéжки шукаємо. Коли це Максимко хап мене за руку і заклéк*. Я глянув на нього і собі спинився. А він:

— Диви, мурашник який великий.

— Тьху! Налякав, — кажу, — своїм мурашником. Я думав — гадюка.

А мурашник і справді величезний, наче висотний дім. І впоперек метра півтора. Ніколи такого в житті не бачив! Підійшли ближче.

— Чуєш? — шепоче Максимко і опускається навколішки. — Мурашня балакає.

— Хто, хто балакає? — перепитую недовірливо.

— Та мурашня, — каже.

Присів і я, вуха **нашорóшив***, очі витріщив. Бачу, сновигають по купі мурашки, якусь гусінь тягнуть, гличку, листочки. І над усім приглушений гомін стоїть, як на центральній вулиці нашого міста. Здóрово у них виходить.

— Може... може, це ми вже наукове відкриття зробили? Мурашник, що розмовляє, знайшли. Як ти гадаєш, Максимку?

А він, замість відповісти, як поведе очима, як підстрибне та драла! Я — за ним. **Це ми так захопилися своїм відкриттям, що й незчулися, як нас обліпили великі руді мурахи. Насилу обтрусились. І знову до мурашника. Поставали навколішки, слухаємо. Цікаво так!**

— А якою мовою вони балакають? — питаю в Максимка.

— Звісно якою. Мурашиною. Без мови як би ж вони тут порозумілися? Бачиш, багатопереховий мурашник зводять. Треба ж про все домовитись: кому що робити, в яку зміну працювати, де будівельний матеріал добути.

— Може, воно й так, тільки без перекладача хіба їх зрозумієш?

— Капуста ти головата! Де ж ти знайдеш мурашиного перекладача? — сміється Максимко. — Це ж добре, що ніхто ще їхньої мови не знає. А ми будемо знати, вивчимо!

— Еге, вивчиш, — пхékнув я. — Тут свою рідну ледве на трійку витяг...

Поки ми з Максимком так теревéнили* про науку, чую — одна мураха заповзла мені в тапку, друга по нозі полізла, третя... Я хотів був їх змахнути, а Максим-

ко мене ліктем у бік — штовх! Не ворухись, мовляв. І справді, ми ж наукове відкриття робимо. Але спробуй не ворухнутись, коли у них щелепи — як у справжніх африканських крокодилів. Не витерпів я, одскочив назад, обтрушуюсь, а Максимко заради науки терпить.

— Ну гаразд, — кажу йому, коли нараділися по саму маківку. — Пішли додому, бо на вечерю спізнимось і дощ он починається.

Задер Максимко голову, дивиться на небо, а на ньому ні хмарини.

— Та ти ось послухай, — кажу, — кап-кап-кап. Чуєш?

Максимко завмер, прислухається, де ці краплини падають. Потім простяг руку, чи не впаде на долоню яка. А круг нас то тут, то там обережно так: кап, кап, кап. Ой, що тут скілося з Максимком! Як заверещить:

— Роздягайся! — А сам мерщій скидає сорочку, штани... — Та мерщій! — квапить мене.

— Навіщо? — не розумію я.

— Треба. Для науки треба.

— А для чого науці мої штани знадобилися? — ніяк не второпаю*.

— Зараз утямиш*, — метушиться Максимко.

Схопив він нашу одежину і каже:

— Розкладемо її ось там, коло мурашника. Давай! — скомандував, і ми кинулись розкладати на траві речі одну до одної.

— А тепер — лічи...

— Дві! Три! Чотири! — заверещали ми на весь ліс.

Двадцять три штуки нарахували за кілька хвилин! Справжній мурашиний дощ!

— А знаєш, чого вони стрибають? — питає в мене Максимко.

— Напевно, змагання у них якісь проходять, хто точніше стрибне, — відповідаю. — Як у нас парашутисти стрибають на точність приземлення.

— Гарбуз ти порéпаний, — сміється Максимко. — То вони щоб довго не йти пішки, додому не спізнитись. Адже в мурашнику зараз всі входи закриють — вечір заходить.

Ось таке ми з Максимком відкриття зробили. Тільки наше вожаті ніяк не хотіла зрозуміти його наукове значення, бо ми такі спізналися на вечерю. І пообіцяла завтра нас вірядити на кухню картоплю чистити.

Після відбою я довго крутився в ліжку: все ніяк не міг заснути. Шкіра свербіла, наче хто кропивою пожалив. Заплющу очі — і все ввижається, немов я лежу на мурашнику, а руді мурахи на мені змагання влаштували: хто дужче вкусить.

— Максимку! — тихо зашепотів я в темряві. — Тобі не свербить?

— Свербить. Терпи. Це ж заради науки.

Я скрушно зітхнув і подумав: хіба я не віддав би науці своє життя? Науці — так. А от рудим мурахам — нізащо на світі!

Перевірте, чи так ви зрозуміли значення вжитих у тексті слів: *закля́к* — завме́р; *нашо́рошив* — насторожи́в; *второ́пати*, *утя́мити* — зрозуміти; *тереве́нити* — говорити.

Про кого йдеться в оповіданні? Де й у яку пору дня відбувся описаний випадок?

Що здивувало хлопчиків у лісі? Простеж за текстом, як вони обмірковували свої припущення щодо мурашиної мови.

Які відкриття для себе зробили хлопчики, спостерігаючи за мурахами? Які риси характеру виявили юні дослідники?

Попрацюйте разом у парі! Поставте один одному запитання за прочитаним.

Що в цьому оповіданні видається вам смішним, а що — повчальним, несподіваним?

Який уривок із тексту проілюстровано? Які почуття передано у виразах облич хлопчиків?

Пофантазуйте! Як могли розвиватися події далі?

Вдома поділіть оповідання на частини і складіть план. Підготуйте за ним переказ оповідання.

ЯРОСЛАВ СТЕЛЬМАХ

(1949—2001)

Ярослав Стельмах народився в місті Києві в родині письменника **Михайла Стельмаха**. З дитинства хлопчик захоплювався книжками, любив театр.

Його повісті, п'єси, оповідання добре відомі дітям. Герої творів письменника — допитливі хлопчики й дівчатка, яким усе цікаво: ловити рибу, змагатися, співати.

Про пригоди і захоплення дітей у літньому таборі письменник створив повість «Найкращий намет», уривок із якої ти прочитаєш.

Зверни увагу, що в тексті багато діалогів. Вони допомагають виразніше уявити дійових осіб, їхнє ставлення одне до одного та описуваних подій.

Анатолійович, заскйглив, акордеоніст, прямисінька, здогадається, пройди́світ, кидатиметься.

ЛОВИСЬ, РИБКО!

(Уривок із повісті «Найкращий намет»)

I

Не минуло й тижня, як у таборі проводився конкурс пісні, а вже на дверях їдальні висіло оголошення:

Увага!

Завтра після сніданку відбудеться змагання на звання кращого рибалки табору.

Запис у Сергія Анатолійовича.

Митькові це оголошення дуже сподобалось. Він аж підстрибнув од радості.

— Оце я розумію,— каже.— На кращого рибалку табору! От де себе можна проявити!

— А ти збираєшся взяти участь?

— Аякже! Я змалечку рибалю. І так, і на мормішку, і на донку, і на спінінг! Так що, як хто й отримає перше місце, то тільки я.

— Авжеж, тільки я тебе щось жодного разу з вудкою не бачив.

— Тому що я рибу вудити рано-рано ходжу. Аж ніч іще. Навіть вечір.

— Тоді звичайно. Але...

Але тут із дверей вискочила Ірина Василівна й затягла нас у їдальню.

— Коли ви вже слухатись будете! — каже.— Усі вже їдять давно.

— А вудочки де брать? — ми в неї питаємо.

— Та в Сергія ж Анатолійовича.

Вибрали ми вудочки, крокуємо до свого намету, а навістрів Славко. І знову ж заскiглив:

— Ну от... Ви вже, а я ще ні... І не скаже ніхто... Товариші називається... Ну й люди...

— Ти про що це?

— Про вудочки. Ви вже взяли...

— І ти теж ловитимеш?

— А що, я гірший? Що, тільки вам можна? Я теж хочу!

— Ой, держіть мене втрюх! — Митько сміється. — Мало тобі призу за пісню? Ще й за рибу хочеш? Та ти ж вудлище в руках не втримаєш! Вийди краще на берег та гами свої на акордеоні заграй — зразу вся риба догори животами спливе.

— От я скажу, які ви... — запхикав Славко й пішов геть.

Ми поклали вудки в наметі, виходимо, аж тут і акордеоніст наш повертається. Глянув я на його вудку... Здоровенна! Грузило, як кулак, гачок — хоч акули лови.

— І довго ти її обирав, таку? — питаю.

— Ні, — відповідає, — в одну секунду. Оце тільки єдина й лишилась.

— Зрозуміло, — Митько докидає. — Тепер усьому табору риби вистачить на тиждень.

— Ну чого ви до хлопця причепилися? — Тут Наталка підбігає. — Не слухай їх, Славку, це вони од заздрощів.

— Звичайно, од заздрощів, — Митько їй. — Та з таким приладдям прямісінька дорога на Тихий океан. Він акул грузилом по голові бив би, а потім гачком оцим витягав.

Славко насупився.

— Я, — каже, — тебе зараз по голові грузилом, якщо не відчепишся.

Він засунув вудку під ліжку й подався копати черви.

II

Десь так надвечір одзиває мене Митько й каже:

— Слухай, я таке придумав! Ніколи не здогадаєшся. І ніхто не здогадається. От казанок варить*! Аж не віриться іноді, що людина таке може придумати!

— Цікаво!

— Правда, правда. Іноді аж сам дивуюсь — і звідки я такий розумний?

— Та говори вже швидше, що ти базикаєш!

— Слухай, — повторив Митько. — Сьогодні, після вечері, але до відбою, ми підемо на річку, виберемо на березі зручненьке місце, з якого завтра ловитимемо, і кинемо у воду приманку. За ніч на нашу приманку назбирається сила-силенна риби, і взавтра, на змаганні, ми з цього місця наловимо стільки, що нікому й не снилось. Ну і, звісно, станемо чемпіонами табору.

— Ух ти! — кажу. — От молодець!

— А ти ж думав!

Після вечері ми набрали в їдальні повні кишені хліба, і потім Митько довго розминав його з глиною в десь роздобутій мисці.

— Це, — каже, — приманка буде, бо інакше хліб течією знесе, а так глина його триматиме на одному місці.

Уже добряче стемніло, і ми заспішили до річки, щоб повернутися до відбою.

Тільки-но ступили на лісову стежку, як навстріч нам дві по-статі. Ми ледь устигли відскочити за кущі. Чуємо:

— За ніч рибка й збереться там, де ми макухи накидали, а вранці й на голі гачки кидатиметься. Так що будь певен — ми більше за всіх наловимо!

— Ти бач! — здивувався Митько. — Це ж Вітька з Вовкою. Навіть макухи десь дістали. Розумники!

— Значить, і вони те ж саме, що й ти, придумали?

— Ти ж чув...

Наближаємось до берега і ще здалеку чуємо: шубовсь, шубовсь! — у воду. І якась тінь над річкою.

— Ну й ну! — кажу. — Іще хтось приманку кидає.

— Бачу! — Митько у відповідь. — Ну й народ!

Вибрали ми зручненьке місце, закинули нашу глину з хлібом і назад гайнули, але ж не самою стежкою, а вздовж неї, лісом. Дорогою нам іще двоє стрілися.

— І ці туди ж! — друг мій каже. — Друзі називається!

Казанок варить — тут: розумна голова.

Попрацюйте разом! Чи зрозуміли ви, де і коли відбуваються події?

Назвіть дійових осіб оповідання. Хто вони? Від чийого імені ведеться розповідь?

Чому Митькові дуже сподобалось оголошення?

Знайдіть у тексті міркування.

Підготуйтеся до читання в особах першої частини оповідання. Знайдіть у тексті слова, які підказують інтонацію і темп читання.

Позмагайтеся, хто швидше знайде абзаци з такими висловами: *посмутнішав трохи; сила-силенна риби.*

Теліжиться, хихотів, місцінку, занепокоївся, кінчатимемо, насаджувати, звідусіль.

III

А назавтра, по сніданку, вишикувалися ми всі, учасники змагання, й подалися на річку. Попереду Сергій Анатолійович із відром, а ззаду Славко з акордеоном своїм у футлярі теліжиться*.

— Ти навіщо акордеон тягнеш? — його питаю.

— А це тільки футляр!

— Він у футляр рибу складатиме, — Вітька сміється. — Усе-таки більше влізе, ніж у відро.

Тільки-но заavidніла попереду вода, як народ щодуху кинувся вперед — займати свої здобрені приманкою місця. За мить кожен сидів на власному місці, мов усе життя лише з нього й ловив.

А Юрко з Вітькою ледь не побилися.

— Це, — обоє кричать, — моє місце!

— То ж вони обидва тут рибу вчора приманювали, — хихотів Митько.

Лиш один Славко ходив, мов сирітка, уздовж берега, але його звідусіль гнали.

Зрештою хлопець знайшов якусь місцінку поодаль, приготував вудку і вмоствився на футлярі.

— На землі, — каже, — сидіти — застудитись можна. А на футлярі — ніколи! І ноги не заболять.

Аж тепер ми зрозуміли, нащо він його на річку тягнув.

IV

— Ну, тримайся! — поплював на гачок Митько й закинув вудку. — Тепер устигай витягати!

Проте, як виявилось, триматися було не так уже й потрібно. Навіть зовсім ні до чого було триматися, бо ми просиділи хвилин із сорок, і за цей час ні в кого й разу не клюнуло...

Лише Сергій Анатолійович спіймав одного пічкурика, але він ловив не для змагання, а просто для себе.

Де́котрим така риболовля скоро набридла, і вони пішли собі назад у табір, а дехто, тобто Митько, Славко, ще три хлопці і я, сиділи й сиділи, хоч сонце вже пекло аж-аж. А Славко все примовляв:

— Ловись, рибко, велика й маленька! Ловись, рибко, велика й маленька!

Зрештою Митько заявив:

— Я читав, що деякі заводи спускають у річку отруйні виробничі відходи й від цього вся рибадохне. Мабуть, і на нашій річці десь є такий завод. Даремно ми стараємось.

— Знаєш що, Митю, — сказав я, коли до кінця змагання лишилося кілька хвилин. — Я, здається, здогадався, чому кльову немає.

— Ну?

— А тому, що ми всі накидали таку силу-силенну приманки, що в цьому місці риба просто об'їлася за ніч.

Митько подумав-подумав і каже:

— А що, правильно! Якби ж це тільки ми кинули, то вона й ловилась би. А так...

І тут Славко як закричить:

— Риба! У мене! Ура!

Ми помчали на той крик, дивимось — лежить на землі Славко і сміється од щастя. Але, як з'ясувалося, він не од щастя сміявся: просто Славко придавив риbinу животом, і вона його лоскотала. Зрештою хлопець підвівся, і ми побачили: борсається у траві карасик із долоню завбільшки.

— Оце здорово! — Вітька гукає. — Глядіть, як він його спіймав!

Дивимось ми: гачок, отой самий здоровенний гачок, карасика за хвіст зачепив.

— Це він, коли закидав, — Сергій Анатолійович пояснює, — рибу й зачепив випадково. Таке іноді буває. Але ж усе-таки спіймав! Значить, переможець — Славко! Переможець і кращий рибалка табору!

А через кілька днів на стіні в їдальні ще й фотознімок Славків прикріпили — поруч із знімком Черевіка, нашого кращого бігуна, і колективним знімком першого загону — переможців у конкурсі пісні. Ще

й підписали: «В'ячеслав Денисюк — кращий спортсмен-рибалка І зміни». Правда, фото було без рибки. Митько сказав:

— Таке рибище й на знімку не вмістилось би!

Зате Славко вмістився весь: стоїть із футляром від акордеона в лівій руці, вудкою у правій і посміхається.

Теліжиться — плететься.

Попрацюйте разом! Простежте за текстом, як розгорталися події: зачин, основна частина, кінцівка.

Скільки часу тривала рибалка?

Знайдіть і прочитайте, як змінювався настрій Митька протягом описаних подій. Чим це було зумовлено?

Як поведив себе Славко?

Розгляньте малюнки. Які епізоди на них зображено?

Чи впізнали ви дійових осіб?

Що було для вас в оповіданні несподіваним? Що — смішним?

Виберіть для інсценізації уривок твору і підготуйтеся розіграти його в класі.

Хто буде учасниками, а хто — глядачами? Які речі потрібні для інсценізації? Який настрій, інтонацію мовлення мають передати дійові особи?

Чи уважно ти читав?

- У якій школі і ким працював Василь Сухомлинський?
- Хто з цих хлопчиків намалював коня?
а) Віталік; б) Петрик; в) Михайлик.
- У якому класі вони навчалися?
- Як звали одного з персонажів оповідання «Наше відкриття»?
а) Митько; б) Максимко; в) Юрко.
- Що було написано в оголошенні на дверях їдальні?
- Кого визнали кращим рибалкою табору? Яку рибу він спіймав?

ПЕРЕВІР СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- Назва розділу — У ньому дві теми:
- Авторами поетичних творів є:
- Чи є серед прочитаних творів гумористичні? Вірші-діалоги? Назви ці твори та їх авторів.
- Які оповідання Василя Сухомлинського ти прочитав?
- Як називається уривок із повісті «Найкращий намет», уміщений у цьому розділі? Що ти дізнався про автора твору?

Розумію, можу пояснити...

- Чим відрізняється віршована мова від звичайної?
- У яких з прочитаних віршів відображено казкові події?
- Чому від Віталика *утік кінь*?
- Поясни значення образних висловів: *вітерець понюхав м'яту, привітався з молочаєм*.
- Як ти зрозумів зміст таких рядків: *залишився на цих вишивках рук Оленчиних теплий слід*?
- Які риси характеру виявив Славко з повісті Ярослава Стельмаха?
- Як прочитаний розділ відображено на форзаці підручника?

Вмію...

- Знайти рими у вірші Дмитра Павличка «Мрія».
- Розказати напам'ять вірш Олександра Олеся «Серед краси».
- Визначити головну думку Василя Сухомлинського «Красиві слова і красиве діло».
- Визначити зачин і кінцівку в уривку з повісті Ярослава Стельмаха «Ловись, рибко!».

Виявляю ставлення, почуття...

- Які вірші тобі хотілося б прочитати ще раз або вивчити напам'ять? Чим вони тобі сподобалися?
- Що ти порадив би Віталику — персонажу оповідання «Кінь утік...»?
- Якому персонажу ти нагадав би прислів'я «Не кажи гоп, поки не перескочив»?
- Закінчи речення: *Гарні не красиві слова, а ...* .

ТАРАС ШЕВЧЕНКО: СТОРІНКИ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ

Тарас Шевченко

Не цурайтесь
того слова,
що мати співала,
як малого сповивала,
з малим розмовляла.

У цьому розділі ти знову звернешся до поезії **Тараса Григоровича ШЕВЧЕНКА**.

Майбутній поет народився 9 березня 1814 року в селі Моринці, що на Черкащині, у сім'ї кріпаків.

Тарас ріс допитливим, мрійливим хлопчиком. Йому дуже хотілося вчитися малювати. Його вразлива душа, міцна пам'ять увібрали багато картин прекрасної української природи, народного побуту, мову, звичаї. Усе це потім відбилось у його поезії та живописі.

Із кріпацької неволі Тараса Шевченка було викуплено завдяки старанням видатних російських художників. Тоді йому було 24 роки. Перед ним відкрився новий світ.

Але тільки 13 років поет почувався вільною людиною. За волелюбні вірші його було заслано в далекі краї без права писати й малювати.

Творчість Великого Кобзаря так багато значить для кожного українця, що ми читаємо і перечитуємо його твори протягом життя.

Антін Лотоцький

МАЛІЙ ТАРАС ЧУМАКУЄ

Літо 1824 року було дуже гарне. Небо голубе та ясне від палкого сонячного проміння, що так і ллється потоками на зелені садки Кирилівки, на білі хатини з чорними стріхами й димарями, на пишні квітники перед хатами та на блискучі церковні бані*.

Тільки в хаті Шевченків невесело. Недобра мачуха побиває дітей-пасинків* і проклинає їх, а вже найбільше малого Тараса.

Бачить це батько, бачить старенький дідусь, і жаль їм хлопчини.

— Невинно терпить,— каже батько.

Задумався старий дідусь, а по хвилині каже:

— А знаєш що, Грицю! Ось ти вибираєшся чумакувати, візьми й Тараса з собою...

Тарас почув таку милу новину, і **мовби його на сто коней посадили**. Поїде, світа побачить, степи, козацькі могили. І пригадує собі, як то він уже «їхав з чумаками», тому чи не чотири роки вже буде, тоді, як він ішов до «залізних стовпів».

На другий день раненько батько з Тарасом поснідали, сіли на віз, перехрестилися і... воли рушили. Минають поля, гаї, села, а ось уже й місто біліє перед ними.

— Що це за місто? — питається в батька Тарас.

— Гуляйполе, — відповідає батько.

І знов села, поля, хутори. При дорозі буйна трава. Батько спиняє воли, випрягає, пускає їх на пашу.

— Обідатимемо, сину, — каже. Сідають на возі, обідають.

— То вже степ, тату?

— Ні, Тарасе, це ще не степ, але ось як виїдемо в Херсонщину, то вже почнеться справжній степ, широкий, буйний. Тільки то вже не те, що було колись, тепер уже багато степу зорали, замість тирси пшениця шумить.

Ідуть далі.

Тарас не дивиться на міста, його **очі біжать далше** — за річку Тікич, у степ безмежний.

— А це вже справжній степ? — допитується знову Тарас.

— Так, це вже степ, — відповідає батько.

Віз котиться широким шляхом, а обабіч шляху шумлять високі трави, що вже почали жовкнути від палючого сонця. Тарас **бігає зором по степу** якось розміряно. А по хвилині питається:

— Тату, то тут жили запорожці?

— Так, кажуть старі люди, що тут була запорозька вольниця, — відповів батько.

А Тарас уже не допитується, задумався. Його уява малює йому буйних, чубатих запорожців, як вони гаяються степом, здоганяють татар, що везуть ясир* з України, заводять бій з татарами, бранців визволяють. А потім копають могилу товариству, що впало в бою, і сиплять високу-високу. Все так, як дідусь оповідав, а дідусь знає, бо пам'ятає і запорожців, і гайдамаків.

Діти-п'асинки — тут: нерідні діти.

Б'аня — купол, дах, що має форму півкулі.

Ясир — бранці, полонені.

Чому Тарас так хотів чумакувати разом із батьком? Розкажи, якими місцями вони проїжджали.

Які риси характеру хлопчика виявились у його розмові з батьком?

Як ти розумієш виділені вислови?

Розглянь малюнок на сторінці 132. Який епізод твору на ньому зображено? Як художник передав почуття малого Тараса?

Знайди і прочитай продовження оповідання.

Життю поета присвячена велика книга **Оксани Іваненко «Тарасові шляхи»**. Над нею вона працювала понад двадцять років, побувавши у багатьох шевченківських місцях: де поет народився, де блукав від дядка до дядка, де вчився, де був на засланні...

ТАРАС У НАЙМАХ

Після смерті батька Тарас прийшов до учителя-дядка. Сказав йому:

— Все робитиму для вас: воду носитиму, дрова колотиму, в школі прибиратиму, тільки дозвольте жити в школі і вчитись.

Дуже Тарас вчитись хотів.

Дяк погодився. Ще б пак — даровий наймит! Та більше він знущався з Тараса, ніж учив його.

Завжди голодний, обідраний був Тарас, а п'яний дяк не шкодував для школярів ляпасів та березової каші — цебто бив усіх березовими різками.

Втік від нього Тарас. Він чув, що в сусідньому селі дяк дуже письменний і до того ж маляр. «Може, вивчить мене!» — подумав Тарас і пішов до нього.

Та новий вчитель наказав зразу Тарасові воду носити з річки аж на гору, де його хата стояла, потім фарбу примусив розтирати, а вчити й не збирався.

Пішов від нього Тарас до третього дядка, теж маляра.

— Вивчіть мене малювати! — попросив хлопець...
— Усе вам робитиму, що накажете.

Але той тільки глянув на Тараса і мовив:

— Нічого з тебе не вийде. Ні швець, ні кравець, ні на дуді ігрець.

Повернувся сумний Тарас у своє село та й пішов у найми.

Весь час мріяв Тарас вчитися малювати. Заробить якусь копійку, купить своїм бідним сестричкам, Яринці і

сліпенькій Марійці, цукерку чи бубличок, а собі аркушик грубого сірого паперу. Сховається у бур'янах, малює і співає сумні пісні. Дуже хороший був голос у Тараса.

Через деякий час знову він пішов у інше село ще до одного вчителя, і той погодився взяти його в учні. Треба було тільки дозвіл від пана мати.

Та коли прийшов до панського управителя за дозволом, той залишив хлопця у пана «козачком» — прислужником.

Про що мріяв Тарас? Які поневіряння довелося пережити хлопчику, коли він шукав учителя?

Чому, на твою думку, він не залишав своїх пошуків?

Які риси характеру Тараса виявилися у цих вчинках?

Вчитайся, вслухайся в Шевченкове слово!

Село! І серце одпочине:
село на нашій Україні —
неначе писанка, село,
зеленим гаєм поросло.
Цвітуть сади, біліють хати,
а на горі стоять палати,
неначе диво. А кругом
широколисті тополі,
а там і ліс, і ліс, і поле,
і сині гори за Дніпром.
Сам Бог витає над селом.

Марина Михайлошина.

З ілюстрації до
«Дитячого Кобзаря»

Послухай вірш. Які порівняння
вжито у цьому поетичному творі?
Які образи вони створюють?
З яким почуттям написано вірш?

* * *

І досі сниться: під горою
меж вербами та над водою
біленька хаточка. Сидить
неначе й досі сивий дід
коло хатиночки і бавить
хорошее та кучеряве
своє маленькеє внуча.

І досі сниться, вийшла з хати
веселая, сміючись, мати,
цілує діда і дитя,
аж тричі весело цілує,
прийма на руки, і годує,
і спать несе. А дід сидить...

Які дві картини зображено у вірші?
Читаючи, звертай увагу на межі речень і розділові знаки.
Де зробиш найдовшу паузу? Вивчи вірш напам'ять.

Тарас Шевченко. Селянська родина

Розгляньте картину Тараса Шевченка «Селянська родина».
Кого на ній зображено? Хто ближче до глядачів? А хто —
далі? У яку пору зібралася родина?
Який настрій передає художник?
Які кольори переважають на картині?

Пейзажна лірика

* * *

Тече | **вода** із-за **гаю** |
та попід **горою**. ||
Хлюпочуться качаточка
поміж **осокою**. |||

А **качечка** випливає |
з **качуром** за ними, |
ловить **ряску**, | **розмовляє**
з **дітками** | своїми. |||
Тече | **вода** край **города**. |
Вода **ставом** стала. |
Прийшло **дівча** воду **брати**, |
брало, | **заспівало**. |||
Вийшли | з хати **батько й мати** |
в садок | погуляти, ||
порадитись, || **кого б то їм**
своїм **зятєм** звати.

Які картини природи змальовано у вірші?
Які рядки вірша свідчать про те, що краса та спокій приро-
ди співзвучні настрою людей?
Які фарби можна побачити, які звуки почути за рядками
вірша?

Попрацюйте разом!

Підготуйтеся до виразного читання вірша. Уважно опрацюйте пам'ятку. З якою інтонацією та в якому темпі слід читати кожен строфу?

Вивчіть вірш напам'ять.

ЩОБ ПРОЧИТАТИ ВИРАЗНО:

- визнач настрій твору;
- вибери темп читання (повільний, помірний, пришвидшений);
- з більшою силою голосу вимовляй слова, які передають основний смисл (виділені);
- додержуй пауз у мовленні:

| — мала, || — велика, ||| — дуже велика;

- додержуй висоти голосу: підвищення ↗, зниження ↘

Цікаво знати! Ім'я *Тарас* прийшло до нас з грецької мови. Воно означає *бунтівливий, бунтівник*. Отже, характеризує людину, яка любить волю, бореться за свободу.

Прізвище *Шевченко* походить від назви професії *швець*, бо цим займався прадід поета по батьковій лінії.

Головна думка

Василь Сухомлинський

СОНЦЕ ЗАХОДИТЬ

Мабуть, від матері почув я ці слова:

Сонце заходить,
гори чорніють.

Пташечка тихне,
поле німіє...

Я ще не знав тоді, що це вірші Тараса Григоровича Шевченка. Я був маленький, не вмів ні читати, ні писати. Але краса поезії вразила мене. Мені чулася в цих словах музика. Кожне слово було для мене яскравим малюнком. Слово нараз* відтворило ті картини, які щодня бачив, але

немов би не бачив у них краси. Тепер ця краса постала переді мною і засвітилася. Її принесло слово.

Я все повторював і повторював Шевченкові рядки, мені хотілося співати їх. Тепер вони мені не тільки нагадують про дитинство. Вони надихають мене.

З рідного слова, з прекрасної нашої української мови починається для мене Вітчизна.

Нара́з — раптом, враз.

Які слова почув від матері хлопчик?

Яке враження вони справили на нього?

Знайди у тексті продовження висловів:

мені чулася в цих словах ... ; кожне слово було для мене ...

У якому реченні висловлено головну думку?

Візьміть участь у проєкті **«На шляху до Тараса Шевченка»**. Працюючи у групах, дізнавайтеся: де бував поет, з ким він зустрічався, що і як малював, що в різні роки писали про нього дослідники. Як увічнено пам'ять про поета у вашому краї?

Учасники екскурсії
«Шляхами Тараса Шевченка»
у Національному музеї
Тараса Шевченка в Києві.
Докладніше дізнатися про дитячі
програми музею ти зможеш,
завітавши на його сайт в інтернеті:
museumshevchenko.org.ua

ПЕРЕВІР СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- Де і коли народився Тарас Григорович Шевченко?
- Якою була родина поета?
- Хто допоміг Тарасу Шевченку стати вільною людиною?
- Про що мріяв малий Тарас у дитинстві?
- Які образи природи змальовано у віршах?

Розумію, можу пояснити...

- Які риси характеру майбутнього поета виявилися ще в дитинстві?
- Які почуття до України передає поет у віршах?
- Де було написано поезію «*І досі сниться...*» — в Україні чи на чужині?
- Поясни вислови з оповідання «Малий Тарас чумакує»: *мовби його на сто коней посадили; бігає зором по степу.*
- Як прочитаний розділ відображено на форзаці підручника?

Вмію...

- Прочитати напам'ять вірш «Тече вода із-за гаю...».
- Роз'єднати слова і прочитати рядки з вірша Тараса Шевченка.

СелонанашийУкраїні —
неначеписанка, село,
зеленимгаємпоросло.

Цвітутьсади,біліютьхати,
анагорістоятьпалати,
неначедиво.

- Визначити теми, які відображені у змісті прочитаних віршів.
- Добрати ознаки до слів-образів із прочитаних віршів: *гай, тополі, гори.*

Висловлюю своє ставлення, почуття...

- Які почуття, думки викликає в тебе наказ поета?

Не цурайтесь
того слова,
що мати співала,

як малого сповивала,
з малим розмовляла.

- Що найбільше запам'яталось під час роботи над проектом?
- Що тобі хотілося ще дізнатися про життя Тараса Шевченка?
- Які вірші Тараса Григоровича Шевченка ти б хотів ще перечитати? Вивчити напам'ять? Розповісти рідним?

ІЗ СКАРБНИЦІ КАЗКАРІВ СВІТУ

Ти вже знаєш, що, крім народних казок, є **літературні**, створені авторами. Письменників, які їх складають, називають **казкарями**. Чарівні казки українських письменників тобі вже знайомі. А у цьому розділі вміщено казки письменників інших країн. Деякі з них стали такими відомими, що сприймаються читачами як народні. Наприклад, «Червона Шапочка», «Попелюшка», «Дванадцять місяців» та інші. Багато прекрасних казок стали основою мультфільмів, кінофільмів, п'єс.

Читаючи літературні казки, звертай увагу:

- як у них відображено характери героїв, їхню мову, зовнішність;
- які перетворення відбуваються, як діють чарівні речі;
- хто позитивний герой, а хто — негативний.

Брати ЯКОБ (1785—1863) і ВІЛЬГЕЛЬМ (1786—1859) ГРІММ — видатні німецькі казкарі. Вони були вченими Берлінського університету. Багато років брати збирали, записували та друкували народні казки, які мали величезний успіх у читачів.

Згодом твори були перекладені багатьма мовами світу. Мабуть, і ти знаєш казки «Білосніжка», «Гензель і Гретьель», «Бременські музиканти», «Золота гуска».

За казками братів Грімм створено багато чудових мультфільмів і кінофільмів.

Справдиться, добродієність, помститься, знешкодити, комірчині, повставали, живопліт.

**Сила
чарів**

ШИПШІНКА
(Скорочено)

Давно колись жили собі король і королева, і не було в них дітей. Щодня вони бідкалися:

— Ах, якби нам дитинку!

Але дітей не було та й не було.

І ось одного разу королева купалась, а з води вилазить жаба і каже до неї людським голосом:

— Твоє бажання справдиться. Не мине й року, як буде в тебе донечка.

І сталося так, як сказала жаба: королева народила дівчинку, та таку вже гарну, що король нетямився з радіщів* і справив пишний бенкет*. На родині він запросив не тільки родичів, друзів, знайомих, а й чарівниць, щоб вони були прихильні до дитини.

У його королівстві жило їх тринадцять, а золотих тарілок, на яких їм мали подавати страву, було в короля

тільки дванадцять, отже, одна чарівниця мусила зостатися вдова.

Бенкет був надзвичайно пишний, а наприкінці чарівниці стали обдаровувати дитину дивовижними дарунками: одна дала їй доброчесність, друга — красу, третя — багатство, одним словом, дівчинка дістала все, чого тільки в світі можна забажати.

Коли одинадцята сказала свої побажання, раптом увійшла тринадцята. Вона хотіла помститися за те, що її не запросили, і, ні з ким не привітавшись, навіть не глянувши ні на кого, сказала на весь голос таке:

— Як дійде королівна п'ятнадцяти років, то вколеться веретеном і помре.

І, ні словечка більше не промовивши, лиха чарівниця пішла геть.

Усі полякались. Тоді виступила дванадцята, котра ще не висловила свого побажання. І хоч зовсім знешкодити злі чари було їй не до снаги*, проте вона могла пом'якшити їх, а тому сказала:

— Хай королівну спіткає не смерть, а тільки глибокий столітній сон.

Король, щиро бажаючи вберегти любу дитину від нещастя, видав наказ: спалити всі веретена в цілому королівстві.

А побажання всіх інших чарівниць цілком справилися. Бо королівна росла така прекрасна, привітна і розумна, що була кожному люба, хто тільки гляне на неї.

І ось того дня, коли їй сповнилося п'ятнадцять років, трапилося так, що короля й королеви не було вдома, і королівна залишилася самісінька. От вона й почала ходи-

Куніко Крафт.

З ілюстрацій до казки
«Шипшинка»

ти скрізь та обдивлятися палац. Обдивилася всі кімнати й покої і нарешті прийшла до однієї вежі. Почала вона підійматися вгору крученими сходами, аж бачить — перед нею невеличкі двері. В замку стримить іржавий ключ. Вона повернула ключ, двері відчинилися, а там у невеличкій комірчині сидить якась бабуса з веретеном і пряде кужіль.

— Добридень, бабусю, — привіталася королівна, — що це ви робите?

— Пряду, — відповіла стара і кивнула головою.

— А що це у вас в руках так весело крутиться? — запитала королівна, взяла в руки веретено і хотіла спробувати й собі прясти.

Та ледве торкнулась вона веретена, як справдилися лихі слова чарівниці: королівна вколола собі палець. Вмить вона впала на ліжко, що там стояло, і оповив її глибокий сон. Цей сон охопив і весь замок. Король і королева, які щойно вернулися і ввійшли до зали, раптом заснули, а разом із ними всі придворні та челядь*. Поснули й коні в стайнях, і пси на подвір'ї, і голуби на даху, і мухи на стінах, навіть вогонь, що горів у печі, заснув. Кухар, який хотів був смикнути кухарчука за чуба, щоб не ловив ґав, пустив його й заснув.

А навкруги почали розростатися густі кущі колючого терену — що рік, то вище, і нарешті виріс такий високий, що колючий живопліт закрив собою цілий палац, навіть прапора на даху не видно було.

І пішла по країні поголоска про зачаровану красуню, яку прозвали Шипшиночкою. Час від часу різні королевичі намагались пробитися до палацу крізь терновий живопліт, але ніяк не могли, бо терні так міцно сплелися, наче мали руки, і не пускали юнаків. Ті зависали на колючках і вмирали лютою смертю.

Так минуло багато-багато років. І ось приїхав у цю країну ще один королевич і почув, як старий дід розповідає про тернову огорожу, що за нею б'уцімто стоїть палац, а в палаці спить прекрасна королівна і з нею разом сплять король і ко-

ролева і всі придворні та челядь. Дід чув ще від свого діда, що приїздило багато королевичів і хотіли продертися крізь терни, та не змогли.

Тоді юнак мовив:

— Я цього не боюсь, я хочу піти туди і побачити зачаровану красуню.

Добрий дід заходився відмовляти його, та юнак не послухався.

А саме тоді й минуло сто років, і настав день, коли зачарована красуня мала прокинутись.

Прегарний духмяний цвіт укритав тернові кущі, і тільки-но королевич підійшов до них, терни самі розступилися перед ним. На подвір'ї палацу він побачив коней і рябих гончаків*, що лежали й спали. На даху сиділи голуби, сховавши голови під крила. У палаці, куди він вступив, на стінах спали мухи, кухар на кухні підняв руку, наче хотів схопити кухарчука за чуба, служниця сиділа над чорним півнем.

Він пішов до зали й побачив там придворних, що лежали й спали, а вище на троні, схиливши голови, спали король і королева. Він пішов ще далі. Скрізь стояла така тиша, що йому чути було власне дихання. Нарешті прийшов королевич у вежу й відчинив двері до маленької кімнати, де спала на ліжку Шипшиночка. Вона була така прекрасна, що юнак очей не міг одвести від неї. Королевич нахилився й поцілував її. Красуня розплющила очі, прокинулась і лагідно глянула на нього. А потім устала, а за нею повставали всі: прокинулись король і королева, прокинулись придворні.

Пробудилися надворі коні й зацокали копитами, поскоплювались гончаки й замахали хвостами. Голуби на

Куніко Крафт.
З ілюстрацій до казки
«Шипшинка»

даху повиймали голови з-під крил, озирнулися навкруги й полетіли в поле. Стали повзати мухи по стінах, спалахнув у печі вогонь. Служниця вмить доскубла півня.

А незабаром королевич і королівна одружилися. Вони справили пишне-препішне весілля і жили щасливо аж до самої смерті.

(Переклад з німецької Євгена Поповича)

Нетямився з радощів — дуже зрадив.

Бенкет — урочистий, багатий обід чи вечеря.

Не до снаги — не під силу.

Челядь — слуги.

Гончак — гончий собака.

Назви дійових осіб казки. Де початок казки, а де — закінчення?

Якими чеснотами обдарували принцесу чарівниці?

Чому було зачаровано принцесу? Як чари подіяли на весь замок? Скільки разів діяли чари в казці?

Хто зняв чари з королівни?

Знайди абзац, у якому є речення:

В замку стримить іржавий ключ.

Яке речення свідчить, скільки тривала описана подія?

Без яких дійових осіб не було б казки?

КАРЛО КОЛЛОДІ (1826—1890) — італійський письменник. Його справжнє прізвище Лоренціні, а Коллоді — селище, недалеко від Флоренції, у якому народився майбутній письменник. Всесвітню славу здобула його повість-казка для дітей «Пригоди Піноккіо». Головний герой твору — веселий бешкетник, який через свої витівки потрапляє в небезпечні пригоди, але врешті-решт стає гарним хлопчиком. На батьківщині письменника за кошти вдячних читачів споруджено пам'ятник безсмертному Піноккіо.

За твором Карла Коллоді російський письменник Олексій Толстой написав казку «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно». Її головний герой має нове ім'я — Буратіно, але його зовнішність, характер і пригоди нагадують італійського Піноккіо.

Весела дерев'яна лялька з довгим носом добре знайома дітям багатьох країн, адже казку Коллоді перекладено на 87 мов світу, її грали в театрах, за нею знімали кіно і мультфільми.

ПРИГОДИ ПІНОККІО (Уривок)

На початку казки йдеться про те, як столяр Вишня робив з дерева ніжку для столика. Коли майстер заходився тесати дерев'яне поліно, воно почало плакати і сміятися, мов дитя.

Майстер Вишня подарував поліно своєму приятелеві Джеппето, який зробив з нього дерев'яну ляльку — Піноккіо. У ляльки за кілька хвилин виріс довжелезний ніс. Піноккіо одразу ж повів себе, як бешкетник. Він утік від свого батька на вулицю, де його ледве встиг схопити за ніс поліцейський.

Джеппето продав свою єдину куртку, щоб купити Піноккіо буквар. Піноккіо пообіцяв не пустувати і ходити до школи.

Але сталося інакше...

Прочитай, як розпочиналися неймовірні пригоди Піноккіо.

Діамантовими, виразніше, розмальованою, насмілювався, найурочистіший, потіличниками, Арлекін, Полішинель.

**Вчинки
головного
героя**

**Піноккіо продає буквар,
щоб купити квиток
у ляльковий театр.**

Як тільки перестав падати сніг, Піноккіо узяв під пахву свій новенький буквар, вийшов на вулицю і попрямував до школи. Дорогою він мріяв про гарні, навіть чудові речі і промовляв сам до себе:

— Сьогодні в школі я навчуся читати, завтра — писати, а післязавтра — рахувати. А потім, вивчившись, я зароб-

лю багато грошей і на перший заробіток куплю батькові вовняну гарну куртку. Та не просто вовняну! Я знайду куртку, оздоблену золотом і сріблом, з діамантовими гудзиками. Бідолашний батько цього таки заслужив, бо через мене лишився в самій сорочці в такий холод, аби лиш я мав змогу вчитися! Не всі батьки здатні на такі жертви!

Поки він казав собі ці зворушливі слова, вдалині почулася музика: свистіли флейти і гупав великий барабан. Пі-пі-пі, пі-пі-пі, бум, бум, бум, бум...

Піноккіо зупинився і прислухався. Музика долинала від маленького селища, що лежало на березі моря. Туди вела довга-предовга дорога.

— Що це за музика? Як шкода, що я маю йти до школи, коли б не це...

Він завагався: йти в школу чи завернути послухати музику?

— Сьогодні я послухаю музику, а завтра піду до школи. Школа ніде не дінеться, — сказав нарешті цей шибеник і пересмикнув плечима.

Як сказав, так і зробив. Піноккіо звернув на ту дорогу і побіг щодуху. Чим далі, тим виразніше чулися звуки флейт і удари в барабан: пі-пі-пі, пі-пі-пі, пі-пі-пі, бум, бум, бум.

І ось він уже посеред площі, де люди обступили великий дерев'яний балаган з яскраво розмальованою полотняною завісою.

— Що це за хата? — спитав Піноккіо у місцевого хлопця.

— Прочитай афішу й дізнаєшся.

— Та я б залюбки прочитав, але саме сьогодні не вмію читати.

— Браво, йболопе! То я сьогодні тобі прочитаю. Знай же: на цій афіші червоними, як вогонь, літерами написано: «Великий ляльковий театр».

— А коли початок вистави?

— Зараз починається.

— А скільки треба платити за вхід?

— Чотири сольдо*.

Піноккіо зопалу забув усякі правила пристойності. Не соромлячись, він звернувся до хлопчика:

— Ти даси мені до завтра чотири сольдо?

— Я б тобі дав їх залюбки, — відповів той глузливо, — та саме сьогодні не можу.

— За чотири сольдо я продам тобі свою курточку.

— А навіщо мені твоя паперова курточка? Як піде дощ, вона розлізеться на клаптики.

— Тоді купи мої черевики.

--- Вони годяться тільки на розпал.

— А скільки ти даси за мій ковпачок?

— Гарну я б зробив покупку! Шапка з м'якушки хліба! Та миші з'їдять її в мене на голові.

Піноккіо потрапив у безвихідь. Він хотів, але не наважувався запропонувати останнє, що в нього було. Вагався, сумнівався, мучився. І нарешті випалив:

— А чи не даси ти мені чотири сольдо за цей новий буквар?

— Я хлопець і нічого не купую в хлопців, — відповів його маленький співрозмовник, який виявився набагато розсудливішим за нашого героя.

— Я візьму буквар за чотири сольдо, — вигукнув ганчірник*, який чув усю їхню розмову.

За одну мить книжку було продано. Подумати тільки, що бідний Джеппето сидів дома і тремтів від холоду в самій сорочці, бо купив синові буквар!

**Ляльки одразу впізнають свого брата
Піноккіо і влаштовують йому пишну зустріч,
та в найурочистіший момент
з'являється хазяїн театру,
і Піноккіо загрожує жахлива небезпека.**

Коли Піноккіо зайшов до театру, там мало не зчинилась революція. А треба сказати, що завісу вже підняли і вистава почалася.

На сцені були Арлекін та Полішинель, і вони, як завжди, сварилися між собою, обмінюючись погрозами, ляпасами і потіличниками.

Глядачі не спускали очей зі сцени і аж за животи бралися від сміху, бо дві ляльки сварились майстерно, ніби справжні люди. Зненацька Арлекін затнувся, повернувся обличчям до зали і, показавши рукою кудись у задні ряди, заголосив трагічним голосом:

— О боги! Чи я сплю? Чи ні?
Адже там унизу — Піноккіо!

— Справді, Піноккіо! — вигукнув Полішинель.

— Так, це він, — вискнула синьйора Розаура, висунувши голівку з-за лаштунків.

— Піноккіо, Піноккіо! — закричали хором усі ляльки і прожогом вибігли на сцену. — Піноккіо! Наш братик Піноккіо! Хай живе Піноккіо!

— Піноккіо, піднімись сюди, до мене! — кричав Арлекін. — Прийди в обійми своїх дерев'яних братів!

Почувши таке палке запрошення, Піноккіо одним скоком подолав відстань від задніх рядів до передніх. Ще один стрибок — і він уже на сцені.

Неможливо описати всі обійми, дружні стусани й щіглі, які дісталися Піноккіо від усіх акторів і акторок дерев'яної трупи.

Це була, безумовно, зворушлива картина, але глядачі хотіли дивитися далі виставу, і вони загукали:

— Хочемо комедії! Дайте комедію!

Та марно вони рвали горлянки: дерев'яні ляльки, замість вести спектакль, закричали й загаласували ще дужче. Вони підхопили Піноккіо на плечі й урочисто винесли на передню частину сцени.

Та ось де не взявся хазяїн театру (його звали Жерівго-гонь), такий страшний із себе, що навіть дивитися було страшно. У нього була чорна, як вугілля, борода, довга, аж до землі; ходячи, він наступав на неї ногами. Рота мав широкого, як піч, очі блискали, як два червоні ліхтарі. В руках він тримав замашний* нагай, сплетений із зміїних та лисячих хвостів.

Коли несподівано з'явився хазяїн, усі поніміли, затамувавши подих. Бідні ляльки, хлопчики й дівчатка, тремтіли, як осикові листочки.

— Ти чого прийшов до мого театру? Чинити неподобства? — запитав у Піноккіо страшним захриплим голосом хазяїн.

— Повірте, вельмишановний пане, я нічого не винен.

— Цить! Завтра я з тобою поквитаюсь...

Після вистави хазяїн пішов на кухню, де на товстому рожні* смажився на вечерю величезний баран. Та для того, щоб м'ясо добре підсмажилось, не вистачало дров. Хазяїн покликав Арлекіна й Полішинеля і наказав їм:

— Принесіть мені отого хлопця. Я його почепив у сінях на цвяшку. Мені здається, що він із сухенького дерева і горітиме чудово. Тоді мій баран добряче підсмажиться.

Арлекін і Полішинель спершу завагались, але, налякані страшним поглядом хазяїна, вийшли і незабаром повернулися, несучі попідруки Піноккіо, що звивався, як вугор на березі, і розпачливо верещав:

— Ой татоньку мій, рятуй мене! Я не хочу помирати!

(Переклад з італійської Юрія Авдєєва)

Сольдо — дрібна монета в Італії.

Ганчірник — той, хто збирає, скуповує ганчірки.

Замашний — тут: великий.

Рожён — металевий прут, на який настромлюють м'ясо, рибу для смаження на вогні.

Про що мріяв дерев'яний хлопчик, ідучи до школи? Про що свідчать його думки?

Які почуття охопили Піноккіо, коли він побачив ляльковий театр? Передай його стан, читаючи розмову з хлопчиком.

Як ляльки зустріли Піноккіо?

Знайди опис зовнішності хазяїна театру. Які порівняння вживає автор, щоб підкреслити його жахливий вигляд?

А чи знаєш ти, що трапилося далі з героями цієї казки?

АСТРІД ЛІНДГРЕН (1907—2002) — видатна шведська письменниця. У дитинстві вона дуже любила читати, фантазувати, краще за всіх писала шкільні твори.

Її книги для дітей перекладені багатьма мовами світу. За ними створено чимало мультфільмів, вистав, кінофільмів. Дітям подобаються спритні, веселі, здібні до вигадок герої — Карлсон, що живе на даху, П'єппі Довгапанчоха, брати Лів'яче серце, які виявляють глибокі почуття до близьких і рідних.

Читачі ніяк не хотіли розлучатися із дотепним Карлсоном і Малим, тому письменниця видала три повісті про їхні пригоди.

Двічі, у 1958 і 1982 роках, Астрід Ліндгрєн була нагороджена Міжнародною Золотою медаллю Ганса Крістіана Андерсена, якою відзначають найкращі твори світової дитячої літератури.

Принішли, уповільнив, Св́анте Св́антенсон, денатур́ат, спиртівочка, запобіжник.

**Характер
персонажа**

ПРО КАРЛСОНА, ЩО ЖИВЕ НА ДАХУ (Уривок)

Був чудовий, ясний весняний вечір, і вікно стояло відчинене. Білі фіранки легенько колихалися, наче махали маленьким блідим зіркам, що мерехтіли вгорі на весняному небі.

Малий підійшов до вікна й почав дивитися надвір... Раптом він почув якесь легеньке гудіння. Воно дедалі дужчало, і несподівано повз вікно повільно пролетів маленький товстий чоловічок. Це був Карлсон, що живе на даху, але ж Малий ще не знав того.

Карлсон тільки зміряв Малого довгим поглядом і полетів собі далі. Він зробив невеличке коло над дахом сусіднього будинку, облетів димар і повернувся назад до вікна. Тепер він додав швидкості і промчав повз Малого, ніби реактивний літак.

Він кілька разів пролетів отак за вікном, а Малий стояв принішклий і очікував, що ж буде далі. Від хвилювання в нього аж мороз пішов по спині, бо ж не кожного дня отак перед очима пролітають маленькі товсті чоловічки.

Врешті Карлсон уповільнив літ біля самого підвіконня і сказав:

— Гей-гоп! Можна присісти скраєчку?

— О, прошу,— відповів Малий і докинув: — А що, важко отак літати?

— Тільки не мені,— поважно сказав Карлсон.— **Мені все легко, бо я найкращий у світі літун!** Проте я не раджу кожному лантухові наслідувати мене.

— Як тебе звуть? — спитав Карлсон.

— Малий. Хоч насправді я звусь Св́анте Св́антенсон.

— А мене, уяви собі, як не дивно, звуть Карлсон. Просто Карлсон і годі. Гей-гоп, Малий!

- Привіт, Карлсоне! — сказав Малий.
- Скільки тобі років? — спитав Карлсон.
- Сім, — відповів Малий.
- Чудово. Підемо далі, — мовив Карлсон.

Він хвацько перекинув через підвіконня свої маленькі товсті ноги й опинився в кімнаті...

Після цього Карлсон дістав із книжкової полицки Малиго його іграшкову парову машину.

- Давай заведемо її, — мовив він.

— Без тата не можна, — сказав Малий. — Машину мені дозволяють заводити тільки разом з татом або братом Боссе.

— З татом, з Боссе або Карлсоном, що живе на даху, — поправив його Карлсон. — **Найкращий у світі машиніст — це Карлсон, що живе на даху.** Так і передай своєму татові!

Він миттю схопив пляшку з денатуратом*, що стояла побіч машини, наповнив спиртівочку й запалив її.

Хоч він був і найкращий у світі машиніст, однак наливав спирт так незграбно, що на книжковій полиці з'явилась ціла калюжа. Вона загорілась, і навколо машини затанцювало веселе блакитне полум'я. Малий злякано крикнув і кинувся до полиці.

— Спокійно, тільки спокійно! — мовив Карлсон і застережливо підняв пухку руку.

Проте Малий не міг сидіти спокійно — адже горіла його полиця! Він схопив ганчірку й погасив полум'я. Там, де горіло, на лакованій полиці залишилися великі негарні плями.

— Глянь, яка стала полиця, — зажурився Малий. — Що скаже мама?

— Дурниці, не варто й згадувати, — мовив Карлсон. — Кілька маленьких плям — це дурниці. Так і передай своїй мамі!

Він укліянув* біля машини, і очі його заблищали:

— Зараз вона запрацює.

І справді, машина скоро почала працювати. «Пах-пах-пах», — пахкала вона. О, це була найкраща з усіх парових машин, і Карлсон так запишався, ніби сам її винайшов.

— Я мушу перевірити запобіжний клапан, — сказав він і почав завзято крутити якусь маленьку ручку. — Завжди може статися лихо, коли не перевіриш запобіжного клапана.

«Пах-пах-пах», — пахкала машина дедалі швидше й швидше. «Пах-пах-пах». Врешті вона почала задихатись, ніби бігла під гору. Очі в Карлсона променіли...

Більше він нічого не встиг сказати, бо тут раптом почувся страшний луск, і парової машини не стало, лише уламки з неї порозліталися по всій кімнаті.

— Вона вибухнула! — захоплено вигукнув Карлсон, ніби це було найкраще, що могла зробити парова машина. — Справді-таки вибухнула! А який луск, ух!

Проте Малий не міг так само радіти, як Карлсон. У нього в очах заблищали сльози.

— Моя машина... — схлипнув він. — З неї залишилися самі уламки!

— Дурниці, не варто й згадувати, — сказав Карлсон і безжурно махнув пухкенькою ручкою. — Ти собі зможеш узяти нову парову машину.

— Де? — здивувався Малий.

— У мене нагорі. Їх там є кілька тисяч.

— Де це в тебе нагорі? — спитав Малий.

— Нагорі, в моїй хатці на даху.

— У тебе є хатка на даху? — перепитав Малий. — І в ній кілька тисяч парових машин? І ти даси мені одну машину?

— Ну, звичайно.

— Зараз даси? — спитав Малий.

— Ні, спочатку мені треба їх трошки оглянути, перевірити запобіжні клапани тощо. Спокійно, тільки спокійно! Днями ти її матимеш.

Малий заходився збирати долі шматочки того, що недавно було його паровою машиною.

— Уявляю собі, що скаже тато,— занепокоєно промурмотів він.

Карлсон здивовано звів брови.

— Через машину? То дурниці, не варто й згадувати! Так і передай своєму татові. Я б сам сказав йому це, якби міг ще трохи побути тут і зустрітися з ним. Але мені треба зараз летіти додому, глянути, що там робиться.

— Так гарно, що ти завітав до мене,— сказав Малий.— Хоч парова машина... Ти ще колись прилетиш?

— Спокійно, тільки спокійно! — мовив Карлсон і покрутив гудзика на животі приблизно проти пупа. Моторчик зачмихав. Карлсон не рухався з місця, чекаючи, поки він добре розженеться. Та ось Карлсон одірвався від підлоги і закружляв по кімнаті.

— Мотор чогось кашляє,— сказав він.— Треба буде залетіти до майстерні, щоб його там змастили. Звичайно, я й сам міг би зробити це, адже **я найкращий у світі моторист**. Та от часу нема... Ні, мабуть, таки загляну до майстерні.

Карлсон вилетів у відчинене вікно. Його маленька, товста постать чітко вимальовувалась на тлі весняного зоряного неба.

— Гей-гоп, Малий! — гукнув він, помахав пухкенькою ручкою і полетів.

(Переклад зі шведської Ольги Сенюк)

Денатурат — технічний спирт.

Уклякнув — тут: завмер.

Чи відома тобі ця казка? Хто її дійові особи?

Прочитай, як знайомилися Малий і Карлсон. Чому Малий так хвилювався? Яким зображено фантастичного чоловічка Карлсона? Як він себе вихваляв?

З якою інтонацією слід читати слова Карлсона? А Малого?
Як довго тривала їхня зустріч?

Знайди у тексті зачин, основну частину і кінцівку.

Попрацюйте разом! Уявіть, що цей уривок треба відобразити в п'яти кадрах діафільму. Спробуйте визначити їх зміст і послідовність розташування.

Позмагайтеся, хто швидше знайде абзаци зі словами:
веселе голубе полум'я; мчала щодуху.

Чому в Карлсона і Малого були різні погляди на одні й ті самі вчинки?

Пам'ятники героям літературних казок у різних країнах:

1 — Естонія;

2 — Україна;

3, 4 — Італія

ПЕРЕВІР СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- Назва розділу — ...
- Назви прочитані казки та їх авторів. З яких вони країн?
- Які дивовижні перетворення відбувались у казці «Шипшинка»?
- За допомогою яких чарів?
- Яка казка має такий початок? *«Був чудовий, ясний весняний вечір, і вікно стояло відчинене...»*

Розумію, можу пояснити...

- Чому Піноккіо не пішов до школи?
- Які риси характеру Піноккіо виявились у його вчинках?
- Які почуття переживав Малий, спілкуючись із Карлсоном?
- Чому ці казки об'єднано в один розділ?
- Як прочитаний розділ відображено на форзаці підручника?

Вмію...

- Розповісти про авторів прочитаних казок (за вибором).
- Знаходити в тексті зачин, основну частину, кінцівку.
- Визначати місце і тривалість подій.
- Описати зовнішність персонажів, розказати про їхні почуття.
- Розповідати, які дійові особи головні, а які — другорядні.

Виявляю ставлення, почуття...

- Мене захопила казка про...
- Запам'яталися такі образні вислови: ...
- Про якого головного героя ти хочеш дізнатися більше?
- Роздивися фотографії пам'ятників казковим героям, які вміщено на сторінці 157 підручника. Який пам'ятник, на твою думку, найбільше відповідає образу Карлсона, а який — Піноккіо?
- Розкажи, кому з героїв відомих тобі літературних казок варто встановити пам'ятник.

ПРИЙДИ, ВЕСНО, З РАДІСТЮ!

З давніх-давен люди з нетерпінням чекали весну, закликали її в **закличках, веснянках, піснях**. Оновлення природи пробуджувало радість, нові почуття, спонукало до праці.

Навесні щодня сонечко піднімається вище, збільшується день, тому довкілля стрімко змінюється, стає барвистим, різноголосим. Звучать пташині голоси, гуркотить весняний грім, тягнеться до сонця кожна рослина.

Яскравою, красивою, працелюбною, усміхненою постає весна у творах, що ти прочитаєш у розділі.

Читаючи твори про природу, звертай увагу:

- як змальовано образ кожного весняного місяця;
- як одне явище, один персонаж відображено у творах різних авторів;
- які порівняння підкреслюють особливість образів природи.

Новолітування, символічного, невдовзі, натомість.

За Василем Скуратівським

«БЛАГОСЛОВИ, МАТИ, ВЕСНУ ЗУСТРІЧАТИ!»

Не випадково у давнину наші пращури* пов'язували з весною і новолітування. Саме в березні вони відзначали Новий рік. Тільки-но левади звільнялися від снігу і починала тужавіти* земля, дітлахи зверталися до своїх неньок: «Благослови, мати, весну зустрічати!»

Матері і бабусі випікали для дітей та онуків смаковите печиво у формі жайворонків. Хлопчики й дівчатка, тримаючи в руках символічного птаха*, вибігали на околицю села, щоб закликати в гості красну весну. Ставши в шеренгу, вони виспівували:

Пташок викликаю
з теплого краю:
— Летіть, соловейки,
на нашу земельку,
спішіть, ластівоньки,
пасти корівоньки!

Невдовзі, як природа одягалася в буй-зелень, починали готуватися до веснянок і гаївок. Переважно їх справляли в квітні або травні. Це залежало від того, якою була весна — ранньою чи пізньою.

У кожному селі до цих дійств готувалися з особливою ретельністю.

Нерідко весняні обряди тривали кілька днів. На розлогій луці дівчатка водили хороводи, співали пісень. Серед найцікавіших дійств були забавні сценки «Кривого танцю», «А ми просо сіяли...», «Мак», «Занадився журавель до бабиних конопель» та інші.

Веснянки та гаївки починалися і закінчувалися масовим хороводом. Узявшись за руки, дівчата робили два

великі кола. Посередині, завітчана зеленню і першими весняними квітами, стояла весняночка (в деяких районах її називали подоляночкою). Дівчинка то вставала, то присідала. Присутні зверталися до неї:

Ой, вєсно, вєсно, днем красна,
Що ти нам, весно, принесла?

Весняночка, або подоляночка, відповідала:

Принесла я вам літечко,
щоб родилось житечко,
ще й червонії квіточки,
щоб квітчалися діточки...

Тужавіти — тут: тверднути.

Символічний птах — образ птаха.

Пращури — далекі предки.

Прочитай твір. Про що в ньому розповідається?

З яким проханням діти зверталися до матерів і бабусь?

Попрацюйте разом! Коли справляли веснянки і гаївки?

Підготуйся розповісти, як відбувалися весняні свята.

Іван Гончар. Веснянки

Перший весняний місяць **березень** у давнину мав чимало назв: *красовік, капельник, зимобор, марець, березіль...*

Про характер березня говорять **прислів'я**:

Березень у зими кожух купив, а на третій день продав.

Березень березовим віником зиму вимітає.

Казка природи

Тамара Коломієць

БЕРЕЗЕНЬ

Як ріка зламала кригу,
в берег вдарила з розбігу —
без вітрила, без весла
припливла в човні весна.
Місяць березень до неї
йде в березовій алеї.

Каже:

— Вибач, що не зміг
килим з трав послать до ніг,
розтопив не всі сніги,
ще й залив низькі луги...
За недогляд не свари!
Квітку проліска бери!

Та й сідай на всюдихід —
повезу, де схочеш!
Не забризкаєш чобіт,
сукні не замочиш... —
Усміхнулася весна,
цвіт взяла, зійшла з човна.

І від радості в беріз
забриніли краплі сліз.

Коли і як припливла весна? Як зустрів її прихід березень?
У яких рядках весна і березень змальовані, як живі істоти?
Як ти розумієш виділені речення?
З яким почуттям слід прочитати слова березня?

МИХАЙЛО СТЕЛЬМАХ

(1912 — 1983)

Народився майбутній письменник на Вінничині у дружній селянській родині. Від батьків перейняв проникливе ставлення до рідної землі, любов до рідного слова, бажання і вміння працювати.

Хлопчиком сам навчився читати і писати. Робив це настільки гарно, що його одразу прийняли в другий клас. Враження дитинства були такими сильними і яскравими, що відбилися потім у творах письменника.

Для дітей Михайло Панасович створив повісті, вірші, казки.

Розмерзнеться, відімкне, одгетькує, розчиняється.

ГУСИ-ЛЕБЕДІ ЛЕТЯТЬ

(Уривок із повісті)

Прямо над нашою хатою пролітають лебеді...

— От і принесли нам лебеді на крилах життя, — говорить до неба і землі мій дід Дем'ян.

— Життя? — дивуюсь я.

— Еге ж: і весну, і життя. Тепер, внучку, геть-чисто все почне оживати: скресне крига на ріках та озерах, розмерзнеться сік у деревах, прокинеться грім у хмарах, а сонце своїми ключами відімкне землю.

— Діду, а які у сонця ключі? — ще більше дивуюсь я, бо й не догадувався досі, що воно, наче людина, може мати ключі.

— Золоті, внучку, золоті.

— І як воно відмикає ними землю?

— А ось так: якоїсь доброї години гляне сонце із свого віконечка вниз, побачить, що там і земля, і люди, і худібка, і птиця помарніли і скучили за весною, та й питає місяця-брата, чи не пора землю відімкнути. Місяць кивне головою, а сонце посміхнеться і на промінні спустить у ліси, у луки, в поля і на воду ключі, а вони вже знають своє діло!

Я уважно слухаю діда і раптом страхаюсь:

— Діду, а сонце не може їх загубити, як наша мама?

— Що, що? — Дід підкидає вгору брови, потім одгетькує* мене вільною рукою і починає сміятися.

Тепер я заспокоююсь: значить, сонце не може загубити своїх ключів.

— Діду, а куди лебеді полетіли?

— На тихі води, на ясні зорі, — урочисто каже дід ... і йде майструвати колеса.

А я стою серед подвір'я і по-своєму перебираю дідові слова. Переді мною, наче брама, розчиняється діброва, до мене наближаються далекі тихі води і прихилені до них зорі...

І так мені хочеться піти в лісову далечінь, побачити з якогось незнайомого берега отих, наче зі срібла вилитих, лебедів, подивитися на їхні співучі крила, що в теплому ірію захопили весну та й принесли нам.

Одгетькує — відсторонює.

Чому дід сказав, що лебеді принесли весну і життя?

Поміркуйте разом! Поясніть, як ви зрозуміли вислови: *сонце своїми ключами відімкне землю; місяць кивне головою, а сонце посміхнеться.*

Подумайте: які почуття слід передати, читаючи слова дідуся, а які — слова хлопчика?

Які слова і думки хлопчика передають його допитливість, мрійливість?

Попрацюйте разом у парі! Поставте одне одному запитання за прочитаним твором.

Прислів'я

Ластівка весну починає, а соловей кінчає.

Наука людині, як крила пташині.

Квітень у народі називають по-різному: *цвітень, краснець, водолій, лелечник...*

Квітень до всього заглядає, усьому лад дає. Квітами обдаровує, бруньки виколисує, комашню вітає, пташок зустрічає...

«Прилетів лелека — весну приніс здалека» — так мовить прислів'я

Валентина Ткаченко

КВІТЕНЬ

День у квітні довше сонцем квітне.

Сніг розтав на вигрітій землі.

Малюки на ручаї блакитні
паперові носять кораблі.

Хоч немає ні дощів, ні зливи,
квітень-місяць — справжній водолій.

Він вихлюпує річок розливи,
підмива пісок береговий.

Підпливають верби кучеряві,
і синіють луки заливні.

Та на змоклій лісовій галяві
засинили проліски дрібні.

І безлиста розцвіла ліщина,
загляда сережками в потік.
Заквітчатись поспіша вільшина...

Ліс — неначе весняний квітник.

Прочитай вірш. Які картини постають за кожною строфою вірша?

Як ти зрозумів вислів *«День у квітні довше сонцем квітне»*?
Чому квітень-місяць — *«справжній водолій?»* Як про це сказано у вірші?

До іменників *ручаї, верби, проліски, ліщина* знайди у вірші прикметники, що ними змальовано стан природи.

МИКОЛА СИНГАЇВСЬКИЙ (1936—2013)

Поет народився на Житомирщині, у селі Шатріще. Його дитинство минуло серед мальовничої природи, народних пісень, приповідок, легенд поліського краю. У родині Сингаївських зростало дванадцятьоро дітей. «З п'яти років, — каже Микола Федорович, — мені, як і моїм братам і сестрам треба було працювати, бо були тяжкі голодні і холодні часи».

Його вірші і пісні зворушують душі слухачів ніжними, добрими словами, любов'ю до матері, рідної землі, неба...

ВИЙШОВ ТРАВЕНЬ З ЛІСУ

Вийшов травень з лісу
лугові вклонився,
від дощу і сонця
луг зазеленівся.

А до нього трави
у полях прослались,
а до нього з гаю
птиці озивались.

Вийшов травень з гаю,
нивам усміхнувся,
потім на стежині,
мов хлопча, роззувся.

А за ним у лузі
зацвітали квіти.
Травень вчився босим
по землі ходити.

Прочитай вірш. Яким постає травень за рядками вірша? Скажи словами вірша, як змінювалися луг, ниви, трави, квіти, зустрічаючи травень?

Які нові ознаки травня відкриває поет?
Вивчи вірш напам'ять.

Євген Лоскутов.
Блакитний травень

**Про дощ можна сказати по-різному: великий, силь-
ний, теплий, бажаний, добрий, дрібний, грибний, глухий,
сліпий... А які ознаки дощу ти наведеш?**

Настрій

НА ВРОЖАЙ

Зачастили дощі у зелений наш край.

І радіють усі:

— На врожай!

— На врожай!

А синиця в саду, мов співуча струна,
щирі пісню веде:

— Це ж весна.

— Це ж весна.

Дід сміється у вус, ой, чудова пора:

— Все це, — каже дідусь, —

для добра, для добра.

І веселка вгорі нас вітає здаля,

що вологу несе — на поля, на поля.

Ти у поле виходь, на дощі не зважай.

Кажуть люди у нас:

— На врожай.

— На врожай.

У яку пору зачастили дощі? Які слова у вірші повторю-
ються? Який настрій вони створюють?

Читаючи вірш уголос, зверни увагу на розділові знаки,
з більшою силою голосу вимовляй підкреслені рядки.

Прислів'я

Травневий дощ — як із грибами борщ.

Травневий дощ хліба на ноги піднімає.

У народних піснях, авторських творах є натхненні рядки, присвячені соловейку. Це улюблена пташка українців. Її спів — символ радості, милування, ніжності. Чи доводилось тобі чути соловейка? Коли він співає?

Почуття

Марія Познанська

СПІВАЙ, СОЛОВЕЙКУ!

Аж гнеться калина від співу дзвінкого!
Це хто там співає? Не видно нікого.

Погляньте пильніш у калину рясну:
ото соловейко стрічає весну.

Щебече, витьохкує, срібно сміється,
і де тільки сила у нього береться!
Такий же маленький, а як він співа,
немовби до нас вимовляє слова.

Співа соловейко про сонце й хмаринку,
про любу Україну, що квітне в барвінку.
А нам не наслухатись гарних пісень —
в садок, під калину, приходим щодень.

І дуже ми вдячні маленькій пташині.
Хоча вона взимку жила на чужині,
та пісню принесла у рідний свій край.
Співай, соловейку, ще дужче співай!

Скажи словами з вірша, як співає соловейко. Про що він співає? У яких рядках поетеса передає почуття захоплення, здивування, вдячності співаку?

Читаючи вголос, передай ці почуття.

Загадка

Василь Струтинський

Прилетів до нас у травні,
заховався в зелен-лист

і пісні виводить славні...
Хто ж чудовий цей соліст?

За Борисом Комаром

ЯК СПІВАЄ СОЛОВЕЙКО?

Соловей сидів на тонесенькій гілочці, що схилилася од його ваги. Був дуже схожий на горобчика, тільки тільки мовби трохи витягнуте. Очі чорні, великі. Як співав, злегка горбився, трішки опускав крильця, широко відкривав тонкий дзьобик, у якому, ніби сердечко в дзвонику, бився гострий язичок. І все його крихітне тільки тремтіло й здригалось...

Як описано зовнішній вигляд солов'я? Як він змінювався під час співу? Прочитай.

Попрацюйте разом! Порівняйте зміст вірша «Співай, соловейку!» і опис пташки у прочитаному тексті. Чим вони схожі і чим відрізняються?

Любов Забашта

Дивосвіт, дивосвіт...
Хто придумав оцей світ?
Землю красну отаку
у зеленому вінку?
Всі ці квіти, і ліси,
і пташині голоси?
Ліс, і річка, і поля —
це ж усе моя земля!

Які почуття відображає поетеса у вірші?
Передай їх, читаючи вірш.

ПЕРЕВІР СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- У яких творах йдеться про ранню весну? Хто їх автор?
- «Ой, весно, весно, днем красна, що ти нам, весно, принесла?» З якого оповідання ця закличка?
- Назви дійових осіб повісті «Гуси-лебеді летять». У яку пору відбулася їхня розмова? Хто автор твору?
- Про яких птахів ти прочитав у віршах?

Розумію, можу пояснити...

- Як у назвах весняних місяців відображаються зміни у стані природи?
- Чому образи природних явищ, рослин, птахів у різних творах описано по-різному?
- Чому місяць березень має різні назви? Поясни.
- Як ти зрозумів вислови: *день у квітні довше сонцем квітне; травень вчився босим по землі ходити*?
- Як прочитаний розділ відображено на форзаці підручника?

Вмію...

- Дібрати до кожного місяця весни ознаки і порівняння.
- Відгадати загадку про персонажа прочитаного вірша:

Тьох-тьох-тьох, тіву-тів ... —
лине радісно з гаїв.
То співаночка чия?
Голосного ...

Степан Жупанин

- До іменників *ручаї, проліски, ліщина* дібрати з прочитаних віршів ознаки, які передають їх стан у березні.
- Порівняти твори, близькі зі змістом. Наприклад, ...

Виявляю ставлення, почуття...

- Який твір тебе схвилював? Чим саме?
- Якими новими словами, порівняннями збагатився твій словник?
- Що нового ти дізнався з прочитаних творів?
- Що ти хотів би розказати про весняний розмай у своєму краї?

Ти вже чимало дізнався про життя і творчість письменників. Чи звернув увагу, що творчі люди з дитинства дуже багато читають, цікавляться природою, люблять малювати, щось придумувати, щось змінювати.

Як же розвинути в собі творчі здібності?

**Вчися спостерігати, прислухайся
і запам'ятовуй влучні слова, образні вислови:**

- уявляй прочитане і почуте;
- не обминай увагою незвичайне;
- спробуй по-своєму побачити, змінити відоме;

Страшенно, любенята, голубинкові, безіменних.

Анатолій Костецький

ІМЕНА

Я хотів би страшенно,
як хочете знати,
все у світі
по-своєму
знову назвати.

Я назвав би
волошку
тоді
г о л у б и н к а,
щоб дорослі
ще більше
її полюбили.

А хлоп'ят і дівчат
я б назвав
л ю б е н я т а,
щоб іще веселіше
було їм гуляти.

Я б ласкаву тополю
назвав
л о п о т у л я,
щоб вона для птахів
дарувала притулок.

А бабусю
назвав би тоді я
л ю б у с я,
щоб світилася ніжністю
кожна бабуса.

І цвіли б любенят
голубинкові очі,
і любусі
гуляли б із ними
охоче,
а над ними
співала б собі
лопотуля,
і цю пісню її
всі б навколо почули!..

Та речей безіменних
на світі нема.
Жаль, що є вже
для всього
давно імена...

Про що мріє хлопчик?

Поміркуй, за якими ознаками автор волошку назвав *голубинкою*, дітей — *любенятами*, тополю — *лопотулею*, а бабусю — *любусею*. Які почуття він укладає в нові імена? Прочитай вірш, виділяючи голосом придумані автором назви.

Спробуй дібрати нові імена для *мами*, *песика*, *ромашки*, *берізки*.

ДИВНА ЗВИЧКА

Що б мені не говорили
хтось з батьків чи вчителів, —
я на все шукаю рими,
ніби хтось мене завів...

Скаже тато: — Як уроки? —
Я йому: — Летять сороки!

Скаже мама: — Ти поїв? —
Я їй тут же: — Сто корів!

Вчитель каже: — Йди до дошки! —
Я і тут: — Варення ложка! —
Вчитель: — Що учив ти вдома? —
Я у відповідь: — Солому!

— Ставлю «два»! — підводить очі.

— Ква! — кажу я, хоч не хочу...

Зрозуміло: мама — в сльози,
каже: — Ти мене тривожиш!..

Ось і лікарю мене вчора показали.

Але він сказав: — Миніє.

Хвилювання — зайві.

Хай хлопчак побільше спить...

Ну а я йому за мить:

— Зайві хвилювання?

Знайде Коля Ваню!

Мама — в сльози знов:

— Пробачте! —

Ну а лікар їй: — Не плачте! —

І злякався раптом сам —

адже в риму він сказав!..

Вже й мені
це все набридло,
та чомусь до голови
знову лізуть рими й рими,
хто б і що б не говорив...

Ви питаєте: що ж буде?
Я і сам багато думав
і скажу вам по секрету:
мабуть, буду я поетом!

Що турбувало батьків хлопчика?
Чи можна назвати цей вірш гумористичним?
Які рими видались тобі смішними, несподіваними?

Пригадай, що ти вже читав про Незнайка і його друзів. Хто написав цю казку?

Далі ти прочитаєш про нові пригоди веселого і невтомного на вігадки чоловічка.

Закінчується, проробивши, підборіddя, вигадуватимеш, нісенітницi, сёрдитися, Якосьбуddько.

Микола Носов

ЯК НЕЗНАЙКО СКЛАДАВ ВІРШІ

Після того, як з Незнайка не вийшло художника і музиканта, він вирішив зробитися поетом і складати вірші. В нього був один знайомий поет, який жив на вулиці Кульбаби. По-справжньому цього поета називали Пудик. Але, як відомо, поети дуже люблять красиві імена. От і Пудик, коли зробився поетом, прибрав собі інше ім'я і став зватися Квітик.

Одного разу Незнайко прийшов до Квітика й сказав:
— Слухай, Квітику, навчи мене складати вірші.
Я теж хочу бути поетом.

— А в тебе здібності є? — запитав Квітик.

— Звичайно, є. Я дуже здібний.

— Це треба перевірити, — сказав Квітик. — Ти знаєш, що таке рима?

— Рима? Ні, не знаю.

— Рима — це коли двоє слів закінчуються однаково, — пояснив Квітик. — Наприклад, будка — вудка, коржик — моржик. Зрозумів?

— Зрозумів.

— Ну, скажи риму на слово «палка».

— Корзинка, — відповів Незнайко.

— Ну яка ж це рима: палка — корзинка! Ніякої рими в цих словах нема.

— Чому нема? — сказав Незнайко. — Слова ж закінчуються однаково.

— Цього мало, — сказав Квітик. — Треба, щоб слова були схожі, щоб виходило складно. Ось послухай: палка — галка, пічка — свічка, книжка — мишка...

— Зрозумів, зрозумів! — закричав Незнайко. — Палка — галка, пічка — свічка, книжка — мишка. От здорово! Ха-ха-ха!

— Ну, придумай риму на слово «пакля», — сказав Квітик.

— Шмакля, — відповів Незнайко.

Олексій Лаптев. Незнайко та його друзі
(ілюстрація з першого видання книжки)

— Яка шмакля! — здивувався Квітик. — Хіба є таке слово?

— А хіба нема?

— Звичайно, нема.

— Ну, тоді рвакля.

— Що це за рвакля така? — знову здивувався Квітик.

— Ну, це коли рвуть що-небудь, то виходить рвакля, — пояснив Незнайко.

— Не бреш, — сказав Квітик. — Такого слова не буває. Треба добирати такі слова, що бувають, а не вигадувати.

— А коли я не можу підібрати іншого слова?

— Значить, у тебе немає здібностей до поезії.

— Ну, придумай сам, яка тут рима, — сказав Незнайко.

— Зараз придумаю, — відповів Квітик.

Він став посеред кімнати, склав на грудях руки, голову схилив набік і почав думати. Потім підняв голову вгору і думав, дивлячися на стелю. Потім узявся руками за підборіддя, опустив голову вниз і став думати, дивлячися на підлогу. А проробивши це, він став ходити по кімнаті й тихенько бубоніти:

— Пакля, бакля, вакля, дакля, макля, мракля... — Він довго так бубонів, потім сказав: — Тьху! Що це за слово? Це якесь таке слово, що до нього немає рими!

— Ну от! — зрадів Незнайко. — Сам вигадуєш слова, що не мають рими, а кажеш, що я нездібний.

— Ну, здібний, здібний, тільки відчепись од мене, — відповів Квітик. — У мене вже голова заболіла. Старайся, щоб була думка й рима, ось тобі й вірші.

— Невже це так просто? — здивувався Незнайко.

— Звичайно, просто. Головне — здібності мати.

Незнайко прийшов додому й одразу взявся складати вірші. Цілісінький день він ходив по кімнаті, дивився то на підлогу, то на стелю, брався руками за підборіддя і щось бурмотів собі під ніс. Нарешті вірш був готовий, і він сказав:

— Послухайте, братці, якого вірша я склав.

— Ану, ану, про що той вірш? — зацікавилися всі.

— Це я про вас склав, — признався Незнайко. — Ось про Знайка слухайте:

Знайко йшов гулять на річку,
перестрибнув через овечку.

— Що? — закричав Знайко. — Коли це я стрибав через овечку?

— Ну, це тільки у віршах так говориться, для рими, — пояснив Незнайко.

— Так ти що, задля рими вигадуватимеш на мене всілякі нісенітниці*? — спалахнув Знайко.

— Звичайно, — відповів Незнайко. — Навіщо ж мені вигадувати правду? Правда, вона й так є.

— От спробуй ще, тоді знатимеш! — погрозив Знайко. — Ану, що ти там про інших склав?

— Ось послухайте про Поспішайка, — сказав Незнайко:

Поспішайко був голодний,
проковтнув він прас холодний.

— Братці! — закричав Поспішайко. — Що він про мене вигадує! Ніколи я холодної праски не ковтав.

— Та ти не галасуй, — відповів Незнайко. — Це я просто для рими сказав, що прас був холодний.

— Та я взагалі праски не ковтав — ні холодної, ані гарячої! — кричав Поспішайко.

— А я і не кажу, що ти проковтнув гарячу, так що можеш заспокоїтись. Ось послухайте краще вірш про Якосьбудька:

В Якосьбудька під подушкою
лежить солодка пампушка.

Якосьбудько підійшов до свого ліжка, заглянув під подушку й сказав:

— Брехня! Ніякої пампушки тут немає.

— Ти нічого не розумієш у поезії, — відповів Незнайко.
— Це для рими так говориться, що лежить, а насправді не лежить... Ось ще про Пілюлька склав.

— Братці! — закричав Пілюлька. — Треба припинити це знущання! Невже ми будемо спокійно слухати, що він тут бреше на всіх?

— Досить! — закричали всі. — Ми не хочемо більше слухати! Це не вірші, а якісь дражнилки.

Тільки Знайко, Поспішайко і Якосьбудько кричали:

— Нехай читає! Прочитав про нас, то хай і про інших читає.

— Не треба! — кричали інші. — Ми не хочемо.

— Ну, якщо ви не хочете, то я піду прочитаю сусідам, — сказав Незнайко.

— Що? — закричали тут усі. — Ти ще підеш перед сусідами нас соромити? Тільки спробуй! Можеш тоді й додому не приходити.

— Ну, гаразд, братці, не буду, — згодився Незнайко.
— Тільки ви не сердьтеся на мене.

Відтоді Незнайко більше не складав віршів.

(Переклад з російської Федора Маківчука)

Нісенітниця — дурниці.

Попрацюйте разом! Чи пригадали ви, з якої книжки цей уривок? Про кого в ній розповідається? Який твір про інші пригоди Незнайка ви читали у другому класі?

Як Квітик пояснював, що таке рима? Як зрозумів його Незнайко?

Зверніть увагу на імена героїв казки. Про які риси характеру вони свідчать?

Чому друзі образилися на Незнайкові вірші?

Знайдіть у тексті уривки, де описано, як «думали» Квітик і Незнайко. Чому вони не змогли дібрати рими?

Підготуйте інсценізацію за змістом казки. Скільки буде учасників? Зверніть увагу, що інтонація, жести казкових чоловічків мають відповідати їхнім іменам.

Прислів'я

Умій сказати, умій і змовчати.

Яка головонька, така й розмовонька.

Іван Світлічний

СЛУХАЛА ЛИСИЧКА СОЛОВ'Я

Слухала Лисичка Солов'я.
Думала Лисичка: «Ну, а я?
Маю черевички й шовкові спіднички.
Чим же гірша пісенька моя?»
Ти, Лисичко, хитра, та дарма.
Вбралася ти гарно, а німа.
Що ті черевички й шовкові спіднички,
як у тебе голосу нема.

Якою ти уявляєш Лисичку?

Прочитай, що поет говорить про спів Лисички. Чи погоджуєшся ти з його думкою?

Андрій М'ястківський

* * *

Біла хмарка, біла,
як зимою сніг,
бігла небом, бігла,
впала на поріг.

Стало хмарці жарко,
на траву лягла.
А воно не хмарка —
гречка зацвіла!

З чим поет порівнює цвітіння гречаного поля? За якою ознакою? Чи може «бігти хмарка»?

**Умій у звичайному побачити
незвичайне!**

Чи є в тебе захоплення, улюблена справа? Можливо, ти, як і ця дівчинка на картині, любиш малювати?

Чи подобаються тобі її малюнки? Як ти гадаєш, дівчинка вже завершила свою роботу чи ні? Мабуть, ні. Бачиш, вона глибоко замислилася, в руках у неї великий пензель. Про що вона думає і що збирається зробити?

*Олена Камінська.
Моя сестричка*

Доповни побачене: як звуть дівчинку, песика, у якій родині живе юна художниця? Скільки їй років?

Підготуй розповідь за картиною.

А які у тебе захоплення?

Тамара Коломієць

ЧОЛОВІЧКИ

Поглянь, які із жолудів
виходять чоловічки —
в них круглі шапочки руді
і загорілі щічки...
На підвіконня влізуть вмить,
де хвора дівчинка лежить,
зігнуть пружинки-ніжки
і пострибають в ліжко.
Дівча їх всіх порозставля
і запита:
— Ви звідкіля?
— А нас дістав на дубі
хлопчисько білочубий.
Нам ручки-ніжки поробив
і на віконце підсадив.
Такий химерний* чоловік —
нас залишив, а сам утік!

Химерний — тут: дивний, незвичайний.

Як ти думаєш, хто цей *химерний чоловік*? Чому він утік?
Зістав малюнок із текстом вірша. Як виглядає дівчинка?
Чи вмієш ти робити таких чоловічків?

Чи можеш продовжити діалог дівчинки з цими чоловічками?

Загадки-добавлянки

Відкрий «віконечка», відгадай загадки **Лесі Мовчун**.

Достигає колосок
і підкручує вусок.
Із зернятка хліб росте,
бо зернятко зо .

Я люблю свою пташину
більш, ніж ляльку і машину.
Хоч базіка і хапуга,
все ж найкращий друг — па .

Наталія Хаткіна

ВЕСЕЛІ РІМКИ

У травиці навмання
скаче жваве ...

Жабеня чи каченя?

Є карасику наука —
не гуляй, де ...

Плава щука чи дятел стука?

Продовж ланцюжки римованих слів:

• мишка — книжка, ...	• гілка — білка, ...
• картина — малина, ...	• казка — в'язка, ...
• листочок — місточок, ...	• співають — грають, ...
• ліс — приніс, ...	• мак — рак, ...

Василь Сухомлинський

СЕРГІЙКОВА КВІТКА

Сьогодні передостанній день навчання. Четверо хлопчиків прийшли до школи рано-ранесенько. Посідали під високим дубом і почали хвалитися батьківськими подарунками.

Петро показав хлопцям ніжик. Це був чудовий ніжик з мідною колодочкою, а на колодочці намальований кінь і на ньому вершник.

— Добрий ніжик,— сказали хлопці.

— Це мій ніжик,— похвалився Петро.

Максим показав хлопцям ліхтарик. Такого ліхтарика вони ніколи не бачили. На білій ручці його було вирізьблено дивовижного птаха.

— Добрий ліхтарик,— сказали хлопці.

— Це мій ліхтарик, — похвалився Максим.

Гриць показав металевого соловейка. Доторкнувся до нього губами, подув, і той заспівав.

— Добрий соловейко, — сказали хлопці.

— Це мій соловейко, — похвалився Гриць.

Хлопці чекали: а що ж у кишені в Сергійка?

— Ходімо зі мною, — сказав Сергійко.

Він повів хлопців у гущавину чагарника й показав квітку. Вона цвіла під кущем акації. Це була прекрасна квітка. На її блакитних пелюстках тремтіли краплини роси, і в кожній краплині горіло по маленькому сонцю.

— Яке диво! — зітхнули хлопці.

— Але ж це не твоя квітка, — сказав Петро. — Ти ж не можеш узяти її з собою...

— А навіщо мені брати квітку з собою? — запитав Сергійко.

— Ти ж не можеш її на щось поміняти, — доводив Максим.

— А навіщо мені квітку міняти? — усміхнувся Сергійко.

— Пхе, і я можу сказати: це моя квітка, — мовив Гриць.
— А хіба від цього вона стане гіршою? — здивувався Сергійко.

Прочитай оповідання.

Поміркуйте разом! Петро, Гриць і Максим одержали гарні подарунки від батьків, а Сергійко? Він сам зробив товаришам незвичайний подарунок — показав красу.

Як це сталося? Чи зрозуміли це друзі Сергійка?

Уявіть, що ви також берете участь у розмові хлопчиків. Що б ви сказали?

Розгляньте малюнок на сторінці 184. Хто із зображених на ньому хлопчиків — Сергійко? Доведіть свою думку.

Як по-іншому можна назвати це оповідання?

Сила уяви

Галина Кірпа

ЧОГО Я ДРУГУ НЕ СКАЗАВ?

Чого я другу не сказав
про золоті піски?

Ми подалися б з ним на став
шукать собі казки.

І, мабуть, друг ніде не чув,
що є на світі кит,
який уже в бувальцях був*
й навчився говорить.

Чого я другу не сказав
про вітер в димарі?

То він би теж ране-енько встав,
ще може, й до зорі...

Та знаю я, що друг і сам
мандрує залюбки.

Нехай колись розкаже вам
написані казки.

У бувальцях був — тут: досвідчений, розумний.

Про що хотів розказати хлопчик своєму другові? Де він збирався шукати казки?
Які рядки підтверджують, що вони обидва великі фантазери? Прочитай.

Пофантазуйте: які казки ви могли би почути від друзів? А які — придумати самі?

Славетна українська художниця **Марфа Тімченко** (1922—2009) народилась у с. Петриківка, яке здавна відоме народними майстрами.

Змалку дівчинка не випускала з рук олівця чи пензлика.

Потім усе своє життя художниця захоплено малювала. На її вазах, картинах буяли фантастичні квіти, росли небачені дерева, люди і звірі раділи життю.

На цій картині художниця відобразила світ своїх дитячих мрій про далеке місто, яке було в її уяві наче казка.

Розглянь картину.
Кого на ній зображено?
Де знаходиться дівчинка?
Які кольори використала художниця?
Про що вона хоче розповісти глядачам?

Марфа Тимченко.
Я хотіла побачити місто!

Вірте у казку і вчиться творити добро і красу!

ПЕРЕВІР СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

Знаю...

- Яким твором починається розділ? Хто його автор?
- Назви дійових осіб з казки «Як Незнайко складав вірші». Хто з них є головним персонажем?
- Яке оповідання Василя Сухомлинського ти прочитав? Хто з хлопчиків подарував своїм друзям красу?
- Який вірш закінчується словами: *«і скажу вам по секрету: мабуть, буду я поетом!»*? Хто його автор?

Розумію, можу пояснити...

- Як ти зрозумів назву розділу? Поясни, до чого вона тебе спонукає?
- Як би ти пояснив Незнайці, чому в нього не вийшло віршів?
- Про кого з героїв прочитаних віршів можна сказати *«він з любов'ю придумує нові імена»*? Які почуття поет виявляє у нових іменах?
- Хто з персонажів уміє бачити нове у відомому, незвичайне у звичайному? Наведи приклад, звертаючись до прочитаних творів.
- Як прочитаний розділ відображено на форзаці підручника?

Вмію...

- Продовжити прочитану розповідь, казку. Наприклад, ...
- Доповнити вірш римованими словами:

Пам'ятай, не забувай
 батьківську стежину.
 Прикрашай, шануй
 свій край, дім свій — ...

Варвара Гринько

Красивий, щедрий,
 рідний край
 і мова наша солов'їна.
 усе, це зветься ...

Ігор Січовик

- Придумати порівняння до слів *дощ, сонце, хліб*.
- Завершити думку: *у віршах має бути не лише рима, а й ...*

Виявляю ставлення, почуття...

- Сподобались твори, у яких ...
- Цікаво було придумувати ...
- Складно виконати завдання на ...
- Щоб придумувати своє, необхідно бути ...

ЗМІСТ

ЦІКАВА КНИГА ПРИРОДИ

За Алевтиною Волковою. Перший подих осені	6
Катерина Перелісна. Осінні танці.....	7
Ліна Костенко.	
Вже брами літа замикає осінь.....	9
Шипшина важко віддає плоди.....	9
Микола Сингаївський. Осіння гра.....	10
Ганна Черінь. Чи ми з природою єдині	11
Василь Сухомлинський. Соромно перед соловейком	12
Олесь Донченко. Лісовою стежкою	13
За Алевтиною Волковою. Листопад — ворота зими.....	15
Перевір свої досягнення	17

ВІД СЛОВА — ДО КНИГИ

Мова — дивний скарб

За Аллою Коваль. Наша мова	19
Дмитро Білоус. Кожну літеру ціни	22
Ігор Січовик. Мова	23
Олександра Савченко.	
Привчайтеся працювати із словниками!	25
Дмитро Білоус. Дивне розмаїття.....	26
Нузет Умеров. Диктант	
(Переклад з кримськотатарської Ольги Тимохіної)	27

Похвала книгам!

За Віктором Дацкевичем. Як з'явилася друкована книга.....	29
За Олександром Єфімовим.	
Як жила книга за часів Київської Русі.....	32
«Друкар книг, перед тим не бачених»	33
Дмитро Павличко. Соняшник.....	36
Лідія Повх. У бібліотеці	38
Олександра Савченко. Чи любиш ти читати журнали?	39
Бібліотека — затишний дім для зустрічі читача з книгою	42
Перевір свої досягнення	45

З ЧИСТОГО ДЖЕРЕЛА НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

Чарівні казки

Кирило Кожум'яка (Українська народна казка)	47
Кривенька качечка (Українська народна казка)	50

Народні пісні

Два півники (Українська дитяча пісенька)	54
Грицю, Грицю (Жартівлива народна пісня)	55
Пісенька житнього віночка (Українська народна пісня)	56
Прислів'я	57
Скормовки	58
Загадки	58
Перевір свої досягнення	60

ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ Й П'ЕСА-КАЗКА

Валентин Бичко. Казка — вигадка	62
Анатолій Дімаров. Для чого людині серце	62
Вадим Скомаровський. Чому в морі вода солоні	67
Юрій Ярмиш. Місто дружних майстрів (Скорочено)	71
Всеволод Нестайко. Суд у цирку (Уривок із повісті)	77
Олександр Олесь. Бабусина пригода (П'єса-казка)	83
Наталя Забіла. У дитячому театрі	90
Перевір свої досягнення	92

БАЙКИ

Леонід ГЛІБОВ

Лебідь, Щука і Рак	94
Коник-стрибунець	95
Чиж та Голуб	97
Перевір свої досягнення	98

СВІТ ДИТИНСТВА У ПОЕЗІЇ І ПРОЗІ

Поетичні твори

Леся УКРАЇНКА

Як дитиною, бувало	100
«Мамо, іде вже зима...»	101

Олександр ОЛЕСЬ

Згадую: так я в дитинстві любив... 102

Серед краси... 103

Дмитро ПАВЛИЧКО

Мрія... 104

Гном... 105

Грицько БОЙКО

Як невдаха виступав... 106

Сашко... 106

Веселинки... 107

Скормовки... 107

Анатолій КАЧАН

Дівчинка і море... 108

Біля тихого Дунаю... 109

Степан ЖУПАНИН

Оленчині вишивки... 111

Сім вітрів... 112

Прозові твори

Василь СУХОМЛИНСЬКИЙ

Красиві слова і красиве діло... 114

Кінь утік... 115

Олег БУЦЕНЬ

Наше відкриття (Скорочено)... 117

Ярослав СТЕЛЬМАХ

Ловись, рибко! (Уривок із повісті «Найкращий намет»)... 121

Перевір свої досягнення... 129

ТАРАС ШЕВЧЕНКО:

СТОРІНКИ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ

Тарас Шевченко. Не цурайтесь того слова... 130

Антін Лотоцький. Малий Тарас чумакує... 131

Оксана Іваненко. Тарас у наймах... 134

Тарас Шевченко. Село! І серце одпочине... 135

І досі сниться: під горою... 136

Тече вода із-за гаю... 137

Василь Сухомлинський. Сонце заходить... 138

Перевір свої досягнення... 140

ІЗ СКАРБНИЦІ КАЗКАРІВ СВІТУ

Брати Якоб і Вільгельм Грімм. Шипшинка (Скорочено) (Переклад з німецької Євгена Поповича)	142
Карло Коллоді. Пригоди Піноккіо (Уривок) (Переклад з італійської Юрія Авдеєва)	147
Астрід Ліндгрен. Про Карлсона, що живе на даху (Уривок) (Переклад зі шведської Ольги Сенюк)	153
Перевір свої досягнення	158

ПРИЙДИ, ВЕСНО, З РАДІСТЮ!

За Василем Скуратівським. «Благослови, мати, весну зустрічати!»	160
Тамара Коломієць. Березень	162
Михайло Стельмах. Гуси-лебеді летять (Уривок із повісті) ...	163
Валентина Ткаченко. Квітень	165
Андрій М'ястківський. Розмова з одудом	166
Леся Українка. Уже весняне сонце припікає	166
Микола Сингаївський. Вийшов травень з лісу	167
Микола Сингаївський. На врожай	168
Марія Познанська. Співай, соловейку!	169
За Борисом Комаром. Як співає соловейко?	170
Любов Забашта. Дивосвіт, дивосвіт	170
Перевір свої досягнення	171

ВІЗЬМУ ПЕРО І СПРОБУЮ

Анатолій Костецький. Імена	173
Дивна звичка	174
Микола Носов. Як Незнайко складав вірші (Переклад з російської Федора Маківчука)	175
Іван Світличний. Слухала Лисичка Солов'я	180
Андрій М'ястківський. Біла хмарка, біла... ..	180
Тамара Коломієць. Чоловічки	182
Леся Мовчун. Загадки	182
Наталія Хаткіна. Веселі римики	183
Василь Сухомлинський. Сергійкова квітка	183
Галина Кирпа. Чого я другу не сказав?	185
Перевір свої досягнення	187

Відомості про стан підручника

№	Прізвище та ім'я учня	Навчальний рік	Стан підручника		Оцінка
			на початку року	в кінці року	
1					
2					
3					
4					
5					

Навчальне видання

САВЧЕНКО Олександра Яківна

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ.

УКРАЇНСЬКА МОВА.

3 клас

Підручник

для загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

В оформленні підручника використано фрагменти
художніх робіт *Марфи Тимченко*

Редактор *І. Красуцька*

Художній редактор *Т. Канарська*

Технічний редактор *Л. Аленіна*

Коректори *С. Войтенко, Л. Еско*

Комп'ютерна верстка *І. Сога*

Формат 70×100¹/₁₆. Ум. друк. арк. 15,552 + 0,33 форзац.

Обл.-вид. арк. 14,5 + 0,55 форзац. Наклад 210 300 прим.

Зам. № 13-09-0203

ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»

Свідцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції»

Серія ДК № 4483 від 12.02.2013 р.

Адреса видавництва: 04053, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25

www.osvita-dim.com.ua

Віддруковано ТОВ «ПЕТ»

Св. ДК № 4526 від 18.04.2013 р.

61024, м. Харків, вул. Ольмінського, 17